پاشکۆکان

لە پاشکۆی ئەم کتێبەدا، حەزدەکەین بیروبۆچوونی ژمارەیەک لە نووسەران و سیاسەتوانان و لێکۆڵەوانی کورد و بیانی لەبارەی خەبات و تێکۆشانی بارزانیی نەمرەوە بخەینە بەرچاوی خوێنەرانی ئازیزی کورد.

وێڕای ئەمەش لیستێک لەبارەی ناو و زانیاری و بەسەرهاتی پێشمەرگەکانی هەڤالی بارزانیی نەمر لە ڕێگەبڕینە مێژووییەکەی ساڵی ١٩٤٧دا.

دواجاریش فەرهەنگۆکێک بۆ لێکدانەوە و شرۆڤەی وشە گرانەکان.

خەبات لە پێناوی ئازادیدا

نووسینی: د.عەبدولڕەحمان قاسملو

ئەم باسەمان لە کتێبی «چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی، کورتەیەک لە مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران، نووسینی: د. عەبدولڕەحمان قاسملو، بەرگی یەکەم، چاپی دووەم، ١٩٨٨، لاپەڕە ١٢٨ - ١٣٣» وەرگرتووە. بەڵام سەرباسەکە لە لایەنی ئێمەوە دانراوە و ڕێنووسەکەشی کراوە بەهەمان ڕێنووسی ئەم کتێبە.

هێندێک چەک و تەقەمەنی کە لە ئەمبارەکانی کۆماری مەهاباددا مابوو بارزانییەکان بردیان کە بریتی بوو لە ٣٠٠٠ تفەنگ و ١٢٠ قەبزە تیربار و ٢ تۆپ و هێندێک نارنجۆک. بارزانییەکان ئەو کاتەی ئازربایجان ڕووخا و ئەرتەش بۆ لای مەهاباد پێشڕەوەی کرد لە جەبهەی سەقز و تکاوەوە خۆیان گەیاندە دەوروبەری بۆکان و لەوێڕا چوون بۆ دەوروبەری مەهاباد. دەبێ بگوترێ کە پاشەکشەیان زۆر ڕێکوپێک و خێرا بوو. پاش گەیشتنی لەشکر بەمەهاباد لە ڕۆژی ٢٩ی سەرماوەز (٢٠ی دیسامبر)دا مەلا مستەفا بارزانی چوو بۆ شاری مەهاباد بۆ دیتنی سەرتیپ همایوونی و پێشنیاری کرد کە دەوڵەتی ئێران لە دەوڵەتی بریتانیا تەزمین وەربگرێ بۆ ئەوەی بارزانییەکان بتوانن بگەڕێنەوە وڵاتی خۆیان و بچنەوە عیراق. سەرتیپ همایوونی کە دیارە خۆی نەیدەتوانی بڕیار بدا، پێشنیاری کرد کە مەلا مستەفا بچێ بۆ تاران. ڕۆژی ٣٠ی سەرماوەز (٢١ی دیسامبر) مەلا مستەفا لەگەڵ «میرحاج ئەحمەد، عیزەت عەبدولعزیز، نووری ئەحمەد تەها» پێکەوە لەگەڵ سەرهەنگ غەفاری چوون بۆ تاران و نیزیک مانگێک لە باشگای ئەفسەرانی تاران مانەوە. پاش وتووێژێکی زۆر، دەوڵەتی ئێران پێشنیاری بەبارزانییەکان کرد کە لە داوێنی چیای ئەڵوەند نیزیک هەمەدان نیشتەجێ بن و ڕایگەیاند کە ئامادەیە تا شەش مانگ هەموو خەرجی خواردن و ژیان و مانەوەیان بداتێ. مەلا مستەفا بەرواڵەت ئەو پێشنیارەی قبووڵ کرد و ڕۆژی ٩ی ڕێبەندان (٢٩ی ژانویە) گەڕایەوە بۆ مەهاباد. سەرتیپ همایوونی داوای لێ کرد کە دەسبەجێ ئەو بڕیارە کە لە تاران دراوە بێتە دی، بەڵام مەلا مستەفا داوای ٢٤ سەعات مۆڵەتی کرد بۆ ئەوەی چاوی بەشێخ ئەحمەد بکەوێ و نەزەری ئەویش وەرگرێ. پاش ئەوەی مەلا مستەفا چوو بۆ لای شێخ

ئەحمەد، وەڵامی بۆ هومایوونی ناردەوە کە شێخ ئەحمەد بڕیاری تاران پەسند ناکا. وا دەردەکەوێ کە مەلا مستەفا بۆ خۆیشی هەر پێشنیاری تارانی قبووڵ نەکردبوو، بەڵام لە تاران پێی خۆش نەبوو کە ئەو نەزەرە بەڕاشکاوی بە دەوڵەتی ئێران رابگەیەنێ و رایگرتبوو پاش ئەوەی گەڕایەوە و لە مەترسی دەرباز بوو پێیان بڵێ. بەم شێوەیە بارزانییەکان یەک ریگایان زیاتر نەما ئەویش: بەربەرەکانی کردن بەرامبەر بەلەشکری دەوڵەتی مەرکەزی بوو.

بارزانییەکان کە لە ٢١ی رەشەمەی ١٣٢٥ەوە تا ٢٤ی خاکەلێوەی ١٣٢٤ (١١ی مارس تا ١٣ی ئاوریلی ١٩٤٧) لە چەند جێگا تووشی شەڕی توند لەگەڵ لەشکری ئێران بوون. هێندێک لە سەرۆک عەشیرەتەکان وەک: هەرکییەکان، رەشید بەگ و نووری بەگ لە پێشدا خۆیان لەگەڵ بارزانییەکان خستبوو زۆر زوو تەسلیمی لەشکری شا بوون، لەوەش زیاتر پاشان بوون بەجاش و دەستیان بەشەڕکردن لەگەڵ بارزانییەکان کرد. شەڕی نەڵۆس یەکێک لە شەڕە گەورەکان بوو کە ٢٦ی مانگی رەشەمە رووی دا، ئەفسەرێک و ١٢ سەربازی تیدا کوژران و ٥ ئەفسەر و ٦٨ سەربازیش بەدیل گیران. ئەو تێکشکانەی لەشکری ئێران دەنگی دایەوە و نیشانی دا کە ئەرتەش بەو هاسانییە لە شەڕی خۆیدا دژی بارزانییەکان سەر ناکەوێ. لە ٥ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ (٢٥ی مارسی ١٩٤٧)دا سەرتیپ هومایوونی لە ناوچەی حاجی ئۆمەران چاوی بەژەنەڕاڵی عێراقی «عەلی حیجازی» کەوت، حیجازی پێشنیاری بەهومایوونی کرد کە ئەرتەشی عێراق ئامادەیە دژی بارزانییەکان یارمەتیی لەشکری ئێران بدا. هێزە چەکدارەکانی تورکیەش ئامادەیی خۆیان بۆ هاوکاری لەگەڵ لەشکری شا راگەیاند. ئەمەش لە مێژووی نەتەوەی کورددا شتێکی تازە نەبوو، دیاردەیەک بوو کە زۆر جار رووی دابوو. ئێستاش وێ دەچوو دووپات بکرێتەوە. بەڵام هومایوونی ئەو پێشنیارانەی قبووڵ نەکرد، چونکە بەکەسری شانی لەشکری شای دەزانی کە نەتوانێ دەرەقەتی بارزانییەکان بێ و داوای یارمەتی لە لەشکری بێگانە بکا.

بارزانییەکان لە چەند شەڕی دیکەشدا ئازایانە بەربەرەکانییان کرد و سەرکەوتوو بون و بەلەشکری ئێرانیان نیشان دا کە هێزێکی بەتوانان و هێزی چەکداری ئیران لە وزەیدا نییە بەسادەیی بەسەریاندا زاڵ بێ. ئەوە بیروڕای زۆربەی سەرانی لەشکری ئێران بوو و تەنانەت سەرۆکی ستادی ئەرتەشی ئێران رایگەیاند کە سوپای تازەی ئێران (مەبەستی

ئەو سوپایەیە کە لە کاتی هاتنەسەرکاری رەزا شاوە پێک هاتووە) تا ئێستا لەگەڵ دوژمنی هێندە بەهێز وەک بارزانییەکاندا شەڕی نەکردووە. هەر لەو کاتەشدا شا فەرمانێکی دەرکرد کە مەبەستی کوشتن و لەنێوبردنی هەموو بارزانییەکان بەژن و منداڵەوە بوو. لەو فەرمانەدا کە لە ٢٩ی رەشەمەی ١٣٢٥ (١٩ی مارسی ١٩٤٧) داویەتی دەڵێ: «بە فڕۆکە تەواوی بنکەکان و رێبازی کۆچ و کۆچباری ماڵە بارزانییەکان و هەروەها تۆپخانەکانیان بۆمباران بکەن، دەبێ تا ١٥ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ (٤ی ئاوریلی ١٩٤٧) شەڕ کۆتاییی بێ و کارێکی وا بکەن کە بارزانییەکان نەتوانن دەرباز بن و لەوە زیاتر ئابڕووی ئەرتەش نەچێ.» بەڵام بارزانییەکان ڕۆژی ٢٤ی خاکەلێوەی ١٣٢٦ (١٣ ئاوریل) لە چۆمی گادەر پەڕینەوە و چوون بۆ دیوی عێراق و دەرباز بوون. دیارە هەم ئابڕووی ئەرتەشی شاهەنشاهیی ئێران چوو و هەم ئابڕووی خودی حەمەرەزا شا کە فەرمانەکانی جێبەجێ نەکران.

بارزانییەکان کە ئێرانیان بەجێ هێشت ژن و منداڵێکی زۆریان لەگەڵ بوو، شێخ ئەحمەدی بارزانی لەگەڵ ژن و منداڵ خۆیان تەسلیمی عێراق کرد و بەخشران. هەرچەند مەلا مستەفا داوای لە هێندێک لە ئەفسەرانی عێراق کرد کە خۆیان تەسلیم نەکەنەوە چونکە بڕوای بەرێژیمی عێراق نەبوو، بەڵام ئەو ئەفسەرانە پێیان وابوو کە دەبەخشرێن و ئامادەش نەبوون ماوەیەکی زۆر لە شاخ و داخ بمێننەوە و پێکەوە وێڕای بارزانییەکان شەڕ بکەن، شەڕێک کە ئاکامی دیار نەبوو. بۆیە خۆیان تەسلیمی رێژیمی نووری سەعید کرد. لەوانە چوار ئەفسەری کوردی لەشکری عێراق کە لەگەڵ بارزانییەکان هاتنە ئێران و لە کۆماری کوردستاندا خزمەتیان کرد بەناوی: مستەفا خۆشناو، عەبدولکەریم خەیروڵڵا، محەمەد مەحموود و، عیزەت عەبدولعەزیز بەئیعدام حوکم دران و ڕۆژی ٢٩ی جۆزەردانی ١٣٢٦ بەرامبەری ١٩ی ژوئەنی ١٩٤٧ لەسێدارە دران. ئیعدامی ئەو چوار کەسە تەئسیرێکی زۆر خراپی کردە خەڵکی کوردستان، چونکە زۆر لە کاربەدەستانی دەوڵەتی عێراق کە کورد بوون تکایان بۆ کردن و هەوڵیان دا بۆ ئەوەی لە مردن رزگاریان بکەن، بەڵام سەرنەکەوتن. هەر لەو کاتەدا لەبەرئەوەی لە دوو پارچەی کوردستان خەباتیان کردبوو وەک شەهیدی زۆر خۆشەویست هاتنە بەرچاو. بۆیە ڕۆژی شەهید بوونیان بەڕۆژێک دانرا کە: «ڕۆژی گریان و ماتەم بوو، وەتەن دڵی پڕ لە خەم بوو، چونکە جوانەمەرگانی وەتەن شەهید کران». بەڕاستیش ئەو چوار ئەفسەرە زۆر ئازایانە پێشوازییان لە مردن کرد و لە نامەی خۆیاندا کە پێش شەهید بوون نووسیویانە داوایان لە خەڵکی کوردستان ئەوە بوو

کە ئەو ڕێگایەی ئەوان پێیدا ڕۆیشتوون واتە ڕێگای ڕزگاریی گەلی کورد هەر درێژە پێ بدەن. ئیعدامی ئەوانە دروستیی بۆچوونی مەلامستەفا بارزانیی دەرخست کە ئامادە نەبوو بەهیچ جۆرێک بڕوا بەوەعدە و پەیمانی حکوومەتی عیراق بکا.

مەلا مستەفا بارزانی و ٥٠٠ کەس لە بارزانییەکان کە بەدڵخوازی خۆیان لەگەڵی کەوتن ڕۆژی ٦ی جۆزەردان لە ڕێگای تورکیەوە گەڕانەوە بۆ ئێران و پاش چەندین شەڕی قارەمانانە و بڕینی زیاتر لە ٣٠٠ کیلۆمیتر ڕێگا لەگەڵ ئەوەی پتر لە ١٠,٠٠٠ کەس لە لەشکری ئێران بۆ لێدان و پێشگرتنی ئەوان تەرخان کرابوو، توانییان ڕۆژی ٢٦ی جۆزەردان واتە پاش بیست ڕۆژ ڕێگابڕینی بێ وەستان و بێ ماندووبوون لە چۆمی ئاراز بپەڕنەوە و پەنا بۆ یەکیەتیی سۆویێتی بەرن.

بەربەرەکانی و شەڕی بارزانییان دژی لەشکری شا ئەو ڕاستییەی سەلماند کە نەک هەر دەکرا دژی ئەم ئەرتەشە بەربەرەکانی بکرێ، بەڵکوو ئیمکانی سەرکەوتنیش هەبوو. ڕاستە کە بارزانییەکان تاقیکردنەوەی شەڕیان زۆر بوو، بەڵام لە ناوچەی کوردستانی ئێران ناشارەزابوون و ژمارەشیان کەم بوو. شەڕی بارزانییان تا ڕادەیەک ئاشبەتاڵی کۆماری کوردستانی قەرەبوو کردەوە و تا ئەندازەیەک هەستی لەخۆ دڵنیابوونی خەڵکی کوردستانی -کە تێک شکابوو، بردە سەرێ. هەروەها شوێنەواری خراپی لەنێوچوونی کۆماری کوردستان و هەموو جووڵانەوەی دیموکراتی ئێرانی تا ڕادەیەکی زۆر لەبەین برد و ئەو بڕوایەی بەهێز کرد کە لەشکری شا و دەوڵەتی مەرکەزیی ئێران هێزی لەشکان نەهاتوو نین و ئیمکانی ئەوە هەیە لە شەڕ لەگەڵ جووڵانەوەیەکی پێشکەوتووی گەلی کورددا تێک بشکێن. بەکورتی، بەتەواوی دەرکەوت کە هەموو کاتێک گەلی کورد توانای هەیە بەرامبەر بەهێزی دەوڵەتی مەرکەزی ڕابووەستێ و بەربەرەکانیی بکا.

بارزانی

نووسینی: هەژار موکریانی

لەشوێن چوونێک

لە پێشەکیی ئەم کتێبەدا (مەبەست لە کتێبی «شەرەفنامە»یە کە ئەم وتارە وەکو پاشکۆیەک لەوێدا بڵاوکراوەتەوە) لە رووپەڕی سەد و پەنجا و هەشتەم وتوومە: ئێستا لە مانگی نۆیەمی ساڵی ١٩٧٣ قەیرانی شەش مانگمان ماوە بەڵێنی خودمختاریدان بە کوردان لە عێراقدا بە کردەوە بێتە بەرچاو.

قەیرانەکە دوایی هات و بەڵێنی بەعسی پێک نەهات و ناچارکراین توشی شەڕ وماڵوێرانی ببینەوە. لەم شەڕەدا شۆڕش شکا و شۆڕشگێڕ ئاوارەکران. هۆی ئەو شکانەمان چی بوو؟

من گەرەکمە بەپێی توانا و بە سەرچڵی بڕوام لەمەڕ ئەو رووداوە ئاشکرا کەم. بۆ روون بوونەوەی مەبەستیش زۆر بەپێویستی دەزانم زۆر بەکورتی و هەڵقرچاوی مێژووی بارزان و بارزانی و دامەزران و کارامەیی حیزبی پارتی و هاوکارانی مەلا مستەفا بارزانی بخەمە روو.

بارزان چییە؟

ناوچەی بارزان مەڵبەندێکی چڕ و سەخت و لێڕەوارە. لەسەر سنوری نێوانی تورکیا و ئێران و عێراق هەڵکەوتووە و سەر بە ئەستانی هەولێرە. زەویوزاری بۆ داچاندن یەکجار کەمە. زۆربەی مایەی بژیوی خەڵکی ناوچەکە ریچاڵی مەڕوماڵات و بەرۆ رنی و مازوچنی و دانۆکە و قەزوان فرۆشتن و گاڵ و گاڕس داچاندن و کاروانی گەنم کردنە. هێندێک ترێ و میوەی جەنگەڵیشی هەیە. ئەگەر هەموو خاکی بارزانی بەتێکڕایی هێن کەسێک بێت بەتەنیایی، هێشتان لە دەغڵ و داهاتدا بارتەقای جووت بەندەیێکی موکریانی نایەتەوە. جا نەخوازە هەرکەس لەوێ پارچە زەوییەکی پێ براوە و پارچەی لە هەموان هەراوتر کەمتر

له هەزار هەنگاوە و بەشی ماڵە شێخەکانیش کە مشورخۆری بارزانن لە مسکێن و هەژارەکان کەمتر نەبێ پتر نییە.

ژیانی کۆمەڵایەتی

هەتا ئەم ساڵانەی دوایی ئەو خەڵکەی لە بارزان ژیاون دەگەڵ ئەو هۆزە کوردانەی مریدی ماڵە بارزانن و دەگەڵ بارزانیان جیرانن. سەتان ساڵە لە چەشنێک ژیانی هاوبەشی سەرەتایی بەرخوردار بوون. هیچ گا کەسی وای لێ نەبووە خۆی تێر بێ و هاوسای برسی بێ. یەک پڕ و دەی قڕیان نەبووە. یان هەموو پێکەوە تێر بوون یان گشت لە گشتیان بێ نان بوون.

کچ بەزۆری بەشوودان و شیربایی و دیاری و بێگار و باج و خاوەی ئاغایەتی و درۆ و دزی و دەسبڕین و لە پەیمان پاشگەزبوونەوە و هەر خوار و خێچی و دووڕوویی و نالەبارییەک کە ئەمڕۆ لە دنیا باوە یان نەهاتبووە ئەو ناوە یان نەمابوو.

جا چونکە مەڵبەندەکەشیان چڕ و دڕ و لە داعبا و دڕندە پڕە. کوڕوکاڵیان زۆربەی کاتی خەریکی نێچیر و ڕاون... هەمووی زۆر ئەنگێوەی چاک و بە گورد و گوڕ و چالاک و بەجەرگ و ئازا دەرەخسن، لە خوا نەبێ لە هیچ کەسی تر ناترسن.

هەر زۆرداریێک ویستبێتی بەناڕەوا دەست بۆ مافی ڕەوای ئەوان درێژ بکا، بێ لێکدانەوە و سێ و دوو بەگژیدا چوون، ژیان و گیانیان دەپێناو ئازادی ناوە.

حوکمی تورک؟

پێی ناوێ لەسەری بڕۆم.. هەرکەس لە هەمو جیهاندا ناوی تورکی بەرگوێ کەوێ، نەعوزەن بیللایەک دەڵێ، تورک و دڵڕەشی و خوێنخۆری سێ وشەن لە یەک مانادا. مێژووی ئوروپا و ئاسیای چەندین سەدە لە باسی شوومی و بەدفەڕیی حوکمی تورکان هەڵازناوە. ئەو پارچە کوردە هەژارەش کە لە مەڵبەندی بارزانن، بەر حوکمی ئەو تورکانە بوون. لە دەسدرێژی و نامەردیی جەندرمە تاڵانکەرەکان وەگیان هاتوون، مردنیان هەڵبژاردووە نەک مانی حیزەبخۆیی و چەوسانی بەرەنجەرۆیی، قەت ساڵێک نەبووە کە بارزان توشی تەشقەڵەی جەندرمە و جەندرمە کوشتن نەبووبێ و کوشتارێکی لێ نەکرابێ. زۆر بەدەگمەن هەڵکەوتووە بارزانی: لەسەر نوێن بمرن، یان کوژراون یان لە زیندانان ڕزاون.

شێخانی بارزان

دەماودەم وا دەگێڕنەوە کە ماڵە شێخانی بارزان لە ڕۆژگارانی پێشیندا لە بەرەی ماڵەمیرانی ئامێدی بوون، یەکێکیان بەناوی (مەسعود) لە میرایەتیی میراتی وەرەز بووە، رووی کردۆتە بناری چیای زێبار و دەستی لە دنیا بەرداوە و تەکی داوە بەلای خواوە و بە گۆشەنشینی ژیاوە. لە پاش ئەویش وەچ و نەوەی لەسەر شوێنی ئەو ڕۆیشتوون، خوێندوویانە و پلە پلە پێ گەیشتوون، بوونە زانا لە زانستی ڕواڵەتی و نهێنیدا. لەمانە ئەوی ناسراون و نازناوی مەلایان هەبووە، بە زنجیرە: تاجەدین و محەمەد و عەبدوڵلایە. کوڕانی مەلا عەبدوڵلا هاوچەرخی مەولانا خالیدی شارەزوورین (١٧٨٣-١٨٢٦م) = (١١٩٧-١٢٤٢ه). لەوانە دوان: عەبدوڕەحمان، عەبدولسەلام، بوونە خەلیفەی سەید تەهای شەمزینانی کە سەید تەهاش خەلیفەی مەولانا بووە. لەو ساوە شێخانی بارزان بە تەریقەت نەقشەبەندین. عەبدولسەلام لە شۆڕشی سەربەخۆبوونی کوردستان (١٢٩٦ کۆچی) کە شێخ عوبەیدوڵلا سەرکردەی بوو بەشدار بووە. کوڕە گەورە و جێ نشێنی عەبدولسەلام: شێخ محەمەدی بارزانی دەگەڵ ئاغا و قەڵەوقوتەی خوانەناس و هەژارچەوسێن کەوتۆتە بەربەرەکانی و تورکەکان لێی دردۆنگ بوون و بۆ ماوەیەک لە بەندیخانەی بدلیسدا حەپس کراوە و ماوەیەکیش لە بارزان دووریان خستووە و لە شاری موسڵدا ژیاوە. شێخ محەمەد پێنج کوڕی بوون: شێخ عەبدولسەلامی دووهەم، شێخ ئەحمەد، شێخ حەمە سدیق، شێخ بابۆ، مەلا مستەفا.

لە ساڵانی (١٩٠٧-١٩٠٨م.)دا عەبدولسەلام لە دژی تورکان ڕاپەڕی، هەتا توانیی هێزی چەکداری تورکانی شەق و شڕ کرد. لە ئاکاما لەشکری زۆری دەوڵەتی و کوردی نیشتمان فرۆشی ناوچەکەیان بە هەزاران بەگژدا کرد.. دەری نەبرد، شکستی خوارد، ئیتر هەر ئەوەندەی بۆ کرا کە تەنیا هەر خۆی ڕزگارکات.. تەنانەت پیر و پاتاڵ و ڕواڵ و ژن و منداڵیش بەدیل گیران و برانە زیندانی مووسڵ. مەلا مستەفای کەم تەمەن یەکێک بوو لەو یەخسیرانە.

شێخ عەبدولسەلامی ڕزگار لە پاش ساڵێک شۆڕشی هەڵگیرساندەوە، دەردێکی وای دا بە تورکان کە ناچاربوون بێنە بەر بار و مل بۆ مەرجەکانی لارکەن. بڕیاردرا لە بەرانبەر شەڕ داکوژان: گیراوەکان بەربدرێن و چەند فێرگە و نەخۆشخانەیەک لە ناوچەکە بکرێتەوە، لە پرۆژەی ئاوەدانیشدا مەڵبەندە کوردنشینەکان بەشیان هەبێ.

چەند ساڵ بە ئارامی رابرد. لە ساڵی ١٩١٣ مەحموود شەوکەت سەرەک وەزیری تورکیا رەشکوژ کرا. سەفوەت بەگێک کە لە موسڵ کاربەدەست و دۆستی شێخ عەبدولسەلام بوو، تێ وەدرا، ویستیان بیگرن، هەڵات، خۆی گەیاندە بارزان، شێخ پەنای دا، دیسان شەڕ هەڵگیرسایەوە.

بەهەزاران ئەفسەر و جەندرمەی تورک و پتر لە بیست هۆزە کوردی جاشە تورکی هاتە سەر و لە پاش زۆر شەڕی مەردانە و نەبەردانە لە هێز کەوت و لە بارزان پەڕیوە کرا و هاتە کوردستانی ئێران. دەگەڵ سمایلاغای سمکۆ پەیمانیان بەست کە دوو بەدوو بۆ سەربەخۆیی کوردستان خەبات بکەن. لە رێبازێک شێخ مێوانی سۆفی عەبدولا ناوێک بوو، میواندار نامەردیی کرد و بە هیوای پاداشی تورکان شێخی نیشانی تورکان دا و گیرا و برایە مووسڵێ و لەوێ لە سێدارە درا. شێخ ئەحمەد شوێنی گرتەوە.

ئاغا گۆران

پاش یەکەم شەڕی جیهانی ئیمپەراتۆریی عوسمانی کوت کوت کرا، کوردستانی ئێستای عێراق کە بارزانیش پاژێکیەتی بەر بریتانیا کەوت و خستیە سەر عەرەبستان و ناوی نا دەوڵەتی عێراق. کوردستان کانگای نەوت بوو، بەو بۆنەوە ئینگلیس نەیدەویست هیچ هێزێکی وای لێ هەبێ بتوانێ بەرهەڵستی بێت. حوکوومەتی شێخ مەحموودی لەبەین برد، دەبوایە هێزی بارزانیش کە جێگەی ترسە بۆ دوارۆژ لەناوبەرێ. بۆ گەڕ دە بارزان هاڵاندن بۆ بەهانەیەک دەگەڕا. ساڵی ١٩٣١ ئاسۆریەکان لە تورکیا وەدەر نران، پەنایان بە عێراق هێنا. ئینگلیس لەسەر ئەو خەیاڵە کە ئەوانە مەسیحین و دەتوانێ بەناوی هاودین دەکاریان کا، وەری گرتن. بۆشی دانان کە لە بارزان نیشتەجێ بن. نیازی وابوو بە بەردێک دوو چێشکە راوکا.. بارزان لە هێز داتەکێنێ و تۆوی دین دوژمنایەتیش لەناو کورد و ئاسۆریەکاندا بچێنێ. بەڵام ئەو خەونە خۆشەیان نەهاتەدی. نە ئاسۆری ئامادەبوون شەڕی بۆ بکەن، نە بارزانیش ئەم ئاو لەجێ نانەیان قبووڵ دەکرد.

ئینگلیس ئەم لەدەم دانەوەی کردە بەڵگەی سەربزێوی. ئەمجارە بە ناوی ئاین شەڕی بۆ بارزان نایەوە. کوردەکانی دەر و دراوسێی بارزانی خستە شوێن شێخ رەشیدی لۆلان، فتوای کوفری بۆ شێخی بارزان دەرکرد و بۆ خەزا هاتنە سەر بارزان.

شێخ ئەحمەد رووی لە دەوڵەت نا کە شێخ رەشید لای لێ دا و تووشی شەڕ و هەرای نەکەن. بەڵام ئینگلیس لە پشت پەردە و دەوڵەتە داتاشراوەکەی لە باتی دەهانا هاتن،

چەک و پارە و دنەدانیان بۆ دوژمنانی بارزان نارد.

شەڕی بەزۆر سەپاو

شێخ کە دیتی بەزۆر بیەوێ و نەیەوێ شەڕی بەسەردا سەپاوە، مەلا مستەفای برای خۆی (١٩٠١-١٩٧٩) بە چەکداری بارزانەوە نارده بەرەنگاری هێرش. سەرکردەی لاو کارێکی بە دوژمنان کرد بەداستان بیگێڕنەوە، هەرچی لە کوشتن رزگار بو بەدیل گیرا، چەک و ئەسپاباتی شەڕیان بەتالان چوو، وەکو بەفری پار توانەوە. ناوی مستەفا بارزانیش لەو شەڕەوە وەک قارەمانی بێ وێنە کەوتە سەر زار و زمانان.

دەستی عەرەب و ئینگلیسی ئاغای عەرەب لەبن هەمانەوە دەرچوو.. لە شکانی ئەو جاشکانەیان بە تەواوی شێت و هار بوون، سوپا و پۆلیسی عارەب و هێزی هەواییی ئینگلیسان بۆ تۆڵەی دەستندەخۆران وەخۆ کەوتن، بە بۆمباران ئاوەدانی کاول کران، قڕان خرا ماڵ و ئاژاڵ. ماوەی دوو ساڵ (١٩٣٢-١٩٣٣) ئەو هێزە کەم و ئازایەی بارزانییەکان دەگەڵ ئەو دوو دەوڵەتەدا و هەزاران کوردی خۆفرۆش شەڕیان کرد و بە تەواوی شڕیان کردن، تا بەهاری سی وچواریش هەر خۆیان گرت. بەڵام بێ نانی و ماڵ سوتان بڕستی لە بارزان بڕی، پەنایان بە تورکیا برد. تورکیش کەوتە حیسابی کۆن ئەستاندنەوە، کێی وەبەردەس کەوت گرتی و هێندێکیشی ئیعدام کردن.

چاری ناچار بەرەو بارزان گەڕانەوە. لە ئاکامی وتوویژ دەگەڵ عێراقدا بڕیار درا: چەک دانێن و شێخ ئەحمەد و مەلا مستەفا و خێزان و کەس و کاریان لە بارزان دوور بخرێنەوە و بارزانیی تر عافو بکرێن..

٨٦ کەس بارزانی کە سەر بە ماڵە شێخان بوون، ماوەی دە ساڵ لە بارزان دوور خرانەوە، سێ ساڵ لە باشووری عێراق، حەو ساڵانیش لە دەوروبەری کەرکوک و لە شاری سولەیمانی مان.

رۆژی یازدەی مانگی ژوئن ساڵی ١٩٤٣ لە شاری سولەیمانییەوە مەلا مستەفا ڕای کرد و گەییە بارزان. عێراق مەفرەزەی پۆلیسی بەشوێندا نارد بەردەستی کەن. پێی نەوێران و زۆربەیان لە چەک کران. بارزان دیسان بووژایەوە و ئامادەی هەر پێشهاتێک بوو.

ئینگلیس نەیدەویست سەرەڕای شەڕی ئەڵمان کە جەنگەی بوو شەڕێکی دیش ئەویش لە نزیک نەوتەکەی ملی بگرێ. ئامۆژگاریی عێراقی کرد دەگەڵ بارزانی ڕێک کەوێ و

خۆی دەشەڕەوە نەگلێنێ. لە ئاکامی وتووێژدا بڕیار وابوو لەسەر داخوازیی بارزانی، زمانی کوردی ڕەسمی بێت، خوێندن لە هەموو کوردستان بەکوردی بێت، فێرگە و نەخۆشخانەی پێویست لە کوردستان دابمەزرێن، زیندانی و دوورخراوەکان ئازاد بکرێن، چەکداری کوردی شۆڕشگێڕ چەک دانەنێن.

بەڵام هەر ساڵی ٤٤ کە هیتلەر دابوویە کزی، ئینگلیسەکان لەم مافە پاشگەز بوونەوە، نووری سەعیدی نۆکەریان کە گفتەکەیان بەو دابوو لەسەر وەزیری لاگرت و یەکی تریان لە جێ دانا و ڕایان سپارد بۆ پێکهاتنی مەرجەکان بە گزی و تەفرە ڕای بوێرێ.

دەس کرا بە لەشکر ناردن بۆ کوردستان، خۆیان بۆ شەڕی بارزانییان لە دەسک نا. تا لە ساڵی ١٩٤٥دا دیتیان هەلە شەڕ بفرۆشن. مووچەخۆرانی دەوڵەتیان ڕاسپاردبوو هەر بارزانییەک دێتە ئیدارەی دەوڵەتی گەڕێکی بۆ بنێنەوە و بەردەستی کەن. لەو بگرە و بەردە و هەرایە چەند بارزانی و چەند پۆلیسی دەوڵەت کوژران، لەو دەمەدا مەلا مستەفا بارزانی بۆ داکوژانی کێشێکی ناو کوردەکان چووبووە دهۆک. بە هەڵەداوان هاتەوە بۆ بارزان و زۆری حەول و تەقەلا دا دەوڵەت شەڕی پێ نەفرۆشێ، لەم بارەوە یادداشتی دا بە سەفیری فەرانسە و ئەمریکا و ڕووس و چین و ئینگلیس و سەرەک وەزیری عێراقیش. کەس دەهاواری نەهات و بەزۆر شەڕی بەمل دا هات.

شەڕ بەخورتی

چل و دوو هەزار سەرباز و پۆلیسی دەوڵەتی عێراق، هەزاران کوردی خۆفرۆش بەهەموو چەکی تازەوە، لە ژێر فەرماندەیی مێجەر جەنەڕاڵ (رنتن)دا کە ئینگلیسێکی یەکدەست بوو بەپانەوە هێرشیان هێنا بۆ سەر بارزان.

لە بارزان و دۆستانی شێخانی بارزان بەینی چوار تا پێنج هەزار پیاوی چەکدار هاتە مەیدان. لە مانگی ئابدا لێکیان دا و دەوڵەت شکا. هێرشکەران لە بارزان و مێرگەسور و دەوروبەری ڕەواندز و عەقرە و زاخۆ لەبەریەک چوون. نۆ فڕۆکەی بۆمباهاوێژ خرانە خوار، دوو هەزار تفەنگ و هەشت تۆپ، هەشت بێسیم و سەد هەزار فیشەک و گوللە بەتاڵان دەس بارزان کەوت. شەڕ تا دەهات توندتر دەبوو، هێزی هەوای بریتانی بەئاشکرا و دوور لە پەروا وەکار خرا. ڕەوەی فڕۆکە سی و شەش لە عاسمانی ناوچەی بارزان دەبیندرا وێکرا بۆمبایان دادەڕژاند، تەنانەت بەردیشیان سووتاند.

هەر لە تەنیا گەلیی (نەهلە) کە کەوتۆتە ئەودیو چیای پیرسەوە، هەشت هەزار چەکداری دەوڵەت کەوتبووە ناو ئابلۆقەوە و هیچ دەرەتانیان نەمابوو، خەریک بوون خۆ بەدەستەوە دەن. لە جەنگەی وا تەنگانەدا خەیانەتی کورد خۆی نوواند؟ مەحموداغای سەرۆکی هۆزی زێبار و مەحموود خەلیفەی برادۆست کە تا ئەودەم دۆست و هاوکاری بارزان بوون. خۆیان بە دوژمن فرۆشت و پشتی جەبهەیان چۆڵ کرد و بوونە خەنجەر بەدەست دوژمنی داگیرکەر. ئیتر بارزان کەڵکی لێ مانی نەما. شۆڕشگێڕان بڕیاریان دا خۆدەربازکەنە ئێران و یاریدەی کوردی ئێران دەن، کە دژی شا شۆڕشیان هەڵگیرساندبوو.

لە چاخێکدا کە ڕێژنەی ئاگربارانی دوژمن، وچانی پشووی نەدەدا، چەکدار و بێ چەکی بارزان خاوخێزان بەرەو سنووری ئێران بوون، ڕۆژی یازدەی ئۆکتۆبری ١٩٤٥ سی و پێنج هەزار لاو و پیاو و ژن و منداڵ لە ڕێگەی کێلەشینەوە گەینە ئەم دیوەی کوردستان کە ئەوساکە قەڵەمڕەوی ڕووسەکان بوو.

ڕووس لە بارزانی دڕدۆنگ بوون نەوەکا سەر بە ئینگلیس بن و بە فێڵ ئاوارەی کردبن.. تا ئەو گومانەیان نەما و ڕێگە دران بێنە وڵات و دامەزرێن، برسیاتی و بەفر و سەرما و گرانەتا چوار هەزار و پێنجسەد گیانی لێ ئەستاندن، ماڵ و منداڵ لە گوندان و لە شاران جێ کرانەوە، چەکدارەکان بوونە هێزی پشتیوانی کۆماری ساوای مەهاباد. ئەو سەرکەوتنانەی لە شەڕی دژی شادا کوردی ئێران دەستیان کەوت، بەشی زۆربە لە سۆنگەی هێزی بارزان بوو... شەڕی مامەشە و قارەوا لە لای سەقز دوو نموونەی هەرە زیندوون کە هەر لاوێکی بارزانی بەرەنگاری سەد چەکداری دەوڵەت بووە و شکاندوونی، تەنانەت سەرکردەی دوژمن کە ئەوساکە (ڕەزمارا) بوو لە وتارێکا درکاندی:«ئەگەر پەنجا هەزار کەسم لەم بارزانییانە دەگەڵ با، ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستم داگیر دەکرد».

مانگی یازدەی ساڵی ١٩٤٦ کۆماری مەهاباد ڕوخا.. قازی محەمەد چەکی دانا و شەڕی نەکرد، بەڵام مستەفا بارزانی سەری بۆ نەیار نەنەواند، بە چەکدارانی خۆیەوە دایە چیا...

ئێران ویستی بە نەرمی و بە فێڵ چەکیان کا، بارزانی لە نەغەدەوە لە پازدەی مانگی بەفرانبار بۆ وتوویژ دەگەڵ شادا بانگهێشتن کرا بۆ تاران. لە جوابی شادا کە گوتبووی: چەک دانێن و لە هەرکوێ خۆتان حەزبکەن دادەمەزرێن، گوتبووی: شێخ ئەحمەد دەتوانێ لەم بارەوە بڕیار بدا، با لەو پرسم. بەو بۆنەوە لە گرتن ڕزگاری هات و خۆی گەیاندەوە

کوردستان. بەتەما بوو تا ڕەشانگ و بەهار دادێ وا نەکا تووشی شەڕ ببێ. بەڵام دەوڵەت ماوەی نەدا، لە بیست و چاری ڕەشەمەی ١٣٢٥ی هەتاوی زۆربەی لەشکری ئێران و جاشە کوردی موکریانی لە مەنگوڕ و مامەش و هەرکی و دێبوکری لێ دەنگ درا، لە عاسمان و زەمینەوە گوللە و بۆمباباران کران.. هێزی چەکداری بارزانی لە دەشتی شنۆ و مەرگەوەڕ بەبێ نانی و بێ ئەنوایی لە ناو بەفر و سەرمای سەختا یەک بەسەتان بەرەنگاری داگیرکەری کوردستان و کوردی ناموس فرۆش دەبن، هەر هەنگە لەناو دەچێت و هەر خۆفرۆشە قڕی دێت. بە شایەتی (تەفرەشیان) کە ئەفسەرێکی تودەیی و فارس بووە و دوای شکانی پیشەوەری چۆتە لای مەلا مستەفا و شەڕی شنۆی بۆ خۆی دیوە. لە بیرەوەری (قیام افسران خراسان)دا نوسیویەتی: «هەشت بارزانی لە دێی (سینگان) هەمو سوارەی مەنگوڕ و مامەشیان ڕاو نا، بە دە کەسان گوردانێکی سێسەد کەسی کە جگە لە سووکە چەکان، دوو تۆپی گەورە، چوار ڕەشاش، شەش تۆپی هاوەنیان پێ بوو، بە خڕوپڕی بە دیل گرت و سەرگورد کلاشی فەرماندە کە برینداریش ببوو، خۆی کوشت».

بیست و شەش ڕۆژ ئەو شەڕە هەر نەپسایەوە، سەرەڕای شەڕ، بێ جێگەیی و سەرما و بێ نانی و بێ بەرگی گەفی مەرگی لە منداڵ و خێزان دەکرد، دەبوایە بە هەرچۆنێک بێت خۆ ڕزگارکەن. شێخ ئەحمەد بۆ پاراستنی گیانی پیر و منداڵ و خێزانی بێ دەرەتان دەست لە گیانی خۆی هەڵدەگرێ و دێتەوە بەر حوکمی عێراق، ژن و منداڵ و پەککەوتە دەخرێنە ناو زنجانەوە، شێخ ئەحمەد و چەند خزمێکی بە حوکمی لە دار دانەوە بەرێ دەکرێن بۆ باشوور و دەخزێنرێنە زیندانەوە.

مەلا مستەفا و پێنج سەد پیاو دەمێننەوە، داوی لە تەپکە ڕەهابوون دەنێنەوە، لەسەر پیلانی بارزانی لە ٩٤٧/٤/٢٥ بەرەو عێراق بگرە و هاتم... ٤/٢٨ خوت و خافڵ پەلاماری سەر سنووری عێراق دەدەن، چەند مەخفەرێک لە چەک دەکەن. ئەمجارە عێراق دەشڵەژێ و ئێران پشوویێکی ئاسوودە هەڵدەکێشی و لای وایە لەو مافەتایە ڕزگار بووە، لەشکرکێشی دەوەستێنێ.

١٩٤٧/٥/٢٨ مەلا مستەفا و یارانی لە سنووری کوردستانی بەردەستی تورکان دەبوورن. لەپاش چەند شەڕ و لێکدانێک دێنەوە دیوی ئێران و بەناو بەفری تەنگەبڕی کوێستاناندا ڕوو دەکەنە عروسیاتی. ئێران دیسان تووشی دڵەتەپێ دەبێ، دوازدە هەزار سەرباز و ئەفسەری سوپا، گەلەکوردی خۆفرۆشی مەڵبەندی ئازەربایجان و هێزی پۆلیسی

ئەو ناوەی لێ دەنگ ئەدا کە ڕێ بگرن و نەهێڵن دەربازبێ.

ئەو سەفەرە پڕ خەتەرە پەنجا و دوو ڕۆژ دەخایەنێ، نۆ جاران تووشی شەڕ دەبن، کوژراوان لە ڕێ دەنێژن، بریندااران بە کۆڵ دەگەڵ خۆیان دەبەن، هەتا دەگەنە سەر ئاراز.

ڕۆژی حەڤدەی مانگی جولای ساڵی ١٩٤٧ دەپەڕنەوە و دەبنە پەنابەری رووسان، لە شاری باکۆ دامەزران، بەڵام لەوێش کوردی خۆیی لێ ناگەڕێ، (ڕەحیم خانی سەیفی قازی) کە کوردێکی مهاباتی و لە باکۆ بوو... دەوڵەتی لێ دوودڵ کردن، هەڵیاندانە ئۆزبەگستان و لەوێش لێک بڵاوکران و ئاگایان لە یەکتر بڕا.

بە مردنی ستالین زیندوو بوونەوە، مەلا مستەفا ڕێ درا بچتە مۆسکۆ، هاوڕێکانی وا دامەزران هەم بخوێنن، هەم کار بکەن. پاش دوازدە ساڵ ئاوارەیی ساڵی ١٩٥٨ کە حوکمی عێراق وەرگەڕا و حوکمی تازە هاوبەشیەتیی کورد و عارەبی ڕاگەیاند... بارزانی و هاوکارەکانی گەڕانەوە بۆ نیشتمانەکەی خۆیان، لەلایەن کورد و عارەبی عێراقەوە ئەوپەڕی ڕێزیان لێ نرا.

قاسم و کورد

زەعیم عەبدولکەریم قاسم لە سەرەتای کودەتادا ڕایگەیاند: کورد و عەرەب لە چارەنووسی عێراقدا برابەشن بەڵام هەر ئەوەندەی خۆش بوو کە ڕووی دا بە کۆمۆنیستان و ڕێگەی دان دەورەی بتەنن... کۆمۆنیستیش بەبێ دیکتاتۆر هەڵناکەن، ئەوەندەیان یەکەم یەکەم و بڵێمەت و پیاوی بێ وێنەی دنیایە بەگوێ دادا، هەر بە یەکجاری شێتیان کرد و بەدەردی ستالینیان برد. گەل خۆشەویستیی وەلانا و کەوتە باری فیز و ملهوڕی و لاساری و خۆپەرستی و خۆی وەکو نیمچە خودایەک هاتە بەرچاو، چاوی بە هیچ خاوەن ناوێک لە عێراقدا هەڵنەدەهات. کە ئەوساش ناوی بارزانی لەو ناوەدا لە سەرووی هەموو ناوان بوو.

حیزبی پارتی بەسەرپەرشتیی بارزانی داوای مافی ڕەوای کوردی خستبوە ڕوو، حیزبی کۆمۆنیست لای وابوو تەنانەت داوای خوێندنیش بەزمانی کورد فاشیستی و جیایی خوازییە. ڕەگەزپەرستی عارەبیش نەیاندەویست کوردی زەبوونی بەردەستیان دەستی بەئازادی بگا. ئەم سێ هۆیە قاسمیان هێنایە بارێک کە بەجارێک دڵی لە کورد کرمێ ببێ و لە بەڵێنی مافی کورد پاشگەزبێتەوە. دەستی کرد بە گەندەڵ فێڵان، بروبەهانەی

دەتاشین، بەبێ تاوان ئەندامانی پارتی دەگرت، دنەی ڕۆژنامانی دەدا: ڕەگەزی کورد بدەنە پاڵ عارەبان و زۆر پێ هەڵڕوشانی تریش کە کورد لە ماف بێ بەش بکات. بارزانی لای وابوو نابێ تا کورد خۆی زۆر تەیار نەکات بە هیچ جۆرێ دەگەڵ دەوڵەتا تێک گیرێ. بەڵام دەگەڵ زۆرداری نەزان چار چییە؟؟

بارزانی لە بەغدا نەبوو، چووبووە سەردانی خزمانی و دەمێک بوو لە بارزان دەژیا. کۆمۆنیستان لە ئەستانی سولەیمانی کە کوردستانی عێراقە، خاوەن زەوییەکانیان هەڵنا دژی پیتاک دانی زەوی خۆنیشان دەن. ئەو مامۆستایانەی پارتی کە ئەوسا لە سولەیمانی بوون، لەوە ترسان کۆمۆنیستان وەرزێری کورد بکەنە پەیرەوی خۆیان. بە پەلە و بێ لێکدانەوە بڕیاریان دا لەو هانەدانەی جوتیاران دەستی خۆیان ڕەپێش بخەن. سەرکردەییی وەرزێری خۆنیشاندەریان کردە هی خۆ. لە ڕۆژی نۆ هەتا یازدەی مانگی ئاوگۆستی ۱۹٦۱، بە هەزاران وەرزێر و خاوەن موڵکی کورد بە چەکەوە بەرەو دەربەندیخان چوون و بەریان لە تیپێک لەشکری دەوڵەتی گرت کە بەرەو کوردستان دەهات.

حوکمی بەغدا لەباتی وتوویژکردن دەگەڵ خۆنیشاندەرەکان، فەرمانی ئاگربارانی بۆ دەرکردن. شەڕ دامەزرا، هەر ئەو ڕۆژە تا ئێوارە هێزی بڵاوی عەشرەتان بڵاوەی کرد، هەرکەس ببووە دزی گای خۆی، تەنیا دەوری حەفتا کەسێک کە ئەندامانی پارتی بوون هەتا شەو لە سەنگەردا مان و ناچار پاشەکشەیان کرد. بۆ پینەی ئەم تێشکانە برایی ڕازداری پارتی و هەواڵە نێزیکەکانی کەوتنە تەقە لە بارزانی کە مووچەخۆری دەوڵەتە و نایەوێ دەگەڵیا تێک دا و کورد بە گورگان خواردوو دەدا.

قاسم بەو تۆزە سەرکەوتەی لەخۆ دەرچوو... دیتی هەلە بارزانیش لە کۆڵ کاتەوە و ئەو جێ هومێدە گەورەیە لەبیر کوردان بباتەوە. سپێدەی شازدەی ئاوگۆستی ۱۹٦۱ خوت و خافڵ بارزان وەبەر بۆمبا درا. هۆزی کوردی زیباریش و چەند کوردی خۆفرۆشی دیش کە دوژمنی خانەدانی ماڵە شێخانی بارزان بوون و قاسم چەک و دراوی زۆری پێدابوون کە بەرهەڵستی بارزان بن، پەلاماری بارزانیان دا.

چەکی بارزان

ساڵی ۱۹۵۹ شێخ ڕەشیدی لۆلان ناوێک بەناوی شەڕ دەگەڵ کوفری کمونیستان لە عەبدولکەریم یاغی بوو، حیزبی کمونیستی عێراق بۆ ئەوە ناوێک دەربکا، کۆمەڵێک لە چەکداری خۆی بە سەرکردەییی بەقاڵێک بەناوی (عەلی سەوزەچی) ناردە بەرایی ئاژاوە،

بەڵام هەر گەینە مەیدان و تێ گەیشتن لە شەڕدا کوژرانیش هەیە، هانایان بە بارزانی برد چەکەکانیان لێ وەرگرێ و لەجیاتی ئەوان شەڕبکا... بەو بۆنەوە نزیکەی سێسەد و پەنجا تفەنگی کۆن و کەم فیشەک لە یازدە تیر و سێ تیر و بەرازکوژ و بابەتی تر وەدەست بارزانییەکان کەوت.

وەختێ دەوڵەت لە نارەوا بۆمبارانی بارزانی کرد و بە زۆرەکی گەڕی شەڕی بۆ نایەوە، لەسەر دەستووری شێخ ئەحمەد، سەرکردە: مەلا مستەفا بەم چەند چەکە کرووچەوە لە هێزی دەوڵەت راپەڕی، بوو بە ئاگر لە پووشی گیانی دوژمنی، هێزی چەکداری دەوڵەت و کوردە خۆفرۆشەکانی تا کەوشەنی سوریە و تورکیا ڕاونا. لای باکور و رۆژاوای خۆی لە دوژمنان پاکردەوە، ئەمجار بە چەکی زۆرەوە کە لە شەڕ دەستی کەتبوو بەرەو خۆرهەڵات بایداوە، خۆی گەیاندە ناوچەکانی سولەیمانی و دەوری هەولێر. هومێدی سیسی لاوانی ئازادیخوازی کوردی ئەوناوەش بووژاوە. بەهەواداری سەرداری نەبەزیویان لە داگیرکەر و دوژمنان وەخۆ کەتن. جگە لە لاوانی پارتی بە هەزاران پۆلیس و دەرەجەدار و سەربازی کورد بەچەکەوە خۆیان گەیاندە شۆڕش و بوونە پێشمەرگەی کوردستان.

دەوڵەت کەوتبووە حەلوەلا، قاسم هەموو سوپا نیزامییەکەی دەگەڵ هەزاران شەڕکەری دەرەبەگی کورد و عارەبی خۆفرۆش، تەیار بەهەموو چەکێکی تازە داهاتووی رووسەوە هەر لە فڕۆکەوە بگرە تا تانک و تۆپ و مووشەک و زرێپۆش و تفەنگ و ئاگرپارەوە هاویشتبووە ناو جەهەندەمی جەنگەوە و هێشتا هەر هاواری دەکرد بەشم ناکا. تەنانەت جارێک لە جاران عەبدولکەریم خەبەری دابوو بە رووسان کە ئەگەر لە چوار سەعاتدا مووشەکی دەفریا نەخەن، حاڵی شڕە. رووس بە پەلە بە عاسمانی تورکیادا پێیان گەیاند. لە بەرانبەر گازندەی تورکاندا گوتیان ببەخشن دەرفەت نەمابوو لێتان پرسین ئاخۆ ئێوە رازین لە عاسمانی ئێوە بفڕین؟

کودەتای بەعس

کەرکوک کانی گەورەی نەوت و رەگی گیانی بریتانی لە ئاکامی ئەم شەڕەوە کەوتبووە بەر خەتەرەوە. زۆربەی لەشکری عێراقی لە کوردستان قەتیس مابوو، هێزێکی وا لە پاتەختدا نەمابوو بیپارێزێ.

بەعسی بە هاندانی ئینگلیس لە فبریەی ساڵی ١٩٦٣ کودەتای کرد. (وەزیر عەلی ساڵح سەعدی کە دەمڕاستی دەستەی کودەتاکەران بوو بە رۆژنامەنووسانی گوت: بە

قەتاری ئەنگلۆساکسۆن هاتووینەوە).

فەرمانی کۆمۆنیست قڕان لە رادیۆ راگەیەندرا، شەلم کوێرم، ناپارێزم. تانکی دەسکردی رووسیا لەسەر شەقام کمۆنیستی قیمە دەکرد. گوللە و نێزەی کاری مۆسکۆ بە هەزاران کرێکاری سەر بە مۆسکۆیان پەڵەخاند.

هەر ئەوانە رزگاریان بوو کە لە کوردستان دەژیان و شۆڕشی کورد پارازتنی.

پاش کودەتا جەلال تاڵەبانی ناوێک دیاری کرا بە سەرکردەییی دەستەیەک بۆ گفتوگۆ لەمەڕ داواکانی شۆڕش بچتە بەغدا. وەرە و بچۆ، لە بەغداوە بۆ قاهیرە، تەفرە و درۆ، سوێندی زل، پەیمانی عەرەب، پێنج مانگ لەو ئاڵقەی بەتاڵدا هەڵیان خولاند. هەتا بەعسی کودەتاکەر بەتەواوی خۆیان لەسەر پێ گرتەوە و بۆ هێرش خۆیان تەیار کرد.

لە رۆژی نۆیی مانگی جونی ١٩٦٣ تەقەیان دامەزراندەوە و شەڕ هەڵگیرسا.

دەوڵەتی تورکیە و ئێران ئەو لە مووسڵ ئەم لە کەرکووک بۆ هاوکاری دەگەڵ بەعسی و بۆ کوردقڕان، بنکەی خەبەرییان کردەوە و بە کردەوەش بۆ نەمانی شۆڕشی کورد وەخۆکەوتن. ئینگلیسیش دەرگای قورخانەی بۆ بەعس خستە سەر پشت و هەرچی لێیان ویست بۆی ناردن، پیاو لە عاسمانی شەڕەکەدا فرۆکەی رووسی و ئینگلیسی و ئێران و تورکانی دەدیت، کە بۆ کورد لەناو بردن ملەیان بوو.

دەوڵەتی رووس کە قازانجی لە عێراقدا زەبوون ببوو، کۆمۆنیستەکانی خۆیشی لە عێراقدا لەدەست دابوو، چاری ناچار بە زەوی بۆ کوردان بزووت، گەفی لە تورک و ئێران کرد کە ئەگەر چیدی هاوکاری لە دژی کورد دەگەڵ دەستەی بەعس بکەن، رووس ناتوانێ هەروا دەس لەسەر دەس دانێ و تماشا کات، جا نەخوازە کە ئەم شەڕە لە نزیک رووسەوە دەکرێ. رادیۆ مۆسکۆ بێ پسانەوە بە ئازایەتیی بارزانی و پێشمەرگەی کوردی هەڵدەگوت و بەگژ بەعسییەکاندا دەچوو، نوێنەری رووس شکایەتی گەلی کوردی بە ئەنجوومەنی ئابووری و کۆمەڵایەتیی کۆڕی نەتەوە یەکگرتوەکان گەیاند، کە پێویستە ئەم کوشتارە لە کوردستان بەربەست بکرێ. مەنگۆلیاشیان راسپارد دادی کوردان بەرێتە بەر کۆڕی گەلان و مافی رەوایان داواکات.

بەڵام کاتێ کە موشیر عەبدوسەلامی سەرەک کۆمار لە بەعسییەکانی هەواڵی هەڵگەڕاوە و تەکی دا بەلای میسرەوە و بو بەدۆستی زۆر نزیکی عەبدونناسر و ناسریش دۆستی مۆسکۆ بوو. رووسیا لە هاوار بۆ کورد خۆی کێشاوە. هەموو هاوینی ساڵی

١٩٦٣ هەتا مـانگێک لە پایزیش بارزان وا دەورە درابوو، باڵندەی لێ دەرنەدەچوو، لە عاسمانەوە بۆمباران، لەسەر زەمین بە قسەی ئەفسەرێکی دوژمن کە فەرماندەی شەڕەکە بوو، دوسەت و پەنجا تۆپی زل بێ پسانەوە خاکی بارزانی دادەبێژت، بەینی هەشتا و نەوەد هەزار سەرباز و کوردی خۆفرۆش لە بەرانبەر پێنج سەد چەکداری بارزانی شەڕی دەکرد، بەو حاڵەشڕا دەوڵەت کەوتە تەنگانەوە و خەریکی پاشەکشە بوو، داوای شەڕ وێستاندنی کرد، تەقە وەستا. بەر لەوەی دەگەڵ بەعسییەکان وتووێژ بکا بە ئاکام. لە ١٩٦٣/١١/١٨ سەرۆک کۆمار کە عەبدوسەلام عارف بوو بەعسی راونا و بۆ خۆی، خۆی کردە دیکتاتۆر لە عێراقدا و کەوتە گفتوگۆ دەگەڵ کورد... بەڵام ئەویش هەتاسەر هەر سەری نەگرت، لە دەی فبرییەی ١٩٦٥ دیسان شەڕ هەڵگیرسایەوە.

لە رۆژی سێزدەی ئاوریلی ١٩٦٦ سەرەک کۆمار لەناو فرۆکەدا سوتا... برایەکەی کەناوی عەبدوڕەحمان بوو هاتە شوێنی و ناوی خۆی نا سەرەک کۆمار، عەبدوڕەحمان بەزاز ناویش ناوی نرا سەرەک وەزیر. بە سووتان و ئاڵوگۆڕی جوتەبرا شەڕ لە نێوان کورد و عێراقدا نەوێستا. لەپاش دوو مانگ تەقە و لێک دان کە شەڕی هەندرێن رووی دا و هێزی دەوڵەت زۆر پیس شکا... دەوڵەت تکای ئاگربەست و وتووێژی لە شۆڕش کرد، ئاگربەست راگەیەندرا.

لە بیست و نۆی مانگی جوونی ١٩٦٦دا بەزاز بە بەیاننامەیەک هێندێک مافی کوردی سەلماند... بەڵام هێمان زۆری دەویست کە شۆڕشی کورد رازی کات.

لە ١٩٦٨/٧/١٧ چەند ئەفسەرێکی دەرباری سەرەک کۆمار بە تەفرە و هانەی بەعسییەکان کودەتایان دژی ئاوڕەحمان عارف کرد و دەریان پەڕاند. حوکمی عێراقیان داگیرکرد. پاش سێزدە رۆژ حیزبی بەعس ئەو ئەفسەرانەی هەڵداشت و حکوومەتی دەست کەوتەوە.

لە سپتامبری ١٩٦٨دا دیسان بەعسی بەهانەیان داتاشین و شەڕیان بەسەردا سەپاندین. تا سەرەتای ساڵی ١٩٧٠ ئەو شەڕە هەر نەپسایەوە و رۆژ دەگەڵ رۆژ شۆڕشی کورد لە گەشە و سەرکەوتندا بوو... حوکوومەت هیچ چاری نەما بۆ مافی خودموختاریمان ملی چەماند و رایگەیاند: هەرچییەکمان گەرەکە بیکات، بۆ پێک هاتی ئەم مەبەستە و رەهابوونی گیروگرفتی نێوانمان چوار ساڵیان ماوە دیاری کرد.

قەیرانی چوار ساڵە

لە هەرەمەی ئاهەنگی خودموختاریدا زوو دەرکەوت: حیزبی بەعس دڵی پیسە و نایەوێ پەیمانەکەی خۆی بەجێ بێنێ... هەروا تۆزێک دوای شەڕ وێستان دەستی کرد بە قەڵای قایم دروست کردن لە کوردستان و ڕێگەوبانی دوور و پانی بۆ لەشکرکێشی دەکێشا.

لە ۲۹/۹/۱۹۷۱دا پۆلێک مەلای بە چەند بۆمباوە بەڕێ کرد کە بارزانیی بۆ بکوژن. مەلا تەقین و بارزانی بەرنەکەوت. ڕۆژی شازدەی مانگی حەوتی ۱۹۷۲ دیسان بەهۆی کوردێکەوە بۆمبایەکیان لە چەمەدان دا ناردبوو کە بارزانیی پێ بکوژن. ئەو فێڵەشیان سەری نەگرت.

هەر لە ساڵی ۱۹۷۲دا نزیکەی چل هەزار کوردی فەیلی بەو بەهانەی کە ئێرانین لە عێراق وەدەرنران و تاڵان کران.

رووس و بەعس

دەی ئاوریلی ساڵی ۱۹۷۲ رووس و بەعس پەیمان نامێکیان ئیمزا کرد کە هەتا ماوەی پانزدە ساڵ لەمەڕ ئابووری و سیاسی و نیزامییەوە یاریدەی یەکتری بکەن.

ساڵی ۱۹۷۳ حیزبی بەعس دەگەڵ حیزبی کۆمۆنیستی عێراقی لایەنگری رووس یەکیان گرت و بەناوی جەبهەی یەککگرتوو هەردوو حیزب و رووسیش لە پشتی پەردەوە داوایان لە پارتیش دەکرد کە لەو جەبهەدا بەشدار بێت... (لە پایزی ساڵی ۱۹۷۳ کە میوانی ئاکادیمی شوورەوی بووم، پرۆفیسۆر غەفوورۆف ناو کە سەرۆکی زانستگەی رۆژهەڵاتناسی و ئەندامی کۆمیتەی باڵای ناوەندی و زۆریش دۆستی بارزانی بوو، دەشیزانی من لە بارزانی نزیکم، گوتی: بە بارزانی بڵێ، لە کرملین دۆستی هەن و دژیشی هەن، ئەمرۆ قازانجی شوورەوی لەوەدایە عێراق بێ کێشە و هەرا بێ، هەرچەند بەعس لەوانەشە لە فێڵێ بن، با سەرپێچی لە چوون بۆ ناو جەبهە نەکا و هەرچیی بەعسی بۆی دیاری دەکەن رازی بێت - ه). بەڵام وەک رۆژ ئاشکرا بوو بەشدار بوون لەو جەبهەیەدا هەمو هێز و دەستەڵاتی دەخستە بەردەستی بەعس و داوای ماف و ئازادی لەبەین دەچوو، کە سەرکردایەتیی شۆڕش بە هیچ جۆرێک نەدەکرا بەمە رازی بێ و ئەو سەرکەوتەی کە بە خوێنی هەزاران لاوی پێشمەرگە دەس کەوتووە بە خۆڕایی لەدەستی دا. چەکدارە کۆمۆنیستە عێراقییەکان کە تا بەر لە پەیمانەکە لە ریزی پێشمەرگە بوون و شەڕی

بەعسییەکانیان دەکرد، لەسەر ئامۆژگاریی مۆسکۆ دەسیان لە شۆڕش هەڵگرت و چوونەوە بەردەستی بەعس.

لە ساڵی ١٩٧٤را بەعس کە پشتی بە دۆستی و یاریدەی رووس لە پێشوو قایمتر ببوو بە هەموو هێز بۆ لەناوبردنی شۆڕش خۆی گیڤ دەکرد، پەیمانی خودمختارییەکەی دەسکاری کرد و رایگەیاند کە: (کەرکووک)و (خانەقین)و (سنجار) و (ناوچەی شێخان)و چەند شوێن و مەڵبەندی دیکەش لە کوردستان بەر خودموختاری ناکەوێ و بە کوردستان حیساب ناکرێن، واتا بەزۆر شەڕی بۆ ساز کردینەوە.

رۆژی شەشی مانگی مارسی ساڵی ١٩٧٥ ئاشتبوونەوە و پێکهاتنی شای ئێران و سەدام حوسێن راگەیەنرا و شۆڕشی کورد توانای خۆگرتنی نەما..

هۆی شکانی شۆڕش چی بوو؟

بۆ روون بوونەوەی ئەم باسە چەند پەڕاوێزێک پێویستە. گەرەک بارزانی بناسین. سیاسەتی، ئیدارە و مشوورخواردنی، تەرزی رەفتار و ئاکاری، هەڵوێستی هاوکارەکانی و بەتایبەتی حیزبی پارتی کە سەرۆکایەتیی دەکرد.

١ - ژینامەی پارتی بەکورتی:

ساڵی ١٩٤٥ بارزانی لە مهابادەوە هەمزە عەبدوڵڵا ناوێکی کردە وەکیل لە کوردستانی عێراق بەناوی ئەو حیزبی پارتی دامەزرێنێ، هەمزە دەگەڵ برایم ئەحمەد ناوێکدا کە لە ژنانەوە خزم بوون. ببوە هاوماڵ، پاش رۆیشتنی بارزانی بۆ رووسیە. زۆری نەبرد ئەو دوو خزمە لەسەر سکرتێری کردن بوو بە شەڕیان و هەرکەسە هێندێک لە حیزبی بۆ خۆی برد.

ئەو چاخە لە حەیفی ئینگلیس هەموو کورد و عارەبێکی ئازادیخواز و رۆشنبیر لە عێراق، لایان وابوو: کۆمۆنیستی و ستالین پەرستی نەکەن خەیانەت بە وەتەن دەکەن. برایم نەتەوەخوازیی لە گشتەکی مارکسیزم پیلۆز دەکرد. بەڵام هەمزە بڕوای وابوو بێ پارتیی کوردستانی کلکی کمۆنیستی عێراقی بێ و هیچ بڕوای سەربەخۆی نەبێت.

حیزبی شیوعی عێراقیش جگە لە خۆی هیچ حیزبێکی پەسند نەبوو ناوی کوردستان هێنانی پێ کوفر و فاشیستانە بوو دەیگوت: بەوپێیەی ستالین دەربارەی گەلان فەرموویە: کوردگەل بە گەل حیساب ناکرێن. حیزبی پارتی لەناو دوو بەرداشی دوژمن، دەوڵەتی نوری سەعید و حیزبی شیوعی عێراقدا قەتیس مابوو. کێشە و هەرای ناوەخۆشی ببووە

سەربار تا وردە وردە وای لێ هات ببووە قالۆری کلۆر و تەنیا بەناو بارزانییەوە کە ئەویش لە مۆسکۆ دەژیا راوێستا بوو، ناو هەبوو، ناوەڕۆک نەبوو، لە یەکەمین کۆنگرەی حیزبی پارتیدا کە دوای هاتنەوەی بارزانی بۆ وڵات، لە بەغدا گیرا، بارزانی هەمزە عەبدوڵڵای لە سکرتێری لابرد و بە دەنگدانی بەشدارانی کۆنگرەکە برایم بوو بە سکرتێر.

شەوێک لە دوای ئەم رووداوە بارزانی لەلای من گوتی: (برایم هەل پەرستێکە لە رێی بەرژەوەندی خۆیدا کوردستان و ناموسی خۆیشی دەفرۆشێ، بەڵام چبکەم؟. خەڵکی تر وەک من نایناسن، ئەگەر بڵێم ئەویش دەرکەن... دەڵێن کابرا دیکتاتۆرە - هـ.)

وەک باس کرا هێزی پارتی لە سولەیمانی کە برایم سکرتێری بوو دەگەڵ دەوڵەتا تێک گیرا و سەرنەکەوت و شکستی خوارد. بارزانی بەهێزی بارزان توانی تۆڵەی بکاتەوە و ئابڕووی تکاوی شکاوان بکرێتەوە... بەم حاڵەش را برایم ئەحمەد لای وابوو دەبێ مستەفا بارزانی هەرچەندە سەرۆکی حیزبیشە و هەرچەند بە هێزی تایبەتی بارزانییەکانی پەیڕەوی کوردی وەسەر خستۆتەوە؟ وەک ئەندامێکی گوێ لە مست دەستەونەزەری راوەستێ و بە موو چییە لە فەرمانی جەنابی ئەو، کە رازدارە لاری نەکات، کە ئەمەش هەر رێک نەدەهات، پیاوی ترسەنۆک و شکاو تەواو حوکمی بەسەر ئازای سەرکەوتوودا هەبێ. برایم کە بە ئاوات بوو بارزانی لەسەر رێ لابا، نەدەوێراش ئاواتەکەی ئاشکراکا، لە بنەوە و بە دزی و فزیەتی دژی بارزانیی دەپورتاند و دەیەویست بەدناوی بکا.

دوای کودەتای هەشتی فبریەی ١٩٦٣ کەبەعسی هاتە سەر حوکم و شەڕ وێستا بوو، من لە بەغدا جەلالم دیت کە بۆ وتوویژ هاتبوو... گوتی حیزب دەڵێ: هەژار با بێتە کوردستان، بەڵکو نێوانی بارزانی و ئێمەی حیزب خۆش کاتەوە. لە وەرامی پرسیارێکی منا گوتی: بارزانی هیچ گوێ ناداتە حیزبایەتی و حیزبیش ئەمە قبووڵ ناکا. کاتێ هاتمە کوردستان و چاوم بە بارزانی کەوت و کردەوە حیزبایەتییەکەی جەلال و برایم دیت، تێ گەیشتم خوار و خێچی و رێوبیازی لەژێر سەری سکرتێردا، برایم ئەحمەد دەیەویست لە حیزبا دیکتاتۆرێک بێ کەس لە روویا نەڵێ پیاوم... ئەو پایە و مایەشی نەبوو کە لای خەڵک زل بنوێنێ، ترسەنۆک بوو، زاتی چوونە ناو سەنگەر و هونەری مەردی و نەبەردی نیشاندان و سەرکردایەتیی مەیدانی شک نەدەبرد. نەیدەتوانی بێ بارزانی رۆژێکیش لە شەڕ خۆبگرێ بەتەماش بوو هەموو هەست و نستی شۆڕش، بێ چەک و چەکدار گش لە گش تەنانەت هێزی بارزانیش، هەر سەر بۆ ئەو بچەمێنێ و مەلا مستەفا بارزانی لە ناو

ناواندا نەمێنێ، وەک مشکێک دەهاتە بەرچاو بەتەمابێ فیل قووت بدا.

مانگی مارسی ١٩٦٣ کۆبونەوەی پیاوماقولان و سەرانی شۆڕشی کورد لە شاری کۆی پێک هات کە داوایان لە دەوڵەتی بەعس چبێت؟

لەو کۆڕەدا هەر دڵسۆزێک هەستی دەکرد کە برایم و هەواڵە گوێ لەمستەکانی تەنیا مەبەستیان ئەوەیە لە شۆڕش و لە بارزانی دوورکەونەوە و پلە و پایەیەک لە دەوڵەت وەربگرن و دەس هەڵگرن.

لە هەڕەمەی کۆنگرەدا دەیانەویست لایەنگرانی بارزانی بە پوول بکڕن، دەگژ سەرۆکی رابکەن. پووڵیان لە کوێوە هێنابوو؟ دەرکەوت هەر لەمێژەوە، بەدزییەوە دەگەڵ دەزگای شای ئێراندا کەین و بەینێکیان کردووە، چەک و پووڵی لێ وەرگرن و دژی مستەفا بارزانی کە دوازدە ساڵ لەناو عرووسیاتی ژیاوە و کۆمۆنیستێکی خەتەرە خەبات بکەن.

لە هاوینی ١٩٦٣دا کە هەموو گرانایی شەڕ لەسەر مەڵبەندی بارزان بوو... برایم نەیهێشت پێشمەرگەی بەرفەرمانی لە کەرکوک و سولەیمانی و هەولێرەوە بچنە شەڕی حکوومەت و بارێک لەسەر بارزان سوک کەن. لە وەرامی پێشمەرگەی دڵسۆزا دەیگوت: با بارزانی لەناو بچێ، ئەوسا سەرکردەیی شۆڕش دەبێتە یەک، وێنەی بارزانیی شەهیدیش بە پوولێکی زۆر دەفرۆشین..

کۆمۆنیستی عەرەب و کورد، ئەوانەی لە قەتلوعامی بەعسییەکان رزگار ببوون و شۆڕشی کورد پەنای دابوون، ئامادە بوون بە چەک و ئازووقەی خۆیان بۆ پارێزگاری لە گیانیان هاوسەنگەری پێشمەرگە بن.. برایم لە چەکی کردن. بارزانی چەند نامەی بۆ نارد چەکەکانیان بداتەوە (هەشت نامەیان بە من نوسرا - هـ.) چەکەکان هەر نەدرانەوە.

گەلێ شتی تریش رووی دا - کە لەم لێدوانە کورتەدا مەودای درێژەدان نییە - کە بەجارێک دڵی بارزانی بێشێنێ و بڕیار بدا برایم لەسەر ڕێ لادات.

لە پایزی ساڵی ١٩٦٣ کە ئاگربەس راگەیەنرا و بارزانی بەرەو سۆران هات، من لە دۆڵەڕەقەی ئاکۆ جەلالم دیت کە هاتبوو پێشوازیی بارزانی بکا و دەربارەی چالاکیی پارتی سەرۆک ببینێ و بیدوێنێ. باسی هەموو نافەرمانی و کردەوە ناڕەواکانی برایم بۆ شی کردە و لە کارەساتم تێ گەیاند، جەلال لای من بەڵێنی دا کە ئەو دلوبە نەهێلێ، واز لە برایم ئەحمەد بێنێ و بۆ خۆی ئەرکی سکرتێرایەتیی پارتی وەستۆ بگرێ. بارزانی بەوە رازی بوو.

بەڵام چونکە جەلال ئەودەم دڵی دابووە کیژە جوانەکەی برایم، بەرژەوەندی کوردستانی کردە قوربانی دڵداری، برایم لە خشتەی برد و خەیانەتی گەورەی پێ کرد.

لە بەهاری ١٩٦٤دا کە گوفتوگۆی خودموختاری دەگەڵ دەوڵەت دەس پێ کرابوو، برایم کردیە چاووڕاو کە بارزانی کوردستانی بە پارە و پرتەقاڵ فرۆشت.. لەسەر ئێزگەی رادیۆی شۆڕش کە دەبەردەستی خۆیدا بوو، بە بەیانێک بارزانیی لە سەرۆکایەتیی پارتی دەرکرد. بارزانی هێزی پێشمەرگەی نارده سەری. سەری برایم و جەلال و هەواڵانی هاوبیر و بڕوایان شێوا، خۆیان نەگرت، هەرچی ئازووقەی هەیانبوو دە رووباری ماوەتیان کرد تا دەس پێشمەرگە نەکەوێ. گش لە گشتیان بە چەکەوە رەوینە دیوی ئێران و بوونە پەنابەری ساواک. ئێران لە چەکی کردن و بەڕێی کردن بۆ هەمەدان. کەم پایەکان بەبێ قەدری لە هەمەداندا مانەوە و زەلامەکان برانە شاری تاران و زۆر خۆش دەژیان.

(شیاوی باسە: مانگی جوونی ١٩٦٥ ئەو هەڵاتووانە لە شۆڕش بەغەیرەز برایم ئەحمەد بەقسەی ئێران گەڕانەوە لای بارزانی و عافوو کران. بەڵام جەلال تاڵەبانی کە بۆی نەلوا لەناو گەلدا جێگەی جاران بگرێتەوە و خۆشیان بوێ، خۆفرۆشتنیش فێر ببوو، زۆر لە شۆڕش ئۆقرەی نەگرت. یەکەم شەوی ساڵی ١٩٦٦، دەگەڵ هێندێک هاوبیرانی لە (دۆڵەڕەقە)ی ئاکۆوە خۆی دزیەوە و چووە ژێر ئاڵای دوژمنی قەستەسەری کورد نەژادان لە بەغدایە و ناوی جاشی شێست و شەشی کردە نازناو. ئەوسا برایم ئەحمەدی خەزووریشی لە تارانەوە بە فڕۆکە هاتە بەغدا و رۆژنامە و چەکیان وەرگرت و ماوەی چوار ساڵ چ بەنووسین، چ لە مەیدان، بوون بە گەورەترین دوژمن بۆ کوردستان و شۆڕشی. لە سەرەتای ساڵی ١٩٧٠ کە دیتیان دەوڵەت زەبوونە و دەیەوێ دەگەڵ کورد پێک بێت.. بە هەڵەداوان هاتنەوە لای بارزانی و هەر بە وتەی: پەشیمانین، عەفووی کردن، ڕێزی زۆریشی لێ گرتن...).

دامەزرانەوەی پارتی

بەو دووبەرەکی نانەوە و خەیانەتەی جەلال و برایم ئەحمەد، زەبری زۆر زل وە قەوارەی شۆڕش کەوت. بەشی زۆری ئەو کەسانەی کە حیزبایەتییان دەزانی و کاروباریان هەڵدەسووڕاند، یان فریوی ئەوانیان خوارد، چوونە ئێران، یان دڵیان لەو دووبەرەکییە ساردەوە بوو ریزی شۆڕشیان بەجێ هێشت. ئەو کەسانەی هەم شارەزا بن لەکار و دڵسۆزیش بن بۆ کوردستان زۆر کەمیان مان.

دیسان پارتی دامەزراوە بەڵام زۆر بە پینە و پەڕۆ. جگە لە هەژنۆ کەس نەبێ کە لێزان و دڵسۆزیش بوون. ئەندامانی مەکتەبی سیاسی تازە و ئەوانەی بوونە کاربەدەست لە حیزبدا زۆربەی زۆریان هەلپەرست و لە کار سست و لە کادر پەروەردە کردن کۆڵەوار بوون. تەنانەت ئامیر هێزەکان کە زۆر کەمیان لە سیاسەت سەریان دەردەچوو، لە مەکتەبی سیاسی و کارپێکهێنەردا جێگەی خۆیان خۆش کردبوو، هەر دەبوو هەڵبژێردرابان.. هی وا هەبوون ببوونە نیمچە دەرەبەگ، خۆیان لە رەشاییی خەڵک زۆر بە نەجیمتر دەزانی. جگە لە گیرفان پڕکردن ئاواتێکی تریان نەبوو.

هەرچەند پارتی لە زەمانانی پێشوشدا هەرگیز وەک حیزبی نموونە تەکوز و رێک و پێک نەبووە. بەو خەیانەت تێکەوتنەی کە برایم و جەلال بوونە هۆی، لەوەندەی هەیبوو لەویش بوو... تەنیا ناو و خۆشەویستیی بارزانی بوو کە شۆڕشەکەی رادەگرت.

٢- هەل لەدەس دان:

زۆر دەرفەتی باش دەرەخسا و لەدەس دەدرا. بۆ نموونە:

أ - لە جەنگەی کودەتای بەعس لەسەر قاسم کە دوو رۆژان مەعلووم نەبوو حوکمی بەغدا لەدەس کێدا؟ بە بڕوای من شۆڕش بۆی دەکرا زەبرێکی باش بوەشێنێ، هێزی چەکداری دەوڵەتی لە کوردستان تەواو سەری لێ شێوا بوو. بۆچ ئەو هەلەمان لەدەس دا؟ (کاک زەبیحی کە ئەودەمە لە کەرکوک و بەرپرسی حیزبی پارتی بوو.. لای من گوتی: فەرماندەی لەشکری کەرکوک وەڵامی نارد کە ئێمە بەعسیمان ناوێ، ئامادەین بۆ یارمەتیتان، بەڵام حیزب رازی نەبوو، لای وابوو بەڵێنێ بەعس کە لە زیندان دابوویان بە برادەرانمان کە هەرگا ئێمە سەرکەوین سەربەخۆیی دەدەین بە کورد، پێک دەهێنرێ).

ب - بە بڕوای خۆم لە جەنگی چیای (هەندرێن)، ئەگەر لەسەر داوای دەوڵەت ئاگربەسمان نەکردایە و پێوە چووبایین.. مافی خۆمان هاسان بە دەوڵەت دەسەلماند.

ج - ساڵی ١٩٦٧ لە مانگی جوون کە عەرەب و جوو تێک بەربوون. چاکترین هەل هەڵکەوتبوو دەوڵەتی عێراق ناچارکەین بێتە بەربار، بەڵام هەستی ئیسلامەتی و برایەتیی کورد و عەرەب دەستی بەستین، کارێکی کرد کە راوەستین تا دوژمن خۆی دەگرێتەوە و هێرشمان بۆ دێنێتەوە و گوێش ناداتە ئیسلامەتی و برایەتی..

٣ - درێژەکێشان

بیستم جارێک مارشاڵ تیتۆ وێڕای سەلام گوتبووی عەرزی بارزانی کەن: (هەرگیز وا نەکا پێشمەرگە بێکار بێن، ئەگەر لە شەڕیشدا نەبن، ڕۆژانە بە مەشق کردن، بە پەناگا و سەنگەر و ڕێ دروس کردن، بە یاریدەی وەرزێران لە کشتوکاڵدا مەشغوڵیان کات. لە بێکاری جگە لەوە کە لەشیان سارد دەبێتەوە فێری دزی و شەڕی یەکتر کردن دەبن) کە بۆ ئێمە دەستی نەدا...

شۆڕشی کورد لە ١٩٦١ را تا ١٩٧٥- ١٦٤ مانگ دوو سێ ڕۆژ کەم بەردەوام بوو. چوار جاران ئاگربەسی کرد، جاری وابوو بە ساڵ بە دوو ساڵ لە نێوان نە شەڕ نە ئاشتیدا دەژیاین لە ماوەی شەڕ وێستاندن و گوفتوگۆ دەگەڵ حوکوومەت پێشمەرگە بەرهەڵدا دەبوون، نە کار و نە بار، تەنبەڵ و تەوەزەل دەژیان، دەچوونە شار و بازاڕان، ئاواتی دەوڵەمەند بوون و ژیانی نەرم و نیانیان دەکەوتە دڵ. دڵیان لە سەنگەر دەبێزرا خواخوایان بوو هەرچۆنێک بێ شەڕ ڕاوەستێ.

٤- زرینگەی زێڕ

مێژوو دەڵێ کاتێ تالانی کیسرایان لەبەر چاوی عومەر ڕانا گریا، گوتی: زۆر لەوە دەترسم مالی دنیا تێکمان بدا؟! تا پێشمەرگەی کوردستانیش بەتایبەتی بارزانییەکان رووت و بێ ئەنوا و بێ نان بوون، جگە لە دوژمن کوشتن و کوردستان ئازادکردن و فیداکاری هیچ ئاواتی تریان نەبوو.. بەڵام وەختێ لە ناگوزووری دەرچووین و لە زۆر مەڵبەندی دنیاوە یارمەتی و کۆمەگمان بۆ هات و ئەو زاکون و ڕێک و پێکییەشمان نەمابوو کە نەهێڵێن مالی شۆڕش حەیف و مەیلی تێدا بکرێ.. کاربەدەستانی هەلپەرست دەرفەتی خۆیان لێ هێنا و دەس کرا بە دزی کردن، دزی گەیشتە رادەیەک کە یارمەتیی نەمر نەژیی پێشمەرگەی سادەی ناوسەنگەر، مووچەی خێزانی شەهیدان، نیوەی پتر لێ دەدزرا. ئامیر هێز و بەرپرسیاری وای تێدا بوو ڕۆژێ بە سەتان دیناریان لە گومرگی سەرسنووران دەس کەوت، بەو حاڵەشڕا بەناوی ئازووقە و مووچەی پێشمەرگەوە و یاریدەی ماڵە شەهیدان، پووڵیان لە شۆڕش دەستاند و لە باخەڵیاندا گوم دەبوو.. تەنانەت ئەو بارزانییانەش کە سەتان ساڵ نموونەی دەس پاکی و چاکی هەموو خەڵکی کوردستان بوون و زۆربەیان هەر سکەی پوڵیان نەدەناسی. زۆر کەسیان فێرە دزی بوون و مافەتای پووڵ دایفەتاندن...

هەر لە سۆنگەی ئەوجۆرە ناجۆرانەوە شۆڕش و خۆشەویستیی گەلیش دایە کزی، گوندنشینانی کوردستان لەژێر باری پیتاکی بەسەر سەپاودا، بەناوی یارمەتیی شۆڕش، زەکات لە دەغل، لە مالات، میوانی و نانی پێشمەرگە، بێگار و چەوسانەوەی تر، کەوتبوونە بۆڵە و پرتە و ئەو دڵگەرمیی کە دەپێشدا بۆ شۆڕشەکەیان هەبوو وەک خۆی نەما...

هەل بۆ دوژمن

بەعسی هەر کە تێ گەیشتن هەستی نیشتمان پەرستیی کاربەدەستەکانی شۆڕش دەکرێ بە پوول بکردرێ، دەستی کرد بە ویژدان کرین. گەلێ کەسیان تەنانەت هێندێک لە خزمی زۆر نزیکی بارزانیشیان بە پارە و بەڵێنی چەور کردە جاسووس لەسەر شۆڕش.

دەزگای ئێرانیش کە زانیی: تازە ئەو هێزە نەماوین بۆی بەگژ سەددام - دا بچین و بەربەستی کەین، نەخوازا کە خودموختاریش بۆ کورد راگەیەندراوە، نەوەکا کوردی ئێرانیش خۆبزێون، کەوتە سەری کە لە تێکدانی شۆڕشدا لە بەعس بەجێ نەمێنێ. زارکی کیسە و ڕێی شارانی ئاواڵە کرد، تئاتر و بار و مەیخانە و چی چی خانە لە تاران و شارەکانی تری ئێران لەبەر سەرانی شۆڕشی کوردی عێراق بەر کەسی تر نەدەکەوت. زۆر لە مامۆستاکانی حیزب بۆ تەماحی پلە و پارەیان ببوونە پیاوی عێراق، یان خۆیان دابوو بە ئێران، یان لە هەردوو بەریان دەخوارد..

بە کورتی: شۆڕشەکەمان لە سالانی ١٩٧٠ وە تا ١٩٧٤ ببوو بە گەندەڵە دارێک باشی لێ نەدابا دەشکا.. کە گێژەڵووکەشی بۆ هات..

رووسیا کە وایدەزانی بە یاریدەدانی بەعس عێراق کە لەسەر خەلیجە دەبێتە پێگەیەک بۆ ئەو، کام چەکی هەرە گرینگی روخێنەر و سوتێنەر بوو دای بە سەددام.

ئەمریکاییش کە بۆ سنوور پاراستنی ئێرانی بەردەستی خۆیان کەم تا کورتێک یاریدەی شۆڕشیان دەکرد. لەو ترسەی نەوەک کێشەکە زلتر بێ و عێراق دەربەست خۆی بخاتە باوەشی رووس و لە ئاکامدا خەلیجیشی لێ ئالۆزبێ، خۆی لەو کێشەیە کێشایەوە و ئێرانیشی کشاندەوە..

ئیتر شۆڕشی کوردستان نەک هەر هێزە چەکدارەکەی، بگرە هەموو کوردەکانی تریش کە لەبەر حوکمی شۆڕش بوون، هیچ دەرەتانیان بۆ نەما، تەنانەت ئاردی رۆژانەش ئەگەر

لەلاوە نەهاتبا، هیچ کەس حەوتەیەک نەدەژیا، چجای چەک و کەرستەی شەڕ..

بەداخـەوە چاری ناچار راو بەتاڵ راگـەیەندرا و زۆرمـان بـووینە پەناهندە لە ئێـران و وڵاتانی ئورووپایی و زۆریش دەبەر دەستی بەعسا تووشی زیندان و کوشتن و دوورخران لە کوردستان بووین...

قسەی خەڵک

ئەوانەی دوور لە شۆڕش و دڵسۆزی کوردایەتی بوون گوتیان: شۆڕش کە بەبێ یارمەتی لاوە و بێ نان و چەک دەسـتی پێ کـرد و سـەرکـەوت، نەدەبوایە دەس هەڵگرێ، دەبو جەنگی پارتیزانیی بکردایە، جا یان گاڵ دەهات یان پەمبۆ...

ئەوانە ئەگەر بە وردی لەو چەند پەڕانەی نووسیومن وردبنەوە و تێ بگەن شۆڕشەکەمان لەم چوار ساڵانەی پاشیندا کام دەردی بوو، تێ دەگەن کە لە قڕبوونی چەند هەزاران لاوی ئازای کورد بەولاوە هیچمان بۆ بە هیچ نەدەکرا..

کەسانێکیش کە لە سیاسەت هەر خۆفرۆشتن دەزانن، گوتیان: بارزانی خۆی فرۆشت. بە کێ؟ بە ئەمریکا و شا و تورک و جوو. واتا، گوێزیان لە هەنبانەی خۆیان دەبژارد.

بەڵام هەر کەس وەک من بارزانیم ناسیوە، سەدیەکی منی ناسیبێ، دەزانێ ئەو تۆمەتانە وەک حەپە لە عاسمانە. مەلا مستەفا بارزانی بەدەمار و سەربەرزێک بوو کە وێنەی لەم جیهانەدا یان نەبووە یان کەم هەڵکەوتووە. زۆر پیاوی هەڵکەوتەی دنیا، زۆر قارەمانی خاوەن ناو وەک بارزانی نەگەیشتوونە ئامانج و تێ شکاون..

هۆی هەر زیانێک لە ژیانا بێ گومان بە هەڵەچوونە. دەبا بزانین بارزانی ئامانجی چبوو؟ سیاسەتزانیی تا کوێ بوو؟ رەفتار و ئاکاری چۆن بوو؟ کام هەڵەی بوو کە نەیهێشت بە ئاوات بگات؟

بارزانی و ئامانجی لە ژیان

بۆ کـوردسـتـان خـۆشـەویسـتی نە من وێنەم دیوە نە کـەس. ئەوپەڕی ئاواتی لە ژیان پێکهـێنانی کـوردسـتـانی سـەربەخۆ بوو. خـودمـوخـتـاریی بە پێـپـەیژەیەک دەزانی بەرەو سەرکەوتنی سەربان.

(رۆژێک کـە هەر دوو بەدوو بووین گـوتم: کـورد دەوڵەتی هەبێ ناتوانێ ئیـدارەی بکا،

چونکە بوواری کەناری دەریامان نییە.. فەرمووی قسەی سەیر دەکەی.. «شەرەفنامە»ت وەرگێڕاوە و ئەمەش دەڵێی؟ چۆن نازانی لەلایەک تەنگەی هورمز و لەلایەک ئەسکەندەروونە کوردستانە و لە دوو لاوە پاڵمان بە دەریاوە داوە؟؟)

دیباچەکەی مەم و زینی شێخی خانی بە سەرمەشقی خۆی دەزانی، لەبەری بوو، بەتایبەتی گەلێک جاران ئەو دوو بەیتەی دەخوێندەوە:

گەر دێ هەبوا مە ئیتتیحادەک ویکرا بکرا مە ئین--قیادەک

تورک و عەرەب و عەجەم تامی هەمیان ژ مەرا دکر غولامی

بارزانی و سیاسەتی لاوە

نزیکەی شێست ساڵ تەمەنی لە خەباتی بێ وچان و کێشە و گیرە و بێنەو بەرەی سیاسەتدا گوزەرا بوو، لە بۆتەی ئەزمون قاڵ ببوو، فێڵ و تەڵەکەی ئینگلیس و دەهۆ و داوی ئێرانیان و درۆ و نامەردیی تورکانی باش دەناسی، چەند ساڵێکیش لە رووسیا دەگەڵ سەرانی کرملین رای بوارد بوو.

دەیزانی لە دنیای ئەمرۆ سیاسەت بێ دایک و بابە یان بەدەردی کورد گوتەنی: وەک نیسکی بێ بەروپشتە. هەر دەوڵەتەی وەک دوکانداری زۆر خەسیس لە قازانجی خۆی بەولاوە هیچ دۆز و مەرام شک نابا، هەرگیز پووڵە سوتاوێکیش بۆ پیاوەتی و مرۆخوازی بەخت ناکا. هەر یەک لەو سەوداگرانەش کە بە دەوڵەتیان دەناسین. زل یا پچووک، بە دوای کڕیاردا هەڵوەدان، بۆ فریودانی ساویلکان نازناوی نەزان خاپێنیان لەخۆ ناوە، دیموکراسی، لاگیری لە مافی مرۆ، دژایەتیی دیکتاتۆری، داژداری لە چینی هەژار و هەزاران چاوڕاوی تر، بۆ چاوبەستنی گەلانی بێ دەستەڵات داتاشراون و هەر ناوی بێ ناوەرۆکن.

خێرەومەند و خاوەن بەزە لەناو ئاپۆرەی گەلاندا دەس دەکەوێ.. بەڵام شەرەف و پیاوەتی و مرۆدۆستی بۆ دەوڵەتان ئەفسانەیە.

بۆ گەلی کوردی لێ قەوما و ئەگەر بە نیازبێ دەوڵەتان بینە دۆستی و رێگە بدەن مرۆدۆستی ولاتەکانیان کۆمەگ بکەن. ئەبێ هەر بەتەمای هێزی بازووی خۆی تێ کەوێ و بەگژ داگیرکەردا بچێ و بتوانێ هێندە خۆبگرێ تا خۆی نیشان دنیا دەدات کە هێزێکە و ئەشێ حیسابی بۆ بکرێ و لەوانەیە لە دوا رۆژا ببێتە یاری تەنگانە و ئەگەر دۆستایەتیی

بکەن قازانجیانە، واتا بە قسەی ئەبولعەلا: نەبی بە بەچکەشێر دەتخۆن، کەس یاری بێ هێزان نییە.

ئەوساش ئەگەر بە نەترسی و قوربانیدان و نەبەزین خۆی وەک هێزێکی نرخدار بە خەڵکی دنیایە ناساند. پێویستە کارێ وانەکا دەوڵەتانی زەبەلاحی دژ بە یەکتر هیچیان لە خۆی دەردۆنگ بکا، رەنگی شین و سوور لە خۆی دا، چونکە هەرکامیان قوشقی کات، باسی سەرە.

گەلی کوردی خەباتکار و ئازادیخواز تەنیا دەبێ هاوار و داد لەدەس زوڵم و بێ عەدالەتیی داگیرکەر راگەیەنێ و واپیشان دا کە تا ئازادی نەستێنێ و خۆی وەک بنیادەم نەناسێ..؟ رێگەی لێکدانەوەی نابێ و رێوشوێنی دوارۆژی خۆی ناتوانێ ئێستا دیاری کات. کەی رزگار بوو دەبێتە یاری ئەولایە کە زۆرتر یاریدەی داوە. بارزانی لەم بازاڕەدا زۆر کارامە و سەرکەوتوو بوو، توانی لە هیچی نەبوورا، هەربەدەست و تفەنگی خۆی بگاتە ئەو هێز و رێزە کە لەبەرچاوی لاوەکییان زل بنوێنێ و لایان وابێ لە دۆستایەتی کردنی درەنگ یا زوو قازانج دەکەن.

ئەو (تەفرەشیان)ەی باسمان کرد دەربارەی بارزانی دەڵێ:

(بارزانی نە دەرەبەگ بوو نە کۆمۆنیست، نە سەر بە هیچ دەوڵەتێک بوو، دەیگوت من خۆم بەنۆکەری میللەتەکەی خۆم دەزانم، هەتا دەستم تفەنگ بگرێ بۆ ئازادی کورد دەکۆشم. من دەمەوێ ئاڵای کوردستان هەڵ بکەم، نەهێڵم کوردستان چیتر یەخسیر و داگیرکراو بێت. بۆ پێک هاتی ئەم ئاواتەش تەنیا رووس لە قازانجیانە لاگیرمان بن، تورکیا و ئێران و عێراق بە لەدەست چوونی کوردستان زۆر کز دەبن کە هەرسێکیش وەک نۆکەری ئاڵقە بەگوێی ئەمریکایی و ئینگلیسانن، بەڵام ئەم دەوڵەتی روسە زۆر (رەزیلە)، زۆر گرانە بکەونە سەر یاریدانمان).

پەیوەندی دەگەڵ هەندەران

شۆڕشی کورد لە دنیادا دەنگی داوە، رۆژنامەنووس و پەیامنێر لە ئوروپا و ئەمریکاوە خۆیان گەیاندە ناوچەکە، دەنگوباسی ئازایەتی و ئازادیخوازی و بێ نازی و پەرێشانیی شەڕکەرانی کوردستانیان بەگوێی خەڵکی دنیادا دا(١)، خێرەومەندان لەگەڵێک وڵاتانەوە بۆ یارمەتیدانی شۆڕش وەخۆ کەوتن، بەڵام کاربەدەستی بەعسی هەموو سنووریان بەستن و

تەنانەت یارمـــەتی و باربووی خـــاچی ســـووری دەوڵـەتانیش نەیدەتووانی بمانگاتێ، ئازووقـەیان بەناوی ئێـمـەوە دەنارد. بەعـسی دەیدا بە جاشـە کـوردەکـانی خـۆی. لەبەر ئابڵـووقەی ئابووری و لەبەر گەمارۆی نیزامی و لە سۆنگەی بۆمباباران و سوقانەوە، بۆ نانێکی رۆژ ئاتاج بووین. تۆزێک دەرمـان بۆ دەرمـانیش دەس بریندار نەدەکەوت. رۆژی وامان بەچاوان دیت کە پیاو لە برسان دەمرد و هاومالان و هاوحالانی لە بێ هێزبوونی بێ نانی نەیاندەتوانی وەیشێـرن. بە دەیان پێـشـمـەرگـەی ئازا لە کـەم نـانی و بێ پێـخۆری سۆمای چاویان لەدەس ئەدا.

باسی کەساسی و تەنگانەی ئەو دەمانە لەم کتێبەدا ناگونجێ. پوختەی وتار: یان دەبوا هەمـو شۆڕشگێڕ لە بێ نـانی و بێ دەرمـانی قـڕان بکەن، یان دەرەتانێک پەیداکـەن کـە یارمەتیی خەڵکی لاوەیان پێ بگات..

دۆستایەتی دەگەڵ ئێران

وەک باس کرا ساڵی ١٩٤٥ بارزانی هاتبووە ئێران، دەگەڵ ئەرتشی شاهەنشا لێکیـان دابوو، بە سـەتانی لێ کـوشتـبوون، جیـا لەوەش سوور دەیزانی هەتا شا لە ئێران مـابێ، چینگورکی لە داگیـرکـردنی خـاکی کـوردسـتـان بەرنابێ و لەپاش تورکـان دوژمنی ژمـارە دووە. لێش بڕابوو هەر لە عێراق رزگار ببێ دەگژ ئەو دوژمنە راچێ.

(لە بەهاری ١٩٦٢ لەسەر ئەسپاردەی بارزانی لە بەغدا چاوم بە سەفیری میسر کەوت، پەیامی بارزانیم دایە: کـە بەو مـەرجەی عـەبدونناسر کـارێک بکا عـێـراق لە شـەڕ دەس هەڵگرێ، میسریش کەمێک چەکی دژی فـڕۆکە و تانکمان بداتێ شۆڕش دەبەینە ناو ئێران کە هاوپەیمانی سەنتۆیە و ناسر گەرەکیە لاواز بێت. ناسر نەیکرد).

چەند ساڵێک بـوو نەژادخوازەکانی عـەرەب وەک سوریە و میسر و عێراق، عەرەبسـتانی ئێرانیان داوا دەکرد، خەلیجیان ناونا عەرەبی و گەڕیان دە ئێران دەهالاند کە شۆڕشی کورد هەڵگیـرسا شا دەیزانی ئیتر لەبەر شەڕی ناوخۆ عێراق نایپەرژێ گێچەڵی بۆ بنێتەوە و داوای خوزستانی لێ بکات.

جا تا برایم و جەلالی لە عـێراق دەبەر دەستا بوو، بە چەک و پارە و کەلوپەل یاریدەی ئەوانی دەدا ولە لایەک لە دژی عێراق و لەلایەک دژی بارزانی کە بە دوژمنی خوێنەخۆی و بە کـۆمـۆنیـسـتی دەزانی، دنەی دەدان. بەڵام کـە ئەو هەواڵانەی نەمـان چاری ناچار، بۆ

مانەوەی ئەو بەربەستە لەبەر بەعس، پێشنیاری یارمەتیی بە بارزانی کرد.

لەم لایشەوە شۆڕشی کورد لە دەرەتانێک دەگەڕا کە بتوانێ کۆمەگی لاوەی پێ بگات. رەعیەتی شای ئێران نییە کە لای وابێ بە تەما دەبێ و دەوێرێ خاکەکەی لێ داگیربکا، ئەگەر ئێران لە رووی شۆڕش سنوورەکانی دانەخا و باربووی لاوەمان پێ بگا، یان هەر خۆیشی بۆ رزگاربوون لە خوزستان داواکەران، هاریکاریی شۆڕش بکا. لە قازانجی هەردووک لایە و کەس کەسی فریو نەداوە.

مەسەل دەڵێ: پیاوی ناچار سەر وەماڵ دوژمندا ئەکا. بارزانی و شاش کە هەردووک دوژمنی یەک بوون، هەردووک لە رووی ناچارییەوە بوونە هەواڵ.

ئیتر باربووی گەلانی ئازادیخواز و ئازا پەسند لە ئورووپای رۆژهەڵات و رۆژاواوە و ئەمریکاوە بە سنووری لای ئێراندا گەیشتە دەست شۆڕشگێڕان.

لەلایەکی تریشەوە دەوڵەتی رووس هەرچەند کەرستەی شەڕیشی بە دەوڵەتی عێراق دەفرۆشت، پەنامەکی جاروبارە دەرمان و یارمەتیی دیکەی بۆ دەناردین و دۆستایەتیی بارزانی لەدەس نەدەدا. واتا ئەگەر بە تیری ئەوان دەپێکراین، هەر بە مەڵحەمی ئەوانیش دەرمان دەکراین.

شیاوی باسە: لە سەرەتای شۆڕشەوە هەتا دوایی **١٩٧٣** پەیوەندیی ئاشنایانەی رووس دەگەڵ بارزانی نەپچڕا، سەرەڕای یارمەتیدانمان بە کەلوپەل، رێ نموونیشیان دەکردین بۆ نموونە: ئاگربەس و گوفتوگۆمان دەگەڵ حوکومەتی (بەزاز) لەسەر راوێژی ئەوان بوو، ئێران هەوڵی زۆردا نەکرێ، بە قسەی نەکرا.

بارزانی و رەوش و ئاکاری

لە بنەماڵەیەکی سۆفی و تەرکە دنیا هاتبووە سەر ئەم دنیایە، دەرسی عەرەبیی خوێندبوو ببووە و مەلا. زۆربەی قورئانی لەبەربوو. باوەڕی بە ئیسلامەتی و بە قەزا و قەدەری خودا زۆر پتەو بوو. زبر و بێ ناز بەخێو ببوو. لە دووی شتی چەور و نەرم هەڵوەدابوون فێر نەببوو. جلکی جوان دەبەرکردن و کەشوفش و دیمەنی دەوڵەمەندانەی پێ گەمە بوو. تەنانەت دەو دەمانەشدا کە سەرۆکی ئەم شۆڕشە گەورەیەش بوو لە هەژار و نەداران پۆشتەتر نەبوو. بەرگ و پێڵاوی هەمیشە کۆن و چەک بوو. گۆرەویە کون تێ بووەکەی خۆی بە دەستی خۆی دەچنییەوە. فیز و خۆبەزل زانینی پێ کفر بوو. خۆی لە هیچ

شـوان و گـاوانێک به گـەورەتر نەدەزانی. هەروەک خـۆیشی له هیچ کـەسێک له دنیـا پێ کەمـتر نەبوو. له بەرانبەر بەفـیز و دەعیه و خۆ بەزل زان، ئەوپەڕی سەرسەختیی دەنووانـد، رووی نەدەدایه نەیدەدواند . له جەنگی پارتیزانیدا بلیمەت بوو. له پیلان دانانی شەڕدا زانایەک بوو سـەری دۆست و دوژمنانیـشی سـوڕدەمـا. بۆ ئازایەتی و بوێری و زیـخی و نەبەردی و دلێـری به بڕوای من و هەر کـەسێک، بارزانیی له جـەنگدا دیبێ، رەنگه تای ئەو له جیهاندا هێشتا لەدایک نەبووبێ. من له شەڕەکانی بارزان دەگەڵیا بووم، هاتبوومه سەر ئەو باوەڕە که نازانێ مانای وشەی «ترسان» چییه...

لەوپەڕی هێمنایەتیدا و لەناو کۆڕی یارانی خۆشەویستیدا چۆنت دەدیت؟ له مەیداناش که دوژمن ئابلۆقەی دەدا و له چوار دەورە و له عاسمانڕا بەر دەسرێژی گولله و مـوشەک و بۆمب ئەدرا و مـەرگ دانی لێ چیـڕ دەکرد. هەر ئەو پشـوو لەسـەرخۆیه و هەر ئەو گەش و رووخۆشه بوو، تۆسقاڵ چییه نەدەگۆڕا..

هەمـوو پێشـمـەرگەی هەواڵ و هاوسەنگەری و کـوردی سـاکار و بێ فێڵ و ئازادی خوا و ئازا پەسند بەتێکڕاییی پیـر و لاوی، ژن و پیـاوی، مناڵ و رۆواڵ و کـاڵی بەو سـەرکـردە رەشیدەی خۆیان دەنازین و وەک گیانی خۆیان و پتریش خۆشیان دەویست.

(تەفرەشیـان.. له بیرەوەریی ساڵی ١٩٤٥یدا نووسیویه: ژیانی ساکار و ئاکاری جوانی بارزانی تەرزێک بوو که بارزانییـەکان بەگشـتی وەک ئۆمـەتێک پێغـەمبەری خۆی خۆش دەوێ، خۆشیـان دەویست. دەگەڵ چەکدارەکانیدا لەسەر خوانێک نانی دەخوارد، وەختی شەڕ له پێشەوە بوو. لەناو سەنگەریاندا دەنووست). هەر ئەو تەفرەشیانه دەڵێ: (رۆژێک سەرهەنگ غەفاری ناوێک لای شاوە بۆ وتوویژ هاتە (شنۆ)، به ئێمه که شەش ئەفسەری هەڵاتووی سوپای ئێران و له پەنای بارزانیدا بووین گوتی: ئێوەش بلێن نایەینەوە.. مەلا مـسـتـەفـا بەڵێنی به شـا داوە ئێـوەمـان تەسـمـیل کـاتەوە... بارزانی زۆر به تورەیی تێی راخوڕی: شەرم ناکەی درۆ دەکەی؟. من به شایەکەتانم گوت: به دڵ ئامادەم لەجیاتی ئەو شەش ئەفسەرە هەژدە کوڕ و برازای خۆم بدەم به ئێوە بیانکوژن، بەڵام هەرگیز ئەمانەتان نادەمەوە و ئابڕووی ماڵه بارزان نابەم).

تەفرەشیـان له شـوێنێکی تر نوسیـویەتی: (بارزانییـەکان زۆر ئازا بوون، بەڵام بیـر و شارەزاییی مەلا مستەفا بارزانی ببووە مایەی سەرکەوتنیان.. له پیلان دانانی شەڕدا زۆر زانا بوو. ئێـمه ئەفسـەری ئێرانی که له دانشگا دەرچووبووین و ئەزموونی جەنگیـشمـان

هەبوو، هەرگیز لە پیلان داناندا وەک ئەومان لێ نەدەزانی).

پیاوەتیی لەڕادە بەدەر

ئەگەر (نیکولۆ ماکیاویل) لە سەرەتای چەرخی شازدەهەم گوتوویە: (تەنها گەیشتن بە ئامانج بۆ سیاسەتمەدار مەرجە، رامیار نابێ گوێ بداتە شەرم و شوورە و ئەمەگداری و بەڵێن و پەیمان پێک هێنان و پیاوەتی و لۆمەی ویژدان و بەزەیی و لەخوا ترسان و ئەو شتانەی کە رەشاییی ناویان ناوە ئاکاری باش. وەک دەشزانین ئەمڕۆ لە هەمو جیهاندا، لە خۆرهەڵات، لە رۆژاوا، هەمو سیاسەت مەدارێک لەسەر فتوای ئەو ماکیاویلە دەژین و سەرزارەکیش خۆیان دەڵێن: نەیاری ماکیاویلیزمین.)

مەلا مستەفا بارزانی: موسڵمانی لەخواترس و بەویژدان و مەردی مەیدان... دوژمنی ئەو سیاسەتە بوو.. ئەگەر باسی سەریشی با درۆی لەدەم دەرنەدەهات. بێ ویژدانی و پەیمان شکێنی تەنانەت دەگەڵ دوژمنی بێ ویژدان و پەیمان شکێنیش نەدەکرد. دڵ بە روحمی و بەزەییی ئەو، دوژمنە یەخسیرەکانیشی دەگرتەوە. نە ئازاردان بوو، نە بێگار، تا دەیناردنەوە شوێن خۆیان بۆیان لە باوک باشتر بوو.

زۆر جاشە کوردی وا هەبووە شیاوی کوشتن نەبێ نەبووە، کاتێ لە شەڕدا گیراوە هەر گوتوویە پەشیمانم و دێمە بەختت بەخشیویەتی.

لە وەفا و ئەمەگداریدا یەکە پیاو بوو. هەر کەس جارێک کارێکی وای بکردایە کە بەر دڵی بکەوتایە، ببڕای ببڕای هەرگیز لەبیری نەدەچوو. بەدەم و دەست باسی چاکەی دەکرد و پاداشی چاکەی دەداوە.. چاوتێر و دڵاوایەک بوو زێڕ و خۆڵ لای ئەو یەکسان بوو. هەر کەسێک ئیتر فەقیر با یان خوازەڵۆکی فێڵباز با، چەندی لێ داواکردایە، هەر شکی بربا دەیدایە..

لە تاریف و پێ هەڵگوتن زۆر قەڵس بوو.. هەر دوێنەرێک لە رووی خۆیا پێی بگوتبا مامۆستا یان سەرۆکی کورد، تڕۆی دەکرد.. دەیگوت: من لە کەس زلتر نیم. بۆ هەر ناوەکەی خۆم ناڵێن؟..

ئاکاری دیکتاتۆرانە و فەرمان بەزۆر سەپاندنی لەناو حیزبا هەر لە خەیاڵیشدا نەبوو، لە کۆنگرە و کۆنفرانسان وەکو هەر تاکێک لە مەردم خاوەنی تاکە دەنگێک بوو. زۆربەی دەنگ بەکێ درابا هەرچەندە بە دڵیشی نەبوایە پێ رازی بوو.

ئیتر دەست و دڵی پیسانی ئاکارپەست و پارەپەرست کە لە سایەی دەستەبەندی و گەلەکۆمەکیی یەکتری زۆریان بوونە کاربەدەست، لەو هەموو دڵنەرمی و بەزە و چاو لە خەتاکار پۆشینە و بە تۆبە گوناە بەخشینەی ترسیان لە سزادانی توند لەلا نەما و بوونە چەقەڵ لەناو چەما و کێسیان لە رەزی پڕ بەری شۆڕشی کوردستان هێنا و بە ئارەزوو دەمیان تێ نا. لە هەموو هەڵبژاردنێکا بە تەڵەکە فێرەکانیان دەنگی هەڵبژێرەکانیان بە دەستەوا دەدا بە یەک و کۆن هەر لە شوێن خۆیان دەمان. خۆفرۆشی و خەیانەت و دزیی یەکتریان دەپۆشی و نەیاندەهێشت نە بارزانی نە دوو کوڕە دڵسۆزەکەی: (ئیدریس و مەسعوود بارزانی) پێ بزانن. هەرگا لێر و لەوێ جارێک تاک و تەرا هەژارێکی راست و خەمخۆر هاوارێکی دەکرد: های دز. ئەو زنجیرە تێک خراوەی پیاوخراوان بەدەستی گەل پاکانەی یەکتریان دەکرد و گلی کاریان بە تاوانباریش دەردێنا...

بەتایبەتیش کە بارزانی لە چەند ساڵانی دواییدا پیری بڕستی بڕیبوو، ئەو هێز و گوردەی نەمابوو کە وەک پێشو بەناو مەردمدا بگەڕێ و لە کارەسات وەک روویدابوو، ئاگاداربێ.

(لەبیرمە: دوای راگەیانی خومختاری بۆ کوردستان، بارزانی لە کۆبوونەوەی سەرانی حیزبدا گوتی: بۆمبا و تۆپ و تانکی دوژمن نەیشکاندین، هۆشتان هەبێ بە ترومبێل، بە کۆشک و کورسی و پلە و پووڵ دوژمن کێستان لێ نەهێنێ و ئەوی بە خوێن دەسمان کەوت بە دینار لێتان نەستێنێ). کە داخەکەم زۆر دەمێک بوو ئەو هۆش و گۆشە نەمابوو..

کورت و کرمانجی: ئەو پیاوە لەمەڕ ئاکار و کردەوەی مەردانە و مێرخاسانەوە یەکێک بوو وەک (سەلاحەدین)، کە لە شەڕدا ئەسپ و شیری بۆ ریچاردی دوژمن دەنارد، برینیشی دەرمان دەکرد، مێژووی ئوروپا تا ئێستاش پەسنی ئەو جوامێرییەی ئەدا...

بەڵام نێوانی زەمانی سەلاحەدین و بارزانی هەشت سەدە بوو، دنیا هەزار جار گۆڕابوو.. لە دووهەم نیوەی سەدەی بیست کە دنیا بۆتە گورگستان، سەرکردەی شۆڕشێکی وا ئازادیخواز پێویستە زۆر توندوتیژ و حیسابگەر بێ و هەرگیز بەبێ تۆژینەوە و پرسینەوە و دەربەست بڕوا بە هیچ کاربەدەستانی خۆی نەکا. با دۆستی زۆر لەمێژینە، یان خزمی زۆر نزیکی بن.

بە بڕوای هەژارانەی خۆم: بارزانی وەک لە سیاسەتی دەرەکیدا کارامە بوو، نیو ئەوەندە

له ئیدارەی ناوەخۆی شۆڕشەکەیدا وەک ئەم ڕۆژگارە هەڵدەگرێ کارا بوایە، هیچ نوشوستی نەدەهێنا. نەرم ونیانی و ڕەوشتی پاکی مەردانەی کوردانەی خواپەسند و قەدیمیانەی کە لەمرۆدا باوی نییە.. هەڵەیەک بوو کە بوو بەهۆی پەت پسانی زۆربەی کاربەدەستەکانی هەلپەرستی دەوروبەری، کە بوونە مایەی نەگبەتیی خۆشیان و شۆڕشەکەشمان. دیواری ئەنواکەی خۆیان وا بنکۆڵ کرد، بە سووکە پاڵ پێوەنانێکی سەدام و شا بەلادا هات..

بەداخەوە بارزانی دوای ئەم زیانە هێندە لەسەرزەمین نەما کە وەک چەند جاری رابردووی واز لە دوژمن هەر نەهێنێ و سەر لەنوێ راپەڕێتەوە و پەژارەی هەژارانی کورد بە مژدە بگۆڕێتەوە.. لە یازدەی مانگی ڕەشەمەی (١٣٥٧-هەتاوی١/٣/١٩٧٩) بە ژانی سەرەتانی خوێن لە ئەمریکا، لە نەخۆشخانەی جۆرج تاون ئەو دڵە گەورەی کە نزیک بە هەشتا ساڵ هەر بۆ کوردستانی لێدا، لەکارکەوت. تەرمی پاکی هێنرایەوە کوردستان و ڕۆژی چاردەی ڕەشەمە مانگ وێرای ڕێژنەی زۆر بەتاوی فرمێسکی هەزاران هەزار پیر و لاوی کوردی تازە باوک مردووی هەناسە سارد، لە گۆڕخانەی (شنۆ) نێژرا.. هەرچەند بە رووالەت بارزانی لەبەرچاوانمان نەماوە، بەڵام بەڵگەی هەرمانی لەناو دڵاندا لە کوردستان و جیهاندا هەر دەمێنێ و لەناو ناچێ. وەک لە یادیدا گوتوومە:

لە ڕۆژگارانی تازە و زوو
بە شایەتیدانی مێژوو
لە عاسمانی کوردەواری
لە گۆشەی ئاسۆی خوێنباری
زۆر ئەستێرە درەوشاون
دڵمان بەیادیان نەخشاون
قارەمانانی گەل پەرست
چاونەترسانی گیان لە مست
دژی لاساری خوێنمژ بوون
دۆس لاوێن، داگیرکەر کوژبوون
ترسێنەری بێگانە بوون
تاکە سوارەی زەمانە بوون
ئالای ئازادی لەسەر شان
بێ وچان بۆمان تێکۆشان

لە دەردی گەل بوونە دەرمان
ئەمەگیان زۆرە لەسەرمان
با لەبەرچاویش نەمابن
لەچاوی دڵ نەدیو نابن
بۆ ئێمە جێگەی شانازین
مامۆستای ئازادیخوازین
یادگاری زۆر بە مایەن
بۆ مانی کوردستان پایەن
فریشتەی بەختن لەسەرمان
هەروان لە هەواری هەرمان
لەناوکۆی ئەو ئەستێرانە
لەناوجەرگەی ئەو شێرانە
روناکتر و گەشەدارتر
هەڵکەوتە و ئازا و بەکارتر
لە ئاسۆی بارزان دەرکەوت
لە عاسمانی کورد سەرکەوت
گەلاوێژ و کاروان کوژە
لە حاند ئەو دەورەیان مژە
کاکە مستەفا بارزانی
بەگەڕناسی و بە مێرانی
لە شەوی کورد خۆرەتاوە
هێزی هەناو، سۆمای چاوە
چاوی دڵی کوردینەوە
ترسی لەبیر بردینەوە
ئەو شۆڕشگێرە بێ وێنە
ئەو دۆستە دوژمن شکێنە
پەڕاندی لەمپەرو پەرژین
خستینیە سەر شەقامی ژین

بۆ هەژاران خـــۆی بەخت کـــرد
ڕێگەی خـــەباتی تەخت کـــرد
بە نەبەردی و بە کـــــردەوە
لە دنیـــا گـــــرۆی بردەوە
لەناو گش کـــۆمـــەڵ و چیندا
لە ســـەرانســـەری زەمـــیندا
لە ســـایەی ئەو خـــەباتەوە
نـاوی کـــورد دەنگ ئەداتەوە
تا هەســـتی ئازادیخـــوازی
تا خـۆبەخـشین و گـیـانبـازی
تـا نـەترســـــان و بوێری
تا مـــەردایەتی و جـــوامـــێری
لە دنیـــادا قـــەدریان مـــابێ
نـــاوی بـــارزانـــی ون نـــابـــێ

بۆ ئەم دوانە لەمەڕ بارزان و (بارزانی).. جگە لە بیرەوەیی خۆم روانیومەتە:

١- بارزان و کوردایەتی. گردەوەکۆی: پێ رەش (ایوب بارزانی). بەعارەبی.

٢- (اسرار بارزان). نوسراوی دکتر اسماعیلی ئەردەڵان. بە فارسی.

٣- سەفەرێک بۆ ناو ئازایان. نووسینی دانا ئادام شمیت. وەرگێرانی جەرجیس فەتحوڵلا، بە عارەبی.

٤- قیام افسران خراسان. بە قەڵەمی: تەفرەشیان، بە فارسی.

هەروەها بۆ تاریخی مانگ و ساڵی چەند ڕووداوێک لە برایان: مەسعوود بارزانی، فەرانسۆ حەریری، یادداشتی جەرجیس فەتحوڵلا. بەهرەم وەرگرت.

هەژار
٢١/٤/٦٠ = ١٢/٧/١٩٨١
تاران

هەندێ لە ڕواڵەتە سیاسییەکانی بارزانی

عەزیز محەمەد

مامۆستا عەزیز محەمەد ئەم وتارەی بە زمانی عەرەبی لەو کۆڕەدا خوێندەوە کە پارتی دیموکراتی کوردستان بەبۆنەی نۆهەت ساڵەی لەدایکبوونی بارزانیی نەمرەوە بەستی.

زەحمەتە قسە لەبارەی مستەفا بارزانییەوە بکرێ و بڕێک لە مافی خۆی پێ بدرێ ئەگەربێو بناوان و کاروانی تێکۆشانی ئەو نەناسرێ کە بەدەیان ساڵی خایاند. ئەرکێکی ئاوهاش بواری لێکۆڵەوەیەکی بەتوانایە کە دەستهاوێژ و کتێبخانەیەکی تێروتەسەلیشی لەو بارەیەوە لەپاڵدا بێ نەک بواری بابایەکی ڕێبوار کە پشت بەبیرێکی کول ببەستێ.

بارزانی لەناو سەختیدا لەدایک بوو، هێشتا منداڵ بوو گوێ بیستی چەوسانەوە و گرتووخانە بوو و تیایاندا ژیا. واتە، دەشێ بگوترێ قاڵبوونی شۆڕشگێڕانەی ئەو کەوتبووە پێش هۆشە سیاسی و نەتەوەییەکەی. لەسەر سنووری هەردوو سەدە و لەناو ئەو زوڵم و زۆرە خەستەدا لەدایک بوو کە بەرەوڕووی کەسوکار و گەلەکەی بووبوو، وەک ئەوەی بۆ ئەوە لەدایک بووبێ بەرەنگاری ئەم زۆردارییە ببێتەوە و پاشانیش لێی ڕاپەڕێ. لە هەلومەرجی بەرووداهاتنەوەی ئەو هەڵکەوتە کارەساتاوییەدا گەشەی کرد کە گەلی کورد تیایدا دەژیا. هەتاسەر لەو هەڵکەوتە بێزار بوو و هەتا دوا ڕۆژانی ژیانی لە دژی وەستا.

لە سفرەوە دەستی پێ نەکرد، بگرە ئاڵای خەباتی لە دەستی کەسانی پێشووی بنەماڵە و برا و شۆڕشگێڕانی گەلەکەی وەرگرت، بەڵام ئەو ئاڵایەی بەگوێرەی کات بەڕەنگی ڕاستەقینەی خۆی نەخشاند و واتا و ڕواڵەتی تایبەتیی پێ بەخشی و بەرزتر و بەرزتری هەڵ دا. هەرچەندەش کە ڕێگە ئاسان و خۆش نەبوو بگرە سەخت و ئاڵۆز بوو وەک ڕێیەکانی کوردستان و هەڵگەڕان بەچیا دژوارەکانیدا. جگە لەمە نەیتوانی سوود لە هەموو وزە و توانای گەلی کورد وەربگرێ، گەل دابەش کراوە، هەروەها نەیتوانی سوود لە قووڵیی جوگرافیای کوردستان وەربگرێ، کوردستان لەت لەتە، بگرە «بارزانی»ش وەک سەرجەم بزووتنەوەی ڕزگاریی گەلەکەمان ئازاری بەدەست باری گرانی جوگرافیای سیاسی و هەڵکەوتی پارچەبوونی کوردستان بەسەر کۆمەڵێک دەوڵەتدا، کێشا. ئەم دۆخەش

نەتەنیا بووەتە کۆسپ لە پێش سوود وەرگرتن لە هەموو وزەی گەلی کورد یان قوڵاییی جوگرافیای هەموو کوردستان، بگرە دۆخەکە ئەوەیە کاتێ بزووتنەوە لە هەر بەشێکی کوردستان دەست پێ دەکات ئەوا ئەو وڵاتانەی بەشەکانی تری کوردستانیان گرتووە، دەکەونە جووڵە و خۆنوێنی و کاری دوژمنکارانە لە ترسی ئەوەی نەوەکا گڵپەی ئاگر بپەڕێتەوە و، بۆ ئەوەی ڕێگە لە گواستنەوەی پەتای سەرهەڵدانی شۆڕشگێڕی بۆ ئەو بەشانە ببەستێ. واتە ئەو دەوڵەتانەی دەوری کوردستانیان گرتووە ئەوسا و ئێستەش، هەر هەموویان جا بەهەر شێوەیەک بێ، بەسەرکوتینەوەی بزووتنەوەی رزگاریی گەلی کوردەوە خەریکن، بەمەش لەو وڵاتانەدا هیچ نوایەکی راستەقینە بۆ شۆڕشگێڕێکی کورد نەبووە.

هەر ئەمەش بوو هۆی ئەوەی بارزانی پاش هەرەسی کۆماری مەهاباد ناچاربوو ئەو بزووتنەوە پێچاوپێچە سەرسڕهێن و ئەفسانەییە چ بە شەڕ و چ بە خۆنوێنی(مناورە) لە بەرامبەر سوپاگەلی لێهاتوودا بگرێتەبەر و شان بەشانی سەتان لە چەکدارانی خۆی بەرەو چۆمی ئاراس پاشەکشێ بکات و پاشان بۆ سۆڤیەت بپەڕێتەوە. لەوانەبوو دۆخەکە تەواو جیاواز بێ ئەگەر گەلی کورد هەمووی سەر بەیەکێک لەو دەوڵەتانە بوایە یان لە یەکێک لەو بەشانەدا سەربەخۆیی هەبوایە یان ئەوەتا بەلایەنی کەمەوە دەوڵەتێک لەسەر سنووری کوردستان هەبوایە و گرفتاری کێشە و گرێی کورد نەبوایە. لە سایەی ئەو بارودۆخانەدا بارزانی کێشە و ململانەی لەگەڵ ڕێژیمە عێراقییەکاندا دەکرد لەپێناو ئەوەی کەلەبەرێک بخاتە ئەو گەمارۆ تەنگ پێ هەڵچنەی خرابووە بینی گەلی کورد و بۆ ئەوەی بنکە و جێ پێیەک پەیدا بکات کە ببێ بەسەرشار بۆ بەردەوامبوونی داهاتوو بەرەو ئامانجی دوور. لەم هەوا و هەلومەرجە ئاڵۆزەدا بارزانی چ لە سییەکان و چلەکان یان لە شێستەکان خەباتی دەکرد، خەباتەکەشی جۆرێک بوو لە مەلەی دژ بەتەوژم، ئەمەش زۆربەی جاران دەیخستە بەردەم چەندرپانێکەوە کە هەموویان تاڵ بوون. دەبوو ئەوەیان هەڵبژێری کە گرانایی و تاڵییەکەی لەوانیتر کەمتر بوو. ئەگەر دەوڵەتێکیش لەمانە وای پێشان بدایە کە پشتەوانی لە کێشەی کورد دەکات ئەوا لەراستیدا دەیویست گەمە بەکارتی کێشەی کورد، بۆ بەرژەوەندی خۆی نەک شتێکی تر بکات، وەک چۆن ئەمە ئێستە بۆ هەموو لایەک ئاشکرایە.

بارزانی دوور لە بازنەی بچووکی راستەوخۆ لە ئاڵۆزییەکانی کێشەی کورد و پەلوپۆبەکانی ئەو کێشەیەی دەڕوانی. ئەو دەوڵەتانەی کێشەی کوردیان گەمارۆ داوە و

دەوری کوردستانیان گرتووە زۆربەیان، ئەگەر نەڵێین هەموویان، بەوڵاتانی ڕۆژئاواوە بەستراون. ڕۆژئاواش ئامادەی ئەوە نەبوو بەرژەوەندیی خۆی و هاوەڵەکانی بۆ بەرژەوەندیی گەلێک بکات بەقوربانی کە هەر خۆی لە دابەشکردنی و، خواردنی مافەکانی و، نەهێشتنی دامەزرانی سەربەخۆیی ئەودا لایەن بووە. لەگەڵ ئەمەشدا دەبوو بارزانی بەهۆشیارییەوە مامڵەت لەگەڵ ئەو دەوڵەتانەی ڕۆژئاوا بکات نەک بەسەریاندا باز بدات. ململانەی هەردوو مۆڵگە (معسکر) و دڕدۆنگیی هەر یەکێک لەم دووە لە ئاست هەر بزووتنەوە یان هەر پەرەگرتنێک کە تەرازووی هێز بۆ بەرژەوەندی دژەکەی لاسەنگ بکات وایان لە بارزانی کرد بڕوای وابێ کە زەحمەتە، ئەگەر مەحاڵ نەبێ، هیچ سەرکەوتنێک بەبێ یەکێک لەم دووە یان هەردووکیان بێتە دی. ئەم هاوکێشەیە زۆر و بۆ ماوەیەکی درێژ بارزانیی خەریک کرد هەتا دواجار کەوتە هەڵبژاردنی بەکردەوە لەنێوان سۆڤیەت یان ئەمەریکادا. یەکەتیی سۆڤیەتی سۆزداری کێشەی کوردبوو و پشتەوانیی لێ کردبوو و دەستی یارمەتیی بۆ درێژ کردبوو وێڕای ئەو پێوەندییە تایبەتەی لەگەڵ کەسی بارزانیدا هەبیوو کە بەرهەمی ئەو دە ساڵە بوو لەوێدا بەسەری بردوو. بەڵام هەموو ئەمانە بەشی خواستی بارزانی و سەرکردایەتیی شۆڕشی کوردستانیان نەدەکرد، بەتایبەتیش کە یەکەتیی سۆڤیەت کەناڵی کارتێکەریی بەسەر لایەنە ناوەکییەکانی ململانە لەگەڵ کورددا نەبوو مەگەر کەمێک نەبێ، هەندێ جاریش هیچ ڕێگە و ڕێبازگەیەکی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی نەبوو بەکوردستانی بگەینێ، ئەمە جگە لەوەی سۆڤیەت کەوتبووە کێشەی پێوەندیی دۆستایەتی و هاریکاری لەگەڵ ڕژێمی عێراق لەلایەک و، تێکەڵاویی هاوکارییانەی لەگەڵ گەلی کورد بەتایبەتیش لە ساڵانیی دواییی شۆڕشی ئەیلوول و پاش یەکەم ماوەی بەیانی مێژوویی ئادار لەلایەکی ترەوە. بەڵام ئەمەریکا کە بنگە و بناوانی سیاسی و سەربازیی زۆروزەوەندی لە ناوچەکە هەبوو بەتایبەتی لە ئێرانی شادا، بۆ ئەو بارودۆخەکە جیاواز بوو. ئەمەریکا و، ئێرانیش لەگەڵیدا، شان بەشان و تەبای ئەو کۆسپانەی ڕژێمی عێراق دەیخستە پێش جێبەجێ کردنی بەیانی ئادارەوە، ئەوانیش بەربەرەکانێیان دەکرد. ناوەندە ئەمەریکاییەکان تەنیا لە ڕوانگەی بەرژەوەندە خۆپەرستییەکانیانەوە هەڵسوکەوتیان دەکرد و، لە پێناو گەیشتن بەبەرژەوەندی خۆیان پاکانەی هەموو شتێکیان دەکرد. هەموو خەمی ئەمەریکا و هاوپەیمانەکانی لەمانە لە ناوچەکەدا بریتی بوو لەوەی مەرجەکانیان بەسەر عێراقدا بسەپێنێن بەو بیانووەی هاوکاری و دۆستایەتیی یەکەتیی سۆڤیەت دەکات، هەروەها سەپاندنی مەرج و

داخوازەکانی ئێرانیش لە یەکاو «شط»ی عەرەبدا.

حیساباتی ئەوەی کامیان لەویتر چاکترە بوونە هۆی ئەوەی بارزانی دواجار ئەمەریکا هەڵبژێرێ، ئەمەش کۆتایی بەسیاسەتی راگرتنی ئەو تەرازووە هێنا کە سەرکردایەتیی بارزانی ماوەیەکی درێژ پێڕەویی لێ دەکرد. ئەمە شۆڕشی خستە گۆشەیەکەوە هەتا ئەوەی کە لە دوای رێککەوتنی شووم و زاڵمانەی جەزائیردا دوچاری نووچدانی کرد. بەڵێ، ئاڵۆزیی بارودۆخی ناووڵاتان و کۆنگەی پێک کەوتنی بەرژەوەندی و کۆت و بەندی جوگرافیای سیاسی و حوکمەکانی، زۆر لەوە گرانتر و ئاڵۆزتر بوون کە توانا و حیساباتی شۆڕش پێی هەڵبگیرێ. بارزانی لەسەر نوێنی نەخۆشی، هەر لە ئەمەریکا خۆیدا، «وەک رۆژنامەی خەبات نووسیبووی - ئەگەر هەڵەم نەکردبێ» ، شتێکی گوت لە بابەتی ئەوەی «من لە هیچ شتێک پەشێمان نیم بەرادەی پشت بەستن بە ئەمەریکا و بڕواکردن بە بەڵێنەکانی» . بەڵام هەرچییەک بێت، سەرەڕای ئەو هەڵوێستەی کە بووە هۆی زۆر پەشێمان بوونی بارزانی، ئەوا بارزانی لە هەموو چالاکی و رووەتە گشتییەکانی خۆیدا جگە لە بەرژەوەندیی گەلی کورد و ئاوات و خواستە رەوایەکانی و لەپێناو دوارۆژی گەشاوە و رووناکیدا، شتێکی تری رەچاو نەدەکرد.

ئەم دەسکەوت و سەرکەوتنانەی گەلی کوردیش بەدیی هێناون و تیایاندا دەژی کە هیوامان وایە و هەوڵیش دەدەین بۆ ئەوەی بچەسپێن و رەگ دابکوتن، ناشێ بەشێوەیەکی جیا لە راپەڕین و شۆڕشەکانی کورد سەرنجیان لێ بدرێ، بەتایبەتیش شۆڕشی ئەیلوول و دەرسەکانی؛ سەرکەوتن و نووچدانەکانی؛ ئەو مەشقە دژوارە بەرفراوان و هەمە جۆرەی تیایدا کرا؛ ئەو سەرهەڵدانەی هۆشیاریی نەتەوەیی و ئامادەییە سیاسی و پێگەیشتنی شارەزایی و هۆش و گۆشەی وەچەی نوێی سەرکردایەتی کە لەگەڵ ئەو شۆڕشەدا هاتنە کایەوە. بەڵێ، شۆڕشی ئەیلوول سەرەڕای ئەو شتانەی لەسەری نووسراون و گوتراون بەڵام هێشتایش وەک گەورەترین ئەڵقەیە لە زنجیرەی ئەو شۆڕشانەی کە گەلی کورد بۆ بەدیهێنانی مافە نەتەوایەتییە رەوایەکانی خۆی هەڵی گیرساندوون.

گوتمان کاروانی تێکۆشانی بارزانیی نەمر دەیان ساڵی خایاند و بەگەلێک پێچ و وێستگەدا تێپەڕی کە سیما و رواڵەتی پێشکەوتنی بزووتنەوەکەیان هەڵگرتبوو. ناشێ هەروەها راستیش نییە ئەو هەڵکەوتە لەبیر بکرێ کە سەرەتا کاروانەکە کاروانێکی ناوچەیی و خۆماڵی بوو لەشێوە و رواڵەتدا بەڵام بەناوەڕۆک کوردستانی بوو. واتە

کاروانەکە لە ناو ئەو پیاوە ئازا و هاوکارە یەکگرتووانەدا سەری هەڵدا کە دەوری بارزانییان دابوو و بووبوونە هێزی شەڕکەری ئەو، ئەوانیش بارزانییەکان بوون. ئەمە هەنگاوی زەحمەتی یەکەم بوو بەڕێگەدا. راستە خەڵکانی تریش لەو سەرەتایەدا هاوبەش بوون بەڵام نەک بەو شێوەیەی کە وێنەکە بگۆڕێ. ئاماژە بەمە دەدەین بۆ ئەوەی بەڕێز و نەوازییەوە ئەو سەرەتایە و ئەو هەنگاوانە و ئەو ناوانە تۆمار بکەین کە بەشێوەیەکی بێ وێنە قوربانییان دا و هەتاکو ئێستەش بەردەوامن لە قوربانیدان لەپێناو سەرخستنی کێشەی گەل و وڵاتەکەیان، لەپێناو پاشەڕۆژی کوردستانی خۆشەویستدا.

بارزانی درێژەی بەبزووتنەوەی خۆی دا و، وچانی نەدا. دەیتوانی وچان بدا بەڵام ئەو بەوە راهاتبوو «هەڵبەتە بەهۆی بارودۆخی کوردستانەوە» کە دانەنیشێ، درێژەی بەخەبات دا و لە سنووری ئێران ئاوابوو و خۆی و هێزەکەی چوونە پاڵ کۆماری مەهاباد و بوون بەهێزی بنەڕەتیی بەرگریکردن لە کۆمار. ئەو کاتەیش کە کۆماری ساوا لەناو چوو، ئەو ویستی ئەوەی پێی رزگار دەکرێ رزگاری بکات ئیتر ئەوەبوو بەو شێوە سەرسوڕهێنە بەناوبانگە بەرەو یەکەتیی سۆڤیەت کشایەوە. وێڕای ئەو گرفتانەش کە دوچاریان بوو بەڵام ڕۆژانی سۆڤیەتی بەخۆڕایی نەبوون، بەتایبەتیش لەسەردەمی حوکمی «باقرۆف»دا. ئەمە ماوەی پشوودانێکی بەزۆری بوو بۆ شەڕوانێکی کۆڵنەدەر، هەرچەندەش ماوەکە دوور و درێژ بوو، ماوەی بیرکردنەوە و لیکۆڵینەوە بوو لەوەی بەسەرچوو و لەوەی دادێ هەتا ئەوەی خۆی و پێشمەرگەکانی لە پاش شۆڕشی تەمووزی نەمردا گەڕانەوە. ئەوەیشیان خۆپێشاندانێکی عێراقیی مەزن بوو بەعەرەب و کوردیەوە لەپێناو دیموکراسی و مافە نەتەوەیییەکانی گەلی کورد. گەلی عێراق بەهەستی زگماک و تاقیکردنەوەی تاڵ و درێژ و بەهۆشی خۆیەوە ئەم دووەی هەردووک بەیەکەوە گرێ دابوو، هەڵبەتە لەمەشدا زۆرباش راستیی پێکابوو.

هێندەی پێ نەچوو هەتا ئەوەی بارزانی جارێکی تر بەدەستێک چەک و بەدەستەکەی تر ئاڵای شۆڕشی بەرز کردەوە، هەرچەندە سەرەتای ئەمە لە ناوچەیەکی دیاریکراو و لە نێوان سەتان شەڕواندا گیرسابووەوە بەڵام لە ئەیلوولدا بەبەرەوە چوو هەتا ئەوەی رووبەرێکی بەرهەڵدای کوردستانی عێراقی گرتەوە و بەدەیان هەزار پێشمەرگەی قارەمان لە هەموو شار و گوندانی کوردستان و لە هەموو توێژە کۆمەڵایەتی و رێبازە بیری و رێکخستنەکانەوە کەوتنە پشتەوانی لێ کردنی. بارزانی بازنەی پێوەندیی خۆی لەبەریەک

کێشایەوە بۆ ئەوەی شۆڕش هەموو ئەوانە بگرێتە خۆی کە لەوپەڕی راستەوە هەتا ئەوپەڕی چەپ دەیانویست بچنە ناویەوە، بەراستیش بزووتنەوەکە دەوڵەمەند و فرەوان بوو، هەرچەندەش دواجار بەهۆی فاکتەری دەرەکییەوە نووچی دا بەڵام بۆ ئێمە و بۆ نەوەگەلی داهاتوو بەسەرهاتێکی پڕ لە دەرس و پەندی بەجێ هێشت کە وەکو چەک بۆ کاری هەمەجۆرەی ئێستەمان پەنای بۆ دەبەین و بەکاری دێنین.

ئەدی هەڵوێستی بارزانی بەدرێژاییی دە ساڵ زیاتری تەمەنی شۆڕشی ئەیلوول لەبارەی وتوویژ لەگەڵ حکوومەتە عێراقییە یەک لە دوای یەکەکاندا چی بوو؟ ئاخۆ ئەمە ئەوە ناهێنی هەرچەند بەکورتەبڕیش بێ سەرنجێک لەم لایەنە بدەین؟ بارزانی بۆچی وتوویژی دەکرد، لە چی سەرشارگە و بەچی ئامانجێک؟ ئێمە نازانین چۆنی نەخشە بۆ دەکێشا بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەو بارودۆخانەی باش دەناسی کە کێشەی کوردیان پێوە بەند بوو. ئەی چۆن بوو چارەسەری ئەو بۆ کێشەکە لەناو چوارچێوەی عێراقدا بوو لەکاتێکدا یەک رژێمی عێراقی نەبوو لەم کێشەیە تێ بگا، یان لە چارەسەر نێزیک ببێتەوە، مەگەر بەو رادەیەی کە نەیتوانیبێ بەچەک لەناوی بەبات؟ هەر کاتێ رژێمێک نەتوانێ شۆڕشی کوردستان بەبەزێنێ، وا خۆی دەنوێنێ کە دەیەوێ پەنا بۆ وتوویژ و چارەسەری بەئاشتی ببات بەڵام بەو هیوایەی دواتر لەهەر رێککەوتنێک با بداتەوە و لێی بکەوێتە پیلانگێڕی پاش ئەوەی هەست بە جێگیری و گیرسانەوەی بارودۆخی خۆی دەکات.

هەروەها شۆڕشی کوردستانیش هەرچەندە وزەی حکوومەتە ناوەندییەکانی لەبەر دەچواند، هەندێک جار بەپلەیەکی زۆریش، بەڵام نەیدەتوانی و بۆی نەدەلوا سەرکەوتنێکی یەکجارەکیی سەربازی بەدێ بێنێ و رژێم لە بەغدا برووخێنێ تەنیا ئەگەر بهاتایە و چالاکیی ئەو تەبای سەرهەڵدانی بزووتنەوەی جەماوەریی دیموکراتیی هاوپەیمان لە شوێنەکانی دەرەوەی کوردستاندا بوایە، بەپلەی یەکەمیش لە بەغدا، کە ئەمەش زۆر بەداخەوە هیچ جار روی نەدا، بگرە خەمەکە ئەوەیە هێزگەلی کۆنەپەرست لاوازی و لەبەریەک هەڵوەشانی رژێمیان لە بەغدا لە ژێر پاڵەپەستۆی شۆڕشی کوردستاندا بەهەل دەزانی و بازیان دەدایە حوکم، بەڵام زوو بەزوو رابردووی ئەوەکەی پێشوویان دووبارە دەکردەوە. شۆڕشی کوردستانیش لەبەر ئەو هۆیانە، نەک هۆی تر، دەبوو پشوویەکی خەباتکارانەی درێژی هەبێ و سوود لە فاکتەری کات و تاکتیکی نەرم و گونجاو وەربگری و، بۆ پاراستنی هێزی شۆڕش هەل لەدەست نەدا، بگرە بەرە بەرە لە رێگەی پایە و

دەسکەوتی بووژێنەوە(منعش)وە گەشەی پێ بدا و ڕۆڵ و ڕێزی پتر بچەسپێنێ و، دەنگ و ئامانجی بگەینێتە گوێی رای گشتیی دنیا و هەر شوێنێکی کە متمانە بەخۆبوون دەچەسپێنێ.

من پێم وایە ئەو وتووێژانەی ناوبەناوێک دەکران بەشێوەیەکی گشتی خزمەتی ئەم بۆچوونەیان دەکرد. وتووێژ، بەکردەوە بووبوو بەشێوەیەک لە شێوەکانی تێکۆشان و چارەسەری کێشەی کوردی لە چواچێوەی عێراقی یەکگرتوودا دووپات دەکردەوە، لە هەمان کاتیشدا وەڵامێک بوو بۆ ئەو توانج و تۆمەتانەی بەناوی جیاوازیخوازییەوە دەخرانە پاڵ هەر بزووتنەوەیەکی کورد. هەروەها دۆخی واتایەکیی هێزەکانی شۆڕش و پێویست بوونی هەندێک کات بۆ پشوودان و خۆکۆکردنەوە و بووژاندنەوەی باری ئابووری لە ناوچەکانی شۆڕش و بەگەشەخستنی کشتوکاڵ و فرۆتنی بەرووبوومەکانی، ڕەچاو دەکرا، بەتایبەتیش کە ئاسۆ ڕووناک و مژدەدەر نەبوو، لەتەک هەموو ئەمانەشدا، بۆ ئەوەی نێزیک و دوور بزانن کە ڕێژیمە عێراقییەکان هەر هەموویان بەناچاری پاش ئەوەی لە بەدیهێنانی سەرکەوتنی سەربازی بێ هیوا دەبن دەکەونە وتووێژەوە لەگەڵ شۆڕشی کوردستاندا، ئەمەش کێشی شۆڕشی لەبەر چاوی کوڕانی خۆی و لەپێش چاوی دۆست و دوژمندا بەرز دەکردەوە. ئایە لەبارەی ئەم بۆچوونەوە هیچ بەڵگەیەک هەیە لەو پەرەگرتنە بەهێزتربێ کە شۆڕشی ئەیلوول لە هەموو ڕوویکیەوە لە سەرەتاوە هەتا ئاداری ١٩٧٠ بەخۆوەی بینی؟ ئەو هەمووەش ڕووی دا و بارزانی لە بارەگای خۆی دەرنەچوو، واتە وتووێژەکان لە بنەڕەتەوە لە بارەگای ئەودا دەکران.

ئیتر ئەمانە چەند ئیشارەتێکن، نەک زیاتر، لەبارەی هەڵوێستی بارزانی لەمەڕ وتووێژەوە، ئەمە کۆڵینەوە و شیکردنەوەی وردی پێویستە بۆ ئەوەی هەڵسەنگاندنێکی بابەتی بکرێ لەبارەی چاکی و خراپییەکانی هەر قۆناغێک لەو قۆناغانەی وتووێژ کە بارزانی دەیکردن لە سنووری ئەو بەرئەنجامەی لە پێشەوە ئاماژەمان پێی دا.

بارزانی بایەخێکی تەواوی بەپێوەندیی عەرەبی دەدا لەبەرئەوەی ئەو پێوەندییە گرینگییەکی تایبەتی هەبوو لە خەباتی گەلی کورد بۆ وەرگرتنی مافەکانی، سەرەتای ئەو بۆچوونەشی وا دەست پێ کرد کە لە ڕێگەی گەڕانەوەی خۆی بۆ نیشتمان پێوەندیی لەگەڵ سەرۆکی گەورەی عەرەب جەمال عەبدولناسردا دامەزراند ، چونکە بەدروستی دەیزانی کەوا عەبدولناسر دەتوانێ ڕۆڵێکی گەورەی لەبار لەسەر گۆڕەپانی عەرەبیدا بگێڕێ،

بەدرێژایی مانی عەبدولناسریش لە ژیاندا، بارزانی سوور بوو لەسەر بەردەوام بوونی ئەو پێوەندییە. هەروەها هەنگاوێکی سیاسیی گرینگیشی بەوە هاوێشت کاتێ جاڕی ئامادەبوونی خۆی بۆ ئاگربڕ لەگەڵ ڕێژیمی عێراق لە سەروبەندی شەڕی عەرەب - ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٦٧دا راگەیاند بۆ ئەوەی نەبادا عێراق بەبیانووی خەریک بوونی بەشەڕی ناوەخۆ لەگەڵ کورددا خۆی بدزێتەوە و سستی بنوێنێ. بارزانی هەوڵی دا ئەم هەڵوویستە بگەینێتە ژمارەیەک لە سەرۆکانی عەرەب، بەمەش پاکانەی بۆ گەلی کورد و بزووتنەوە رزگاریخوازەکەی کرد لەوەی تۆمەتی بەهەل گرتنی گیروگرفتی عەرەب و شەڕ لەگەڵ ئیسرائیلدا بخرێتە پاڵی. ئەمە هەڵوێستێکی جوان و بەرپرسیارانە بوو، دووربینییەکی زۆریشی تێدابوو.

هەروەها دوای کودەتا رەشەکەی شوبات، لایەنی تر لە رەوشتە گەشاوەکانی بارزانی دەرکەوتن، دروست ئەو کاتەی بانگەواز بۆ سەربڕینی شیوعییەکان و تەفروتوناکردنیان هەموو بانگ و بانگەوازێکی تری کودەتاچییەکانی داپۆشیبوو و، سەرەڕای هەندێ لەو پێداهەڵگوتنەی کەسانێ لەگەڵ کودەتاچییەکان و لەگەڵ چوونە ناو وتووێژدا دەربانبڕی، بارزانی ئامێزی بۆ شیوعییەکان کردەوە و رایگەیاند کەوا لە باوەشیان دەگرێ و دەیانپارێزێ. ئەمە تەنیا بەهۆیەکی مرۆڤپەروەرییەوە نەبوو. لەوانەیە هەڵوویستی وەک ئەم هەڵوویستە مرۆڤپەروەرانەیە هەموو مرۆڤێکی سەربەرز لە ئاست خەڵکانێکی کە وەک شیوعییەکان کەوتبێتە بن باری چەوسانەوە، بیگرێتەبەر. لەگەڵ ئەوەشدا، کە ئەمە زۆر گرینگە، بارزانی بەو هەڵوویستەی خۆی، ویستی بەپاشەڕۆژی بزووتنەوی دیموکراتیی لە عێراق و پاشەڕۆژی شیوعییەکان و حزبەکەیان و درێژەی ئەوان لە دەرەوە و تەنانەت دژەکانیشیان بڵێ و تێیان بگەینێ کە ئەو خۆی لە شوێنکدایە خۆی هەڵی دەبژێرێ نەک کەسانی تر، هەندێک لە سەرکردەکانی شۆڕشی ئەیلوول هەڵوویستی باشیان هەبوو، دژی چەوساندنەوەی شیوعییەکان بوون و لەگەڵ هاوکاری کردنیاندا بوون، بەڵام هەندێکی تر بەداخەوە هەڵوویستێکی دوژمکارانەیان گرتەپێش بەجۆرێ کەس بەخیلییان پێ نەبا.

لەبارەی بۆچوونی بارزانی لە هەندێک کاروباری دەرەوەشدا، من ناتوانم ئەوە لەبیر بکەم کە رۆژی ١٩٦٢/١١/١٨ بۆ هەڵسەنگاندن و نرخاندنی هەڵوویستی سۆڤیەت لەبارەی تەنگژەی «زەریای کاریبی»یەوە دەری بڕی، گوتی مرۆڤایەتی قەرزداری ئەو هەڵوویستە ئازایانەی سۆڤیەتە کە بەشێوەیەکی گەورە بۆ پاراستنی تەناهی و ئاشتی لە

دنیا بەشدار بوو، سەرەڕای پاراستنی «کووبا»ش. ئەمە لەو کاتەی گاڵەگاڵێکی زۆر هەبوو تەنانەت لەلای هەندێ لایەنی پێشکەوتنخوازیشدا لەبارەی ترسنۆکیی سۆڤیەت و کشانەوەی لەپێش وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا.

بارزانی لەو جۆرانە نەبوو بۆچوونی خۆی نەگۆڕێ، یان بایەخ بەبۆچوونی کەسانی تر نەدا، راستە ئەمە ئاسان نەبوو بەڵام دەگونجا ئەگەر بهاتایە و بەڵگەی وردت لەبەر دەست بوایە و بابەتەکەت بەشێوەیەکی دوور لە خۆبەگەورە زانین و بانگەواشە (إدعاء) بخستایەتە پێش چاو و لەو چوار چێوەیەی ئەو تێیدایە نەک لە دەرەوەی. ئەو ماوە درێژەی کە بارزانی پلەی سەرۆکایەتی و سەرکردایەتیی لە بزووتنەوەی رزگاریی گەلی کورددا گرتبوو و ئەو هەمەجۆرییەی شۆڕش پێیدا تێپەڕی و، ناسرانی بزووتنەوەکە بەناوی ئەو و ناوی ئەو بەبزووتنەوەکە لە ناوەوە و پێناسینی بزووتنەوەکە لە دەرەوە و، بوونی بەهێمای بزووتنەوەکە و هێزی ئیلهامدەری، هەموو ئەمانە نەک تەنیا بارزانییان کرد بەیەکێک لە سەرکردە هەرە دیارەکانی گەلەکەی بگرە کردیان بەدیاردەیەکی مێژوویی کە شایەنی لێکۆڵینەوەی قووڵ بێ بۆ ئەوەی لەو تاقیکردنەوە دەوڵەمەندانەی ئەو چەسپاندنی سوود وەربگیرێ بەلایەنە لەبارە زۆرەکانی و لایەنە نالەبارەکانیەوە. بزووتنەوەی رزگاریی کوردستان زۆری پێویست بەم جۆرە تاقیکردنەوانە هەیە بۆ ئەوەی درێژە بەلایەنە لەبارەکان بدات و لایەنە نالەبارەکان بخاتە لاوە هەتا دەگاتە ئەوەی گەلی کورد هەموو مافە نەتەوەییەکانی دەهێنێتە دی.

نەمری بۆ بارزانی، سەرکەوتن، هەموو سەرکەوتن بۆ کێشەی رەوای گەلەکەی.

ئەیلوول ۱۹۹۳

لە بیرەوەریی بارزانیدا

مارتن ڤان براونێسن

ئەم وتەیەی مارتن ڤان براونێسن رۆژی ١٤ی ئاداری ١٩٩٩ لە پەرلەمانی بەریتانی بەبۆنەی ساڵوەگەڕی لە دایکبوونی بارزانیی نەمر خوێنرایەوە. لە راستیدا ئەم وتارە زۆر هەڵسەنگاندنی جوانی لە بارەی خەبات و بیر و تێڕوانینی بارزانیی نەمرەوە گرتووەتە خۆ، ئێمە ئەم بابەتەمان وەک بابەتێکی بەپێز وەرگرت و لەم پاشکۆیەدا بڵاومان کردەوە.

ئامادەبووان،

لە ساڵی ١٩١٨دا رۆژنامەیەکی رۆشنبیری و سیاسی لە ئەستەنبوڵ بڵاو بووەتەوە و لە ژمارە سەرەتاییەکانیدا مەحموود سەلیم ناوێک باس لە پێویستیی هەبوونی سیمبۆلی نیشتمانی بۆ نەتەوەکان دەکات، هەروەها باسیش لە پێویستیی هەبوونی پشووی نیشتمانی ئەو نەتەوانە دەکات لە چوارچێوەی جەخت کردن لەسەر ناسنامەی نەتەوایەتیدا. ئەو قۆناغە قۆناغێک بوو هەستی نەتەوایەتی لە نێو کوردا بڵاونەبووبووەوە تەنیا هەندێ کورد نەبێت کە لە شارەکان دەژیان و هەستی نەتەوایەتییان لا هەبوو بەئەرکی خۆیان دەزانی بوونی میللەتەکەیان ئیسپات بکەن. هەروەها رۆژنامەکە وای دەخستە روو کەوا پێویستە سیمبۆلی نیشتمانی و ئاهەنگێرانی نەتەوەیی شان بەشانی ئەو پشووانەی لە جیهانی ئیسلامیدا ئاهەنگیان بۆ دەگێردرێت، هەبن. رۆژنامەکە باسی لە نەورۆز دەکرد وەک پشووی نەتەوەییی کوردان، هەروەها هەموو گەلانی ئێرانیش ئاهەنگ بەم بۆنەیەوە دەگێرن، تەنانەت دەوڵەتی تورکیاش بەشێوەیەکی تایبەت بۆنەی نەورۆز یاد دەکاتەوە. رۆژنامەکە باس لە رۆژی لەدایکبوونی سەلاحەدینی ئەیوبی دەکات کە یەکەمین سەرکردەی بەناوبانگی کورد بووە شەڕی لەگەڵ خاچ پەرستەکاندا کردبێ. هەروەها لەو بۆنە نیشتمانییانەی رۆژنامەکە ئاماژەی بۆ دەکات سەربڕینی ئەژدەهاکی دیکتاتۆر بووە بەدەستی کاوەی ئاسنگەری ئێرانی. دوای تێپەڕ بوونی ساڵێک خەڵک یادی ئەو رووداوەیان کردووەتەوە و لەو کاتەوە ئەو ئەفسانەیە لە نەورۆز جودا نەبووەتەوە. بەڵام سەلاحەدین وەک سیمبولێکی نیشتمانی سیمبولێکی زۆر ناکۆک بووە. وەک

ئاگاداریشن سەلاحەدین لەلایەن کەسێکی ترەوە کە هەر لە تکریت لەدایک بووە وەک سیمبولێک سوودی تایبەتیی لێ وەرگیراوە، سەدام حوسێن ئەمڕۆ بانگەشەی ئەوە دەکات سەلاحەدینە.

بۆیە ئێوە دەبێ زۆر ئاگەداری سیمبۆلە نەتەوایەتییەکانتان بن. لەم سەدەیەدا کورد چەند کەسایەتییەکیان کرد بە سیمبۆلی نەتەوەییی خۆیان کە هێندەی سەلاحەددین ناکۆک نین، لەوانە بەدرخان بەگ کە میرێکی کوردی کلاسیکی بووە و حوکمی ناوچەی جەزیرەی کردووە. ئەو کەسایەتییە لە سالانی سی و چلەکانی سەدەی رابردوودا فەرمانڕەواییی خۆی بەسەر چەند بەشێکی گەورەی کوردستاندا سەپاند. دوایییش ڕۆڵەکانی ئەو فەرمانرەوایە دووبارە تەرجەمەی ئاواتەکانی بەدرخانیان کردەوە و کردیان بە ئاواتی نەتەوەییی هەموو کورد. هەروەها شێخ سەعیدی پیران کە سەرکردەیەکی ئایینی بووە وای لە هەستی ئایینی و نەتەوەییی کورد کرد شۆڕش دژی ڕێژیمی کەمالی لە تورکیا لە سالی ١٩٢٥دا بەرپا بکات، بەڵام ئەو سەرکردەیە لەسێدارە درا. پاش لەسێدارەدانی شێخ سەعید پرسیارێک لەناو کورددا دروست بوو، ئاخۆ ئەو سەرکردەیە سەرکردەیەکی نەتەوەیی بوو یان ئایینی یان دەرەبەگی؟ بۆیە دەڵێم هەموو سیمبۆلە نەتەوەیییەکان ناکۆکییان لەسەر دروست بووە. تەنانەت بارزانیش کە ئەمڕۆ باسی دەکەین و یەکێکە لەو سیمبۆلانە، بێ ناکۆکی نەبووە. بەم دوایییەش، پاش ئەوەی عەبدوڵلا ئۆجەلان خۆی ڕێگەی بۆ دەوڵەتی تورک خۆش کرد بیگرن لەوانەیە لەناو زینداندا زیاتر بتوانێت کورد یەکبخات لەوەی کە ئازاد بوو. بەڵام لەنێوان هەموو ئەو کەسانەی بیریان لێ دەکەمەوە یەک کەس هەیە شایەنی ئەوەیە ببێت بە سیمبۆل، شایەنی ئەوەیە لەسەدەی بیستەمدا نوێنەرایەتیی ئاواتەکانی نەتەوایەتیی کورد و ناسنامەی کورد بکات، ئەو کەسەش مەلا مستەفای بارزانە.

مانگی ئادار مانگی چەندین یاد و ئاهەنگە، ئادار ئەو مانگەیە زۆربەی ڕووداوە خۆش و ناخۆشەکانی کورد دەگرێتە خۆی. لە ٢١ی ئادار ئاهەنگی نەورۆز واتە ئاهەنگی سەری ساڵ دەگێڕدرێ کە پشووی نەتەوەییی کوردە. لە ١١ی ئاداری ١٩٧٠، هەروەک پێشتر ئاماژەی بۆکرا (لە وتەکانی بەرێز تۆم کلارک) کورد باشترین ڕێککەوتننامەی سیاسییان لە مێژووی خۆیاندا وەدەست هێنا. ئەو ڕێککەوتننامەیە کە مۆرکردنی ڕێککەوتننامەی ئۆتۆنۆمی بوو لە نێوان بارزانی و حکومەتی بەعسدا باشترین چارەسەر بوو بۆ مەسەلەی کورد. هەر ئەو ڕێککەوتننامەیە بەڕێکەوت، ئەو بەندەی تێدابوو کە دان بە نەورۆزدا

دەهێنێ وەک پشوویەکی نیشتمانی. بەڵام پاش چوار ساڵ لەو ڕێککەوتننامەیە، جارێکی تر شەڕ دەستی پێ کردەوە. هەروەها لە ٦ ئاداری ١٩٧٥شای ئێران و سەدام حوسێن ڕێککەوتننامەی جەزائیریان ئیمزا کرد و چارەنووسی کوردیان بەرەو هەڵدێر برد. لەو ڕێککەوتننامەیەدا کورد فرۆشران و شۆڕشەکەشیان نسکۆی هێنا. بارزانی لە پەناهەندەیی لە یەکی ئاداردا لە دووری وڵاتی خۆی و میللەتەکەیدا کۆچی دوایی کرد. بارزانی بەتەنیا بوو، هەروەها لەلایەن هەندێک کەسی سەر بە گەلەکەشیەوە ڕەخنەی لێ دەگیرا، چونکە دۆڕاندبووی. ڕۆژی ١٦ی ئاداریش بە ڕۆژی دەستپێکردنی جینۆساید دژی کوردی عێراق دادەنرێت، کاتێ شاری هەڵەبجە دووچاری هێرشی گازی کۆمەڵکوژ بووەوە.

لە ڕاستیدا مانگی ئادار پڕە لە هێما بۆ کورد. ئەگەر بیر بکەینەوە لەو ڕووداوانەی لە ساڵی ١٩٧٥ەوە تووشی کورد بوونە، تێبینیی چەندین سەرکەوتن دەکەین، بەڵام لە هەمان کاتدا دەبینین لەو ماوەیەدا کورد تووشی ناکۆکی و لەیەک جیاییش هاتوون، هەروەها تێبینیمان کرد کورد دژی کورد شەڕی کرد و لادێیەکانی کوردستانیش لە عێراق و تورکیا تێک دران.

هەروەها لە بیرەوەرییەکاندا، باس لە ناوبانگی مستەفا بارزانی دەکەین کە هەمیشە ناوبانگێکی بەهێزی هەبووە، تەنانەت ناحەزەکانی پێشووی مەلا مستەفاش لە مەزنیی کەسایەتی ئەو سەرکردەیە ئاگەدارن. لەڕاستیدا مەلا مستەفا ناکۆکیی لەگەڵ خۆی و ژیانیدا یەکجار کەم بووە. ئەو سەرکردەیە بەرچاوترین نوێنەری گەلی کورد و خەباتی کورد بووە.

لێرەدا زۆر پێویست نییە باسی هەموو ژیانی بکەین، بەڵام حەز دەکەم ئاماژە بە چەند کتێبێک بکەم کە زۆر سەرنج ڕاکێشن: بۆ نموونە دانا ئادام شمیدت کە ڕۆژنامەنووسێک بوو لە ڕۆژنامەی نیویورک تایمز، یەکەمین کەس بووە بە دوور و درێژی ڕاپۆرتی لەبارەی یاخیبوونی کورد لە ساڵی ١٩٦٢دا بڵاو کردووەتەوە. ئەو ڕاپۆرتانەش پاش ساڵێک کراون بە کتێب، من وای بۆ دەچم ئەو کتێبە تا ئێستە دەوڵەمەندترین سەرچاوەیە لەبارەی سەرەتای ژیانی بارزانی. هەروەها یەکەمین چاوپێکەوتنی دوور و درێژی تێدایە کە لەلایەن چاودێرێکی بیانییەوە ئەنجام درابێت. تێبینی دەکەین، بارزانی کاتێ لەدایک بووە سنوور لە نێوان عێراق و سوریا و تورکیادا نەبووە، ئەوانە هەمووی یەک وڵات بوون و بەشێک بوون لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی، کوردیش ناوچەکەیان بە کوردستان

ناسرابوو. کاتێ بەریتانییەکان باشووری عێراق و پاشان کوردستانی عێراقیشیان داگیرکرد، شێخ ئەحمەدی برای مەلا مستەفا یەکێک بوو لەو سەرکردانەی بەرگریی کرد. شێخ ئەحمەد بوو بە سیمبۆلی ویست و داخوازی کوردی عێراق بۆ وەدیهێنانی ئۆتۆنۆمیی ناوەخۆ.

یەکێک لە یەکەمین سەرچاوەکانمان، راپۆرتەکانی بەریتانیایە، هەروەها یەکەمین رۆژنامەنووس کە لە سالآنی شەستدا سەردانی مەلا مستەفای بارزانی کرد هەموو ئەو سەرچاوانە تەئکیدیان لەسەر ئەوە کردەوە کە بزووتنەوە کوردییەکەی بارزان عەشایەری بووە، هەروەها بارزانی هەمیشە وەک سەرکردەیەکی عەشایەری لەو سەرچاوانەدا نیشان دراوە، ئەو سەرچاوانە وا نیشان دەدەن کە عەشیرەتی بارزان لەگەڵ عەشیرەتەکانی تردا شەڕ دەکات، وەک زێبارەکان و رەشید لۆلان و برادۆستییەکان. هەروەها ئەو سەرچاوانە وا ئاماژە بە عەشیرەتی بارزان دەکەن کە یەکێکە لەنێو چەند عەشیرەتێکی جۆراوجۆردا. بەلآم چەند رووداوێک هەیە کە لەوکاتەدا روویان داوە، واتە لە سالآنی ١٩٣٠دا، وا نیشان دەدەن کە بارزانییەکان لەو سەردەمەدا رێزێکی بەرچاویان هەبووە. گوندی بارزان بۆ ماوەیەکی درێژ بنکەیەک بوو بۆ ئەو کەسانەی لە جێگایەکی ترەوە بە هۆی دوژمنایەتی چەوسابوونەوە، یان ئەگەر یەکێک لە ترسی حکوومەت هەلآتبێت.

لە رووداوی ١٩٣٠دا کوردەکانی تورکیا لە ناوچەی چیایەکانی ئەرارات یاخی بوون . شێخ ئەحمەدی بارزان لە کوردستانی عێراقەوە کە ولآتێکی ترە، پێنج سەد کەسی لە هێزەکانی بەمەبەستی سەرقاڵ کردنی سوپای تورکیا نارده ناو سنووری تورکیا بۆ ئەوەی بەرەو ئەرارات نەچێ. ئەوکاتە سنووری نێودەوڵەتی هەبوو بەلآم بەبۆچوونی شێخ ئەحمەدی بارزان کوردستان هەر یەک کوردستانە، ئەم هەنگاوەی شێخ ئەحمەدی بارزان بەگوێرەی هەڵسەنگاندنە ئەوروپییەکانی ئەمڕۆ یەکەمین کرداری نێو دەوڵەتییە کە بارزانییەکان کردیان. بەلآم بەبۆچوونی کورد ئەم هەنگاوە تەنیا یارمەتیدانی کوردی ترە لە بەشێکی تری کوردستاندا.

لەو سالآنەدا مەلا مستەفای بارزان سەرکردەی مەیدانیی هێزەکانی شێخ ئەحمەدی بارزان بوو. لە ساڵی ١٩٣٢دا شێخ ئەحمەدی بارزان ناچار کرا پەنا بباتە بەر تورکیا، لەوێ دەسەلآتدارانی تورکیا دەستگیریان کرد و بەدەست دەسەلآتدارانی عێراقیانەوە دا، مەلا مستەفا بەردەوام بوو لە بەرخوەدان، هەتا دانوستاندن بۆ چارەسەری کێشەکە دەکات

و پاش چارەسەریشی، ناچار دەکرێت لە ناوچەی خۆی دوور بکەوێتەوە، یەکەمجار بۆ باشووریان ڕەوانە کرد و پاشانیش بۆ شاری سلێمانی کە شارێکی کوردیی سەرەکییە و پایەتەختی ئەو هەرێمەیە کە بە دایەلێکتی سۆرانی قسە دەکەن. لە سلێمانی دەڕوات بۆ قوتابخانە، لەوانەیشە هەر لە قوتابخانەکانی ئەو شارە نازناوی (مەلا)ی وەرگرتبێ. چەندین تەرجەمەی وشەی مەلا کراوە، هەندێک خەڵک دەڵێن ناوە و هەندێکی تریش دەڵێن بەبۆنەی مامیەوە یان کەسێکی نێزیکیەوە ئەو نازناوەی وەرگرتووە.

بەهەرحاڵ، مەلا مستەفا بەلایەنی کەمەوە لە قوتابخانەکانی سلێمانیدا خوێندوویەتی، لەوێش پێوەندیی خۆی لەگەڵ مەلاکانی ئەو شارەدا پتەو کردووە و ئەم پێوەندییەش جۆرە شێوازێکی سیاسەت بووە، بەشێوەیەک کە پاش چەند ساڵێک ئەو مەلایانە لەجیاتی ئەو شۆڕشیان لە دژی لایەنی رکابەریدا کرد. هەروەها مەلا مستەفا پێوەندیی لەگەڵ ڕۆشنبیرە نەتەوەییەکانی شاری سلێمانیدا هەبووە. لە ساڵی ١٩٤٣ مەلا مستەفا بڕیار دەدات بگەڕێتەوە بۆ ناوچەی خۆی لە بارزان. ئەو بڕیاری گەڕانەوەیە بۆ بارزان کە رووبەڕوو وەستانێکی ئاشکرابوو بۆ حکومەت کاریگەریشی بۆ جووڵانەوەی خەڵکی شاری سلێمانی هەبوو.

ساڵی ١٩٤٤(راستتر ساڵی ١٩٤٥ە)، بارزانی ناچار دەکرێ پەنا بباتە بە ئێران کە ئەوکاتە ئێران لە لایەن هێزەکانی روسیا و بەریتانیاوە داگیرکرابوو. بارزانی لە ناوچەی بێ لایەن لە کوردستانی ئێران نیشتەجێ دەبێ و لە ساڵی ١٩٤٦ کوردەکانی ئێران کۆمارێکی کوردی رادەگەیەنن کە مەهاباد پایەتەختەکەیەتی. مەلا مستەفا هێزێکی لەگەڵدابوو ژمارەیان بە گوێرەی سەرچاوەکان دەگۆڕێت بەڵام لە نێوان هەزار تا سێ هەزار کەس بوون، لەوێ مەلا مستەفا بوو بە ئەندامی سەرکردایەتیی سەربازیی هاوبەش کە کۆماری دەپاراست. نازناوی جەنەراڵ بارزانی-یش هەر بۆ ئەوکاتە دەگەڕێتەوە.

سەرنج راکێشترین بەش لە ژیانی بارزانیدا پاش ڕووخانی کۆماری مەهابادە. بارزانی دیسان دەست بە دانوستاندن دەکاتەوە، سەردانی تاران دەکات و بۆ یەکەمین جاریش لە ژیانیدا سەردانی باڵیۆزخانەی ئەمریکا دەکات و دانوستاندنیان لەگەڵدا دەکات و داوای مافی پەنابەری دەکات لە وڵاتە یەکگرتووەکاندا، ئەم داوایە تەنیا بۆ خۆی و خێزانەکەی نەبووە بگرە بۆ هەموو هەڤاڵەکانی بووە لەو بارزانییە کوردانەی لەو کاتە لە ئێران لەگەڵیدابوون. دیاربوو داواکەی پەسند نەکرا و بارزانی هەوڵی دا بڕواتە جێگەیەکی تر.

هەروەها هەوڵی دا دانوستاندن لەگەڵ عێراقدا بکات بەڵام حکوومەتی عێراق بڕیاری لەسێدارەدانی بارزانیی دابوو بۆیە نەیتوانی لە عێراق بمێنێتەوە. ئەوەبوو بڕیاری چوون بۆ یەکەتیی سۆڤیەتی دا. بارزانی بەرەو عێراق هاتەوە و پاشان بە پێنج سەت چەکدارەوە، لە کوردستانی عێراق شەڕی لەگەڵ سوپای عێراقدا کرد و خۆی گەیاندە کوردستانی تورکیا، لەوێش لەگەڵ سوپای تورکیا دووچاری شەڕ دەبێ و دیسانەوە دەچێتەوە کوردستانی ئێران و جارێکی تر تووشی شەڕ دەبێتەوە لەگەڵ سوپای ئێراندا، بەڵام لە کۆتاییدا و بەبێ قوربانیی گیانی توانیی خۆی و هەڤاڵەکانی لە رووباری ئاراس بەرەو یەکەتیی سۆڤیەت بپەڕنەوە. ئەوەی جێگەی خۆشحاڵی بوو ئەوەبوو لەگەڵ سوپای سۆڤیەت تووشی شەڕ نەهات، بەڵام بە باشییش پێشوازی نەکرا. ئەو کوردانەی لە ئازربایجان دەژین تا ئێستەش گەیشتنی بارزانی و هەڤاڵەکانییان لەیادە، ئەو گەیشتنە هاندەر و بزووێنەرێ بوو بۆ هەستی نەتەوایەتییان. واتا مێژووی ناسیونالیزمی (هەستی نەتەوایەتی)ی کوردی لە ئازربایجان لەگەڵ گەیشتنی بارزانییەکان دەستی پێ کرد. ئەو رووداوە رووداوێکی مەزن بوو بۆ ئەوان و تا ئێستەش لە یادیانە.

بارزانییەکان نەیانتوانی لەوێ بمێننەوە، بگرە بەسەر وڵاتەکانی یەکەتیی سۆڤیەتدا بڵاوکرانەوە، ئەوکاتە ستالین سەرکردایەتیی سۆڤیەتی دەکرد. لە قۆناغی شەڕی ساردا هەردوو کۆماری مەهاباد و ئازربایجان دوو ناوچەی سەرەکیی رووبەڕووبوونەوە بوون. لە سەردەمی شەڕی ساردا نەدەکرا بارزانی بێ لایەن بێت، دەبوایە سەر بە لایەنێکی شەڕی سارد بوایە. بۆیە بارزانی دوور لە کوردستان ویستی هەڵوێستی خۆی روون بکاتەوە و دیاربوو بڕیاری دا بچێتە پاڵ ئەو لایەنەی کە بارزانی بە بەهێزتر و کراوەتر و مرۆییتری دەزانی، بارزانی بڕیاری دا بچێتە پاڵ ئەمریکا، بەڵام ئەمریکا داواکارییەکەی بارزانیی رەت کردەوە، بۆیە ناچار بوو لە یەکەتی سۆڤیەت بمێنێتەوە. بارزانی لە رۆژئاوا ناوبانگی دەرکردبوو، بەتایبەتی لە رۆژنامەوانیی بەریتانیادا بە مەلای سوور ناسراوبوو.

لە سەرەتای ساڵانی پەنجادا پروپاگەندەیەک لە کوردستانی عێراق بڵاوبووەوە، رووسەکان کارتێکی براوەیان پێیە و هەڕەشە لە یەکەتیی دەوڵەتی عێراقی دەکەن. ئەو کارتەش مەلای سوور بوو واتە بارزانی. رووداوەکان وایان هێنا کە کودەتایەکی چەپی-یساری لە عێراق روو بدات، ئەو کودەتایە عێراقی لە کامپێکی شەڕی ساردەوە خستە کامپێکی تر.

سەبارەت بە بارزانی کە لە یەکەتیی سۆڤیەت بوو پێویستی بە مۆڵەتێک بوو بۆ ئەوەی بگەڕێتەوە عێراق. لەو کاتەدا عەبدولکەریم قاسمی سەرکردەی کودەتا کە باسی لە مافی یەکسانی دەکرد بۆ کورد، تەنانەت باسی مەسەلەی ئەگەری ئۆتۆنۆمیشی دەکرد. بەڵام پێوەندییەکانی نێوان بارزانی و قاسم زۆری پێ نەچوو ڕوویان لە نالەباری کرد و ساڵی ١٩٦١ بارزانی چەکی دژی حکوومەتی عێراق هەڵگرتەوە. بارزانی ئەو کاتە سیاسەتی خۆی لە پێشکەوتنخوازییەوە دەگۆڕێت بۆ پارێزگاری چونکە ئەگەر لایەنێک دژایەتیی حکوومەتێکی پێشکەتوخواز بکات ئەوا بەدواکەوتووخواز لەقەڵەم دەدرێت. لە ساڵانی شێستدا بزووتنەوەی بارزانی لە ڕۆژئاوا هەوڵی تەواوی دەدا بۆ ئەوەی لەنێو وڵاتە ڕۆژئاواییە پێشکەوتوخوازەکاندا هاوسۆزی وەدەست بهێنێت، هەرچەندە ئەوکاتە ئاسانتر بوو ڕۆژنامەنووسی پارێزگار بۆ بەرژەوەندیی بزووتنەوەکە رابکێشی.

مستەفا بارزانی شەڕوانێکی شەڕی ساردبووکە پشتگیریی لە ڕۆژئاوا و ئیمپریالیزم دەکرد. ئەو دژی ئیمپریالیزم نەبوو بگرە زیاتر ئیمپریالیزمی دەویست. بارزانی ئەو کاتە بە چەندین ڕۆژنامەنووسی ڕاگەیاندبوو کە نارازی نییە وڵاتەکەی ببێت بە ولایەتی پەنجا و یەکەمین یان پەنجا و حەوتەمینی ئەمریکا. لەو ڕۆژانە و بۆ ماوەیەکی زۆر، پاش ئەوەی ئەمریکا جارێکی تر وای نیشان دەدا کە بەرژەوەندییەکانی خۆی بەلاوە لەهەمو شتێک پێ گرینگترە، بە تایبەتی لە ساڵی ١٩٧٥دا، زۆر کەس ڕەخنەیان لە مستەفا بارزانی گرت چونکە پشتی بە ئەمریکا بەست. دەبێ دان بەوەدا بنێین کە بارزانی هەڵەیەکی گەورەی کرد چونکە لەوکاتەدا ڕێگەچارەی تر هەبوو. ئەگەر تێبینیش بکەین، زۆر لەو کەسانەی جاران ڕەخنەیان لە بارزانی دەگرت، ئێستە هەست بەوە دەکەن ئەو پاسەوانیەتییەی نێودەوڵەتییە بۆ باکوری عێراق دابین دەکرێت بۆ بواردانی جۆرێک لە هەبوونی کورد لەوێ، گرینگە.

پێمان وایە دووبارە هەڵسەنگاندنەوەی بڕیارەکانی ساڵانی شەستی مەلا مستەفا لە کاتی ئێستەدا، پێویستە. پێش ماوەیەک من وشەی عەشایریم بەکار هێنا، ئاخۆ بارزانی سەرکردەیەکی نەتەوەیی بووە یان سەرکردەیەکی ناوچەیی یان سەرکردەیەکی عەشایری؟ لەڕاستیدا جێگەی سەرسڕمانە چەندین ڕۆژنامەنووس لەوانەی سەردانی بارزانییان کردووە، تەنانەت ئەوانەی سۆزیشیان لەگەڵ ئەودا بووە، بارزانی وەک سەرکردەیەکی عەشایری نیشان دەدەن، هەروەها ئاماژە بەو شەڕانە دەکەن کە بارزانی لەگەڵ

عەشیرەتەکانی تری ناوچەکەدا کردوونی.

ئاخۆ راستە مستەفا بارزانی تەنیا بەرگریی لە بەرژەوەندییەکانی گروپەکەی خۆی کردووە؟ دەبا رای دەیڤید ئادەمسۆن وەربگرین کە ڕۆژنامەنووسێکە و سەردانی بارزانیی کردووە. بارزانی پێی گوتبوو هیوا و ئاواتی ئەوە نییە هەموو پارچەکانی کوردستان یەک بخات، بگرە هەوڵی ئۆتۆنۆمی دەدات بۆ کوردی عێراق و دیموکراتیش بۆ هەموو عێراق. ئەم دروشمەش دروشمی پارتی دیموکراتی کوردستان بووە. بەڵام ئادەمسۆن دەڵێ گومان لە وتەکانی بارزانیدا نییە کە دەڵێ بایەخ بە کوردی دەرەوەی عێراق نادات بگرە زیاتر هەوڵ بۆ کوردی عێراق دەدات، چونکە بارزانی ئایدیالیستێکی مەزن نەبووە. ئادەمسۆن زیاتر دەڵێ: وەفادارییی مستەفا بارزانی بەشێوەیەکی سەرەکی بۆ بارزانییەکان و خێزانەکەی بووە. لە کوردەواریدا وتەیەک هەیە دەڵێ "من و براکەم دژی ئامۆزاکەم، بەڵام من و ئامۆزاکانم دژی بێگانە" ئەم وتەیە شێوەیەکی قارەمانییەتیی گرتووەتە خۆ... وانییە؟

بەڵام مەلا مستەفا بەو شێوەیە نەبووە. لەسەرەتای ساڵی ١٩٤٤دا، کاتێ بارزانی سلێمانی بەجێ دەهێڵێت و دەگەڕێتەوە بارزان، دەست بەدانوستاندن لەگەڵ حکوومەتی ناوەندیدا دەکات. لەو کاتەدا بارزانی هێزی سەربازیی هەبووە بۆیە هێزی مانایی هەبووە بۆ دانوستاندن، ئاخۆ داوای هیچ شتێک دەکات بۆ بارزان؟ ئاخۆ داوای هیچ شتێک دەکات بۆ خێزانەکەی؟ هەموو داواکانی ئەوە بوون کە دەیویست قەزا کوردییەکان لە ویلایەتی موسڵ جودا بکرێنەوە، بارزانی داوای کرد هەموو گیراوە کوردەکان ئازاد بکرێن، هەروەها داوای کرد نوێنەرێکی کورد دابمەزرێت لەناو حکوومەتی ناوەندی لە بەغدا و دەسەڵاتی ئەوەی هەبێت مافی ڤیتۆ لەبارەی ئەو بڕیارانەی پێوەندییان بە ناوچە کوردییەکەی عێراقەوە هەیە، بەکار بهێنێت.

هەروەها مستەفا بارزانی لەو دانوستاندنانەدا داوای کرد بودجەیەکی دارایی بۆ کوردستان تەرخان بکرێت. ئەم داواکارییانە لە ساڵی ١٩٤٤دا خرانە ڕوو، بەڵام هەر دەڵێی پرۆژەکانی ئۆتۆنۆمییە کە لە ساڵی ١٩٧٠دا ئیمزا کران. هەر لەو کاتەوە بارزانی بیری لێ دەکردەوە. پێوەندییەکانی نێوان بارزانی و پارچەکانی تری کوردستان تۆزێک نادیاربوو، لەلایەکەوە بینیمان مستەفا بارزانی بەشداربووێکی چالاک بوو لە یەکەمین کۆماری کوردی لە کوردستانی ئێران، بەڵام لەلایەکی ترەوە و هەر لە گەڕانەوەی بۆ عێراق لە ساڵی ١٩٥٨دا، بارزانی هەموو هەوڵ و تەقەلاکانی بۆ کوردستانی عێراق تەرخان

کرد. یەکەتیی سۆڤیەت هەرگیز نەیتوانی مەلا مستەفا بکات بە ستالینیستێک.

ستالین سیاسەتێکی هەبوو، ئەویش ئەوەبوو یەکەتیی سۆڤیەت پشتگیری لە هیچ شۆڕشێک لە هەر شوێنێکی ئەم جیهانە ناکات، بەڵام هەموو پارتە کۆمۆنیستەکان دەبێ لەسەرەتاوە پشتگیریی خۆیان بۆ دەوڵەتی سۆشیالیستی یەکەم دەرببڕن کە ئەویش یەکەتیی سۆڤیەتە. مەلا مستەفاش لەلایەن خۆیەوە سیاسەتێکی پەیڕەو کرد زۆر لە سیاسەتەکەی ستالین دەچوو. لە سەرەتا داوای ئۆتۆنۆمی دەکات بۆ یەک پارچەی کوردستان و پاشان هەموو پارچەکانی تری کوردستان دەبێ پشتگیری لەو ئۆتۆنۆمییە بکەن. مستەفا بارزانی ڕۆڵێکی کاریگەری بینی لە دروست کردنی فرەلایەنی و دامەزراندنی ئەحزابی سیاسیی تر کە ئەرکی سەرەکییان پشتگیری کردنە لە بزووتنەوەی کوردی لە کوردستانی عێراق.

ئەوەی لە سیاسەتە نەخشە بۆکێشراوەکانی مەلا مستەفا گرینگتربوو، کاریگەریەتیی ئەو سیاسەتانە بوو لەسەر ڕووداوەکانی کورد و کوردستان، هەروەها وێڕای ڕوودانی هەندێ شەڕی عەشایری لەو کاتانەدا، هەر بارزانی بوو سەرپەرشتیی یەکگرتنی کوردی عێراقی دەکرد. هەروەها بارزانی سەرپەرشتیی پرۆسەی گۆڕانی کرد لە عەشیرەتەوە بۆ نەتەوە. ئەم پرۆسەیەش هەروەکو ئێستە دەیبینین وەک خۆی نەماوە، تێبینیی ئەوەمان کرد کوردستانی عێراق لە عەشیرەتەوە بووە بەنەتەوە، بەڵام دەتوانم بڵێم دیسانەوە بۆ عەشیرەت!! ئەم پێشهاتەش پاش وەفاتی بارزانی ڕووی دا.

بارزانی بزوێنەری هەستی نەتەوایەتیی کوردی تورکیا و ئێران بوو. دوکتۆر ئیسماعیل بێشکچی کە زانایەکی کۆمەڵایەتیی تورکە دەیان کتێبی نووسیوە و بەهۆی هەر کتێبێک دوو ساڵ بەند کراوە و ئێستەش هەر لە بەندیخانەکانی تورکیایە و ماوەی بەندکردنی لەوانەیە بگاتە ۱۰۰ ساڵ. دوکتۆر ئیسماعیل بێشکچی لە ناوەڕاستی شەستەکاندا یەکەمین کتێبی بڵاوکردەوە کە نامەی دوکتۆراکەی بوو و تیایدا باس لەوە دەکات کە عەشیرەتێکی ڕەوەند هەبوون لە کوردستانی تورکیا زۆربەی زۆریان نەخوێندەواربوون، ئەو عەشیرەتە بە عەلیکان ناسرابوون. بۆ ئەوەی دوکتۆر بێشکچی بزانێت ئەو عەشیرەتە لەناودارانی ناوچەکە کێ دەناسن و چۆنیان هەڵدەسەنگێنن، چەند پرسیارێکیان لێ دەکات و دەڵێ لە کەسایەتییەکان کێ دەناسن؟ ئاخۆ ئەتاتورک دەناسن؟ ئاخۆ سوڵتان عبدولحەمیدی پاشای جاران دەناسن؟ ئاخۆ جەمال گوسال دەناسن؟ (کە لە ساڵانی

شەستەکان کودەتایەکیی سەربازیی لە تورکیا ئەنجام دا) دوکتۆر ئیسماعیل لە پرسیارەکانیدا بەردەوام دەبێت و لەو عەشیرەتە دەپرسێت و دەڵێ ئاخۆ ئێوە شێخ سەعیدی پیران دەناسن کە لە ساڵی ۱۹۲۵دا سەرکردەی یاخیبوون بوو؟ ئاخۆ ئێوە سەعید نەورەسی دەناسن کە سەرکردەیەکی ئایینی و نەتەوەییی کورد بوو؟ دوکتۆر ئیسماعیل چەندین ناوی تر دەپرسێت یەکێک لەوانە کۆچێرۆ-یە کە چەتەیەکی ناسراو بووە لە تورکیا بەشێوەیەک چەندان شاعیری ناسراوی تورک شیعریان لەسەر نووسیوە. ئەوەی جێگەی سەرنج بووە لە ئەنجامی ئەوپرسیارانەدا هەموو عەشیرەتی عەلیکان ئەو کۆچێرۆیە دەناسن بەڵام دووەمین ناوی ناسراو لەلایان هیچ ناوێک نەبوو لەوانەی لەسەرەوە هاتن، بگرە بارزانی بوو، واتا بارزانی لە ئەتاتورک و جەمال گوسال بەناوبانگتر بوو لەلای ئەو عەشیرەتە. لەسەدا ۸۹ی ئەو عەشیرەتە بارزانییان دەناسی، جەمال گوسالی سەرۆکی تورکیا تەنیا لەسەدا ٦۰ی ئەو عەشیرەتە ناسییان. ئەتاتورک کەمتر لەسەدا ٥٤ی دەنگەکانی بەرکەوت. لە لایەکی ترەوە زۆر خەڵک لە تورکیا هەن کوردن، لە ناوچەیەکی ئەوپەڕی ڕۆژئاوای تورکیا لە ناوچەی سیواس حەفتەی رابردوو قسەم لەگەڵ ئافرەتێکی پیرکرد گوتی «بەڵێ لە ساڵانی شەستەکاندا رادیۆمان دەکردەوە و گوێمان لە (ئێرە دەنگی کوردستانی عێراقە) دەبوو، وێڕای ئەوەی رادیۆکە بە سۆرانی بەرنامەکانی بڵاودەکردەوە و ئێمە تێی نەدەگەیشتین بەڵام لەپڕ هەستم کرد کە پرسێکی کوردی هەیە دەبێ بیزانین».

لەسەرەتای ساڵانی حەفتادا، چەندان کوردم بینی لە تورکیا و باسی ئاینمان کرد. یەکێکیان گوتی «ئاینی من کوردستانە و پێغەمبەریشم بارزانییە». لە راستیدا هەستی نەتەوایەتی وەکو ئایین گرینگە، ناسیونالیزم ئایدیۆلۆجیایەکی سیاسی نییە وەک مارکسیزم و لیبرالیزم، بگرە زیاتر پێوەندیی بەهەست و سۆزەوە هەیە. بەهەرحاڵ تەنیا بارزانی نەبووە لەلایەن ئالیگرەکانیەوە بە مەزنی تەماشا دەکرێت و بە پیرۆز دەزانرێ، ئەو پیاوەی ئێستە لە بەندیخانەیەکە لەسەر دورگەیەکی نێزیک ئەستەنبۆل ئەویش زۆرجار خۆی بە جۆرە پێغەمبەرێک دەزانێت. لە مێژووی کورددا، ئەو بزووتنەوە کوردییەی لەم سەدەیەدا بینیمان هەر لە پەرتوبڵاویی عەشایری هەتا یەکبوون وەک نەتەوەیەک و دیسانەوە بۆ دابەشبوون، لەم پرۆسەیەی مێژوودا مەلا مستەفای بارزان بەسەرکەوتوویی سەرکردایەتیی بزووتنەوەی کوردی لە عێراق کرد بەتایبەتی لە ساڵای نێوان ۱۹٦۱ تا ۱۹۷۰، کە ئەم ماوەیە بەماوەی هیوا و چاوەڕوانی لە قەڵەم دەدرێت.

لە سەرووی بەرژەوەندیی ناوخۆی خۆی و خێزانەکەی، بارزانی لە هەموو کاتێکدا نوێنەرایەتیی کوردی کردووە، ئەم خاڵەش وای لە بارزانی کردووە ببێت بە سیمبۆلێکی هەمیشەییی یەکگرتنی کورد، هەروەها سیمبۆلێکی هەمیشەییی هەبوونی کورد وەک نەتەوەیەک. نەوەکانی داهاتووش دەبێ بارزانی بکەن بە ئاوێنەیەک بۆ دروستکردنی دواڕۆژ.

فەرهەنگۆک

ئـ

ئۆپەراسیۆن: کردەوە، عملیات
ئاگرهاوێژی: إطلاق النار
- راگرتنی ئاگرهاوێژی: وقف إطلاق النار
ئەوک: گەروو، قورقوڕاگە
ئاوەز: هۆش و بیر، عەقڵ
ئاتاج: پێویستی، حاجەت

بـ

بستوو: بەرزایی
باڵەکی: تەنیشتی
باڵادەستی: تفوق
بیرەبیر: تردد
باندۆر: تأثیر
بوویەر: حدث
بەڕوومەت: محترم، وجیه
بارت: بەرامبەر
بانگەواشە: دعاية
بەدەردانەوە: انعكاس
بەندیواری: ارتباط
بەرزەڵان: شوێنی پڕ لە بەرزایی، مرتفعات
باز: قفزة
بێ ناوبڕ: بێ وچان، بدون فاصلة
بڕەک: ثاقب
بەژەکی: بري
بڵاوە: إنتشار
بریکار: وكيل
بەدەمار: تووڕە، متعصب
بەرسڤ: وەڵام
بەرکەوت: ئەنجام، بەرهەم
بەڵاوۆک: بڵاوکراوە، نشرة، منشور
بەڵاوۆکی دەنگوباس: نشرة الأخبار

بەهەر كڵوەجێ: بەهەر شێوەیەک
بۆندژی: سوء تفاهم
بەکێش کردنی متمانە: كسب الثقة
بانگهێشتن: لێ گێڕانەوە، بانگ کردن، داوەت
بەرتەک: بەرپەرچ، وەڵام، رد
بیرەبیر: دوودڵی، تردد
بەخۆهێشت: بەڕەزامەندیی خۆ، طوعي
بەسەربازگری: تجنيد
– بەڕێوەبەرایەتیی بەسەربازگری: مديرية التجنيد
بەکار: فعال
بیرەکی: ذهني
بەرچاو: موضوعي
– هۆکاری بەرچاو «بابەتی»: عامل عيني، عامل موضوعي
بەرگر: بەرهەڵست، کۆسپ، مانع
برەوستاندن: پەرەگرتن، پێشکەوتن
بنەجێ: نیشتەجێ
بێشەڵان: دارستانی چڕ
بەڵەد: شارەزا، رێ پێشاندەر، دليل
بارهەڵگری: نقل
– بنکەی بارهەڵگری: نقليات
بشێونە: هەراوهۆریا، کەس بەکەس نەبوون، فوضى
بەگیرهێنان: گرتن، القاء القبض
بەندیواری: پێوەندی، إرتباط
بێ تۆرە: بێ شەرم، بێ ئەدەب
بێ پەناوپەسیو: هەژار و بێکەس
بەرژدی: بەسووربوون لەسەری
برین پێچەوە: مضمد
بەکەیس کردن: جێگە بۆ کردنەوە

پ

پێشنووس: عەرزوحاڵ، عريضة
پەسن: پێ هەڵگوتن، ستایش، مدح
پەیا کردن: إيجاد
پاشماوەگر: میراتگر، وارث

پشتەبەرە: بەشی پشتەوەی بەرە، خلفي
پێشەوان: پێشڕەو، طليعة
پرس: مسألة
پشتاوپشت: وراثي
پەسارگە: پەناگە، حەشارگە، شوێنی پەنا بۆ بردن، ملاذ
پاگون: «وشەیەکی رووسییە» كتافية
پێگیری: لاملی، عینادی
پشک: بەش، حصة
پێسیر: یەخە، بەرۆک
پێناو: وسيط
پێتاو: پێڵاوی لەچەرم دروستکراوی کوردەواری
پێوە: بەولاوە «لە ئێوە پێوە: لە ئێوە بترازێ»
پێشبڕی: إعتراض
پاکار: نۆکەر و گوێ لەمست
پەرجوو: مۆجیزات
پێوەنان: زیادەوێژی، موبالەغە
پێ پێوەنان: هەڵاتن
پشک راکێشان: یانەسیب، إقتراع
پێداپێدا: بەرەبەرە
پێ بژیوی: ئازووخە
پشکنێری: استكشافي
پێوەندیداری: اتصالات
پێشبڕی: اعتراض
پێوەچوون: تعقيب
پێنگاو: پێنگاڤ، هەنگاو، خطوة
پاشناو: لقب
پاکار: خادم
پێشوەچوون: پێشڤەچوون، بەرەو پێش رۆیشتن
پەلهاوێشتن: تغلغل
پارێز: سەنگەر، پەنا
پەرگە: تەنیشت، لا
پاشەبەرە: خلفية الجبهة
پەنادان: تأمين

پاکوەکەری: تطهیر، تمشیط

تـ

تەناهی (تەنایی): نەبوونی کێشە و هەرا، ئاسایش، استقرار
تەنا: هێمن، ئەمین
تەنگژە: تەنگانە، أزمة
تێگەیشتە: مفهوم
تیشکە: أشعة
تژی: پڕ
تەتەر: پەیک، نامەبەر، نێردراو
تزار: قیصر
تەبا: لەگەڵ، پێکەوە
تەنکێش: تەنیشت، لا
تیرێژ: تیشک، یا هەر شتێکی باریک و درێژ
تەنیشتەکی: لایەکی، جانبي
تەنگەلان: تەنگژە، تەنگەبەر، مضیق
تەنگاسی:تەنگوچەڵەمە

جـ

جێگۆز:جێ گواستنەوە
جێگۆڕکە: تنقل
جێگۆڕکەر: متنقل
جێ نیشتە: مقیم
جووت: طبقاً، مطابق
جڤات: دانیشتن، جەمات، جلسة
جێگرەوە: ئەلتەرناتیڤ، بدیل
جێنیشتە: مقیم
جێراز: جێی هەڵگرتنی نهێنی، محرم

چـ

چاوی پەتی: العین المجردة
چەکی ئاگری: الأسلحة الناریة
چاوناس: معروف
چێوە: اطار
چاودار: ناظر، مراقب، مشرف

چاوگە: سەرچاوە، مصدر
چێو: داری باریکەڵە

خ

خۆبزوێن: ئۆتۆماتیک
خۆنوواندن یان خۆنوێنی: مانۆر، تظاهر، استعراض، مناورة
خۆبەکەمگری: لەخۆبوردوویی، تواضع
خۆبەزۆرگری: فیز، غرور
خۆ بەکەیس کردن: خۆ حەشاردان، خۆ چەسپاندن
خۆزایی: طبیعي
خۆبەپاشدەر: متخلف
خاپاندن: فێڵ و تەڵەکە
خاڵگە: خاڵ، نقطة
خۆشبژی: خۆشگوزەرانی، رفاهیة
خۆبوێری: خۆلادان، تجنب
خۆگورمیلە کردن: خۆ کرژ کردنەوە و دانیشتن بەچیچکانەوە
خۆنوێنی: خۆنوواندن

د

دەستەبەر: زەمانەت
دەسبێن: شتێک دەستی پێ گرێ بدرێ، کەلەپچە
دەست هەڵێنان: بەرگری، دەسوەکەری
دەستهاوێژ: بەڵگە، مستمسک
دەستێوەردەری: تدخلات
دەستەوا: هاوکاری، تضامن
دەفر: ئامان، قاپ
دەسوەکەری: بەرپەرچدانەوە و بەرگری، دەست هەڵێنان
دەسپێک: سەرەتا، پێشەکی
دەسکیز: خەفیە، جاسووس
دەستاندە: خێروبێر، صدقة
دەسمایە: سەرمایە، پارە، رأسمال
دژبەر: معارض
دژبەری: معارضة
دوانە: مزدوج
دەرەکی: خارجي

دەمارگر: عصبي
دەسبار: یارمەتی
دیسپلیندار: بەزەبت و ڕەبت
دەلەیزین: یاری دەکەین
– ڕۆڵێک دەلەیزین: دەورێک دەبینین
دژەحەوایی: مضادات جویة
دوورەپارێزکردن: عزل
دادوەری: قضاوەت
دادوەر: قاضی، حاکم
دنەدان: هاندان، تحریک، تحریض
دەمڕاست: مختار، ممثل
دەساندە: خێروبێر
دەمارکرژ: متعصب
دەستەوا: هاوکاری، کاری پێکەوەیی
دارماڵ: پڕ، فوول
دەستپێشکەری: مبادرة
داپۆشین: تغطیة
دڵهێوری: ضبط النفس
دان بەخۆداگری: ضبط النفس

ڕ
راسپێر: مکلف
رەوانی: روحي
رەوشتەکی: اخلاقي
ڕێگەگر: کۆسپ، مانع
ڕێزداری: إحترام
راوێژکاریەتی: إستشارة
رازان: نووستن
راسپێر: ممثل
رووەت: رووالەت، شێوە، ئارایش، مظهر
ڕێزلەیەکترگری: الإحترام المتبادل
ڕکابەری: پێشبڕی
رابوێری: ترفیه
راسپاردە: ئامۆژگاری، توصیة

ڕووبەر گرتن: مساحة
ڕووبەرگر: مساح
ڕێ بەدێیی: ڕێنوێنی، توجیه
ڕووناکیدەر: تنویر
ڕایەڵە: هاتوچۆ
ڕووەت: خەسڵەت، صفة

ز

زەنەک: مستنقع
زاگە: شوێنی لەدایک بوون، مسقط الرأس
زێد: زاگە، وڵات، نیشتمان
زارەکی: شفوي
زاڵ: مسلط، مسیطر
زۆرکاری: زۆرداری، زوڵم، چەوسینەوە

ژ

ژینەوەری: حیوي
ژیانەکی: حیاتي

س

سنووروان: پاسەوانی سنوور
سێکوان: شوێنی بەیەک گەیشتنی سێ سنوور «مثلث حدودي»
سۆزداری: تعاطف
سەرگەلە: مقدمة
سەرگەلەدار: پێشەوان، پێشەنگ، طلیعة
سەرانسۆکەر: رقیب
سەرپشک: مخول
سیمبۆل: نیشانە، رمز
سەرچاوگە: سەرچاوە، مصدر
سۆزبزوێنی: إثارة
سیکارد: چەقۆ
سەرپێهات: بەسەرهات، چیرۆک
سوود لەهەل وەرگری: إنتهاز الفرصة
سەرەتاتکە: چاوەدێری، مراقبة
سەرژمێر: تعداد

سەرگە: مبدأ، منطلق
سەرەتاتکەکردن: مراقبة
سەرانسۆ یا سەراسۆ: استطلاع، چاوەدێری، رقابة
سەرشار: منطلق

ش

شوێنەکی: مکاني
شیمانە: إحتمال
شەڕوان: جەنگاوەر، مقاتل
شۆڕشوان: شۆڕشگێڕ، ثوري
شارەکی: سڤیل، شارنشین، مدني
شرۆڤە: لێکدانەوە، شرح
شەش ئاگر: دەمانچە، مسدس
شارۆکە: شاری بچووک، شارۆچکە
شیمانە: احتمال
شوون هەڵگرتن: تعقیب
فیۆداڵ: دەرەبەگ، اقطاعي

ک

کریار: فاعل
کارا: بەکار، فعال، مؤثر
کاتەکی: مؤقت، وقتي
کاربەڕێوەبەری: إدارة الشؤون
کوتینەوەی کوێرانە: القصف العشوائي
کۆنگە: جەنگە، ناوەند
کێوەڵان: کەژ و چیای سەخت و دژوار
کۆن: چادر، رەشماڵ
کۆلەدار: کۆلۆنیالیست، ئیستیعمار
کامیۆن: لۆری
کژ: ئەتمۆسفیر، جو
کاردار: مأمور
کاروەر: مأمور
کێبەرکێ: ململانە، صراع، مواجهة
کلکەسووتێ: مەرایی
کووڕ: هەورازی رژد و تووش

کەتن: خروقات
کەتنکەر: مرتکب
کونکەرە: ثاقب
کۆجێ بوون: تمرکز
کەڵکەڵە: بیر و خەیاڵ
کەلوو: برج
کینەوەری: احقاد
کاروانگەلی کردەوەکان: فرق العمليات
کەیس: هەل، فرصة

گ

گەف: إخطار
گاڤ: جار
گەوە: لووتکە، قمة
گۆنگەر: گیروگرفت و هەنگامە
گۆپکە: گوپیتک، سەر، لوتکە
گێژەنگە: گێژاو
گزنگ دان: سەرەتای دەرکەوتنی رووناکیی ڕۆژهەڵاتن
گیر کردن: وەستاندن، توقيف
گاووگەردوون: قوربانی، ضحية
گەلەکۆیی: ژمارەیەک خەڵک پێکەوە
گوریس کێشەکێ: ململانە، صراع
گەروو: هەواز، بەرزایی
گەلێر: میللی، شعبي
گارد «guard»: پاسەوان، حرس

ل

لەمپەر: کۆسپ، مانع، حاجز
لابیان: ژووری گەورەی لاکێشە، سالۆن
لەنگەرگە: بەندەر، میناء
لاملی: رکابەری، سووربوون
لەیەکبینە: بەردەوام، بێ وچان، بێ پشوو
لەهەلگەڕ: هەلپەرست، إنتهازي
لاچەپ: لاڕێ، تەنیشت
لێڕەوار: دارستانی سروشتی

لێوانلێو: پڕ
لەمپەر: کۆسپ، حاجز، مانع

م

مان لە خواردن گرتن: الإضراب عن الطعام
مۆڵگە: معسکر
مامزە: مهماز
ماکە: بنەڕەت، هۆ، سبب
مایەکی: مادي
میرەدێ: گوندی گەورە
مۆنجەی دێ: پڕە لە خەڵک
مل دان: رازی بوون
مل پێوەنان: ڕۆیشتن بێ گوێ دانە شتێک
ملە: بەرزایی
میداڵیەی بوێری: نوط الشجاعة
مۆڵگە: معسکر
موتالآ: بیرکردنەوە، وردبوونە، لێکۆڵینەوە
مەڵبەند: مرکز
مەکۆ: مرکز، مأمن

ن

نفرِ: تووک، نەفرەت، لەعنەت
ناوکۆ: هاوبەش، پێکەوە، مشترک
نوێدەم: سەردەمی نوێ
نەرێ: پێچەوانەی «ئەرێ»یە، نفي، نەء
ناوپشتە: بڕبڕە، ناوەند
نۆین: کەناڵ، قناة
نواندن: تمثیل
نۆشدار: طبیب
نۆشداری پسپۆڕ: طبیب إختصاصي
ناوەکی: داخلی
نووسەکی: تحریري
ناپەڕژا: بێ سەروبەر. ناڕێکوپێک
ناورانەوە: پاڕانەوە
ناس: مألوف

نوواندن: إظهار
ناوکە: نواة
نەدیو: شاراوە، ئەو شوێنەی بەچاو نابینرێ
نەواڵ: دۆڵ و کەند و لەند
ناوبڕ: پشوو، وچان، فاصلة، حاجز
نێزیکەپەرێز: نێزیک
نووا: ملاذ

و

وەکات: هاوکات، زوو
وردکە: دقیقة
وێنەگرتنەوەی پەنجە: طبع الأصابع
وڵسات: گاوگۆتاڵ

ھ

هیم: بناخە، بنەڕەت
هۆک: پەڵپ و بیانوو
هۆک و بەرهۆک: علة ومعلول
هەموو لەهەموو: پێکەوە، پێکڕا
هەڵەت: بان، بەرزایی، گردوگۆڵی یەک لە تەنیشت یەکتر
هێرشبەری: پەلامار، تقدم
هنداف: موازاة
هەمبەر: دژ، بەرامبەر
هەمولایەنە: شامل
هەراوزەنا: ضجة
هاوێرکردن: لەیەکتر جیا کردنەوە، فرز، فصل
هەموو یەکبوون: یەکگرتن، إتحاد
هەمولایە: شامل
هەرزەوێژ: یەکێک قسەی کرچ و کاڵ بکات

ی

یەکە: وحدة
یەکەگەل: وحدات
یەکجارەکی: قطعي
یونیفۆرم: جلوبەرگی یەکگرتوو، زي موحد

هەڤالانی ڕێبازی ڕێڕۆیشتنە مێژووییەکەی بارزانیی نەمر بۆ یەکەتیی سۆڤیەت

(١) ئیبراهیم مەلا جەلال (شکاک): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢) ئیبراهیم حەسەن (بێل - دۆڵەمەری): سەرەتای شۆڕەشی ئەیلول لە ١٩٦١ شەهید بووە.
(٣) ئیبراهیم حوسێن ئەحمەد (خەردەن - دۆڵەمەری): لە شەڕی باعەدرێ لە بەهاری ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٤) ئیبراهیم شێخۆ ئیبراهیم (شانەدەر - شێروانی): ساڵی ١٩٨٢ کۆچی دواییی کردووە.
(٥) ئیبراهیم قورتاس ئەحمەد (سەفتێ - نزاری): ساڵی ١٩٧٤ کۆچی دواییی کردووە.
(٦) ئیبراهیم میرالی (کورکێ - شێروانی): کۆچی دواییی کردووە.
(٧) ئیبراهیم خۆشەوی رەشید «ناڤخۆش» (پالانا - مزووری): لە ٣١ تەمووز ١٩٨٣ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٨) ئیبراهیم شێخۆ مفردی (لێرا - شێروانی): لە ١٩٨٦ کۆچی دواییی کردووە.
(٩) ئەحمەد بریندار چیچۆ (شیفکێ - مزووری): لە ٣١ تەمووز ١٩٨٣وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٠) ئەحمەد عەلی سابلاغی (سابلاغ)
(١١) ئەحمەد بێداوی (بێداو - مزووری): لە یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دواییی کردووە.
(١٢) ئەحمەد حەدۆ ئەحمەد (شانەدەر - شێروانی): کۆچی دواییی کردووە.
(١٣) ئەحمەد حەسەن لەشکری (بێستریێ - شێروانی): ماوە.
(١٤) ئەحمەد جەسیم ئەحمەد ١٩٢٩ (پێندرۆ - مزووری): ماوە.
(١٥) ئەحمەد تەها یونس (ئیسۆمەر - نزاری): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٦) ئەحمەد عەلی مەحموود(ئەرگووش - مزووری): ماوە.
(١٧) ئەحمەد عەلی جەم (ئەرگووش - مزووری): ماوە.
(١٨) ئەحمەد محەمەد سووت (هوستان - بەرۆژ): ساڵی ١٩٨٤ کۆچی دواییی کردووە.
(١٩) ئەحمەد میرۆ عەنتەر(بیرێ - دۆسکی ژووری): لە زاویتە دەژی.
(٢٠) ئەحمەد هەوار سەلیم (شانەدەر - شێروانی): لە ١٩٧٢ کۆچی دواییی کردووە.
(٢١) ئەحمەد یوسف عەبدورەحمان (سەفتێ - نزاری): ماوە.
(٢٢) ئەسعەد محەمەد خالید (بازێ - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٣) ئەسعەد خۆشەوی عۆدیش (سێلکێ - مزووری): ساڵی ١٩٧٧ لە ئێران کۆچی دواییی کردووە.
(٢٤) ئەسعەد رەشۆ مەلا ١٩٣٢ (مێرگەسۆر - شێروانی): ماوە.
(٢٥) ئەسعەد سلێمان قادر(دێزۆ - مزووری): لە هاوینی ١٩٦١ شەهید بووە.
(٢٦) ئەسکەندەر عەبدولسەلام (بیرێ - دۆسکی ژووری) لە یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دواییی کردووە.
(٢٧) ئیسماعیل مەلا ئەحمەد عەلی(بەبان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە

گیراوه و چارەنووسی بزره.
(٢٨) ئیسماعیل مەلا ئەحیا محەمەد (لێرە - شێروانی): ماوه.
(٢٩) ئیسماعیل شێخۆمەر ئیسماعیل ١٩٢٩ (تێلێ - مزووری): له ١٩٨٣/٧/٣١وه لەلایەن ڕژێمی بەعسەوه گیراوه و چارەنووسی بزره.
(٣٠) ئیسماعیل عەبدوڵلا هەمیره (پێندرۆ - مزووری): له ١٩٨٥ کۆچی دوایی کردووه.
(٣١) سەید ئیسماعیل سەید غەفوور (ئیروان - نزاری): له زێوه کۆچی دوایی کردووه.
(٣٢) ئیسماعیل تەها عەلی (بازێ - بەرۆژ): له ١٩٨٣/٧/٣١وه لەلایەن ڕژێمی بەعسەوه گیراوه و چارەنووسی بزره.
(٣٣) ئیسماعیل ئەحمەد محەمەد (هوستان - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووه.
(٣٤) ئاغا عەلی میرخان (ناڤدارێ - نزاری): له ١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووه.
(٣٥) ئاڤدەل مستەفا عەمەر ١٩٢٧ (باوێ - مێرگەسۆری): ماوه.
(٣٦) ئاڤدەل حاجی میکائیل (بژیان - مزووری) : له یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووه.
(٣٧) ئال عەلی ئال (هەڤنکا - بەرۆژ): له ١٩٨٣/٧/٣١وه لەلایەن ڕژێمی بەعسەوه گیراوه و چارەنووسی بزره.
(٣٨) ئالی شێخۆمەر (بێداروون - شێروانی):کۆچی دوایی کردووه.
(٣٩) ئەلیاس ئوسمان حاجی (ریشه - بەرۆژ): ماوه.
(٤٠) ئۆمەر حەدۆ عەمەر (شانەدەر - شێروانی): له ١٩٩٥کۆچی دوایی کردووه.
(٤١) ئینو شوکر عەلی (تویێ): له یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووه.
(٤٢) بابەکر شێخ یاسین (کرکەمو - شێروانی): ماوه.
(٤٣) بابەکر محەمەد زوبەیر (هەسنێ - بەرۆژ): ماوه.
(٤٤) بادین قادر بادین (دێزۆ - مزووری): هاوینی ١٩٦٣ کۆچی دوایی کردووه.
(٤٥) بەدرۆ لەشکەری حوسێن (بێستریێ - شێروانی): ماوه.
(٤٦) بەهجەت عەبدولخالیق ١٩١٧ (ئاکرێ): کۆچی دوایی کردووه.
(٤٧) بێجان جندۆ عەلی ١٩٢٦ - ١٩٨٠(شکاک): شەهید بووه.
(٤٨) پیرۆ چیچۆ عەزیز ١٩٢٢ (گوێزێ - مزووری): ماوه.
(٤٩) پیرۆ حەمۆ ئیبراهیم ١٩٢٧ (کەلێتی - گەردی): لەلایەن ڕژێمی بەعسەوه گیراوه و چارەنووسی بزره.
(٥٠) پیرۆ یوسف هرووری (هروور - بەرواری): کۆچی دوایی کردووه.
(٥١) تاژدین ئاغا تاژدین (کەلووکێ - شێروانی): ماوه.
(٥٢) تاژدین مەلا حەسەن تاژدین (بیێ - شێروانی): ماوه.
(٥٣) تەوفیق خواجەمیر پیر ١٩٢٢ (مێرووز - مزووری) له یەکەتیی سۆڤیەت مایەوه، پێش ڕاپەرین گەڕایەوه کوردستان له ١٩٩٩/٧/٢٤ . کۆچی دوایی کردووه.
(٥٤) تێلو باقی محەمەد «زۆرەگڤان» (شێروانی): له ١٩٨٣/٧/٣١وه لەلایەن ڕژێمی بەعسەوه گیراوه و چارەنووسی بزره.
(٥٥) تێلی عەبدولکەریم ئیبراهیم (کەلێتی - گەردی): له گوندی زێت ساڵی ١٩٤٧ لەسەر سنووری نێوان عێراق و تورکیا شەهید بووه.

(٥٦) تەیمز ئارەب قەتران (سێلکێ - مزووری): ماوە.
(٥٧) تەمر مستەفا حەسەن (بناڤ): شەهید بووە.
(٥٨) تیموور موسا جەعفەر (شکاک): ماوە.
(٥٩) جادر جانگیر جادر (مێرووز، مزووری): لە یەکەتیی سۆڤیەت لە ١٩٥٣ کۆچی دوایی کرد.
(٦٠) جادر عەزیز (ئەرگووش - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٦١) جەوەر محەمەد عەلی ١٩٢٠ (تێلێ): لە ١٩٨٨ کۆچی دوایی کردووە.
(٦٢) جوبرائیل یەحیا (بیرێ - دۆسکی ژووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٦٣) جەم عەلی جەم (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.« نەچووەتە سۆڤیەت و لە ڕێگە گەڕاوەتەوە ».
(٦٤) جومعە مستەفا یووسف (تێلێ - مزووری) : لە ٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٦٥) جەمیل تەوفیق « سوور »(بامەرنی) : لە شەڕی چیای مەتین لە ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٦٦) جەمیل عەبدوڵڵا حەسەن (ئاڤەدوور - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٦٧) جەوەر حوسێن محەمەد (سێلکێ - مزووری): لە شەڕی چیای مەتین لە ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٦٨) چەتۆ محەمەد عەبدولکەریم (بابسێڤ مزووری): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٦٩) چیچ حەتەم شەمدین ١٩١٠ (شنگێل - مزووری): لە ١٩٨٨ کۆچی دوایی کردووە.
(٧٠) چیچۆ ئەحمەد حاد (سەردەرێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٧١) حاجی ئالی جوبرائیل (دووری - شێروانی) : لە ٩٨١ کۆچی دوایی کردووە.
(٧٢) حاجی شێخەمیر وەسمان (زرارا - شێروانی): ماوە.
(٧٣) حاجی عیسا گۆران مێرووزی ١٩١٤ (مێرووز - مزووری): لە بەرواری باڵا شەهید بووە.
(٧٤) حاجی مەلۆ چاوشین (لێرەبیر - شێروانی): ماوە.
(٧٥) حاچک محەمەد حاچک ١٩٣٠ (چامە - شێروانی): لە ١٩٩٩/٥/٣ . کۆچی دوایی کردووە.
(٧٦) حادی حەسکۆکەک (واژێ - شێروانی): لە ١٩٦٦/٥/٦ شەهید بووە.
(٧٧) حالی ئەحمەد عەلی خیشکەلی (خیشکەلێ - دۆڵەمەری) : لە ١٩٦٥ لە هەولێر شەهید بووە لە پشت نەخۆشخانەی کۆماری.
(٧٨) حالی ئەحمەد حالی (بنێ بیا - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٧٩) حالی ئاغا تاجەدین ١٩٢٧ (کەلوکێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٨٠) حالی باپیر محەمەد (کەلوکێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٨١) حالی محەمەد قادر خەلانی (خەلانێ - دۆڵەمەری): لە شەڕی ڕەواندز لە ١٩٩٥ شەهید بووە.
(٨٢) حالی مەم حەدۆ (سەردەرێ - شێروانی): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٨٣) حەجی ئەحمەد عەمەر (ڕێزان - بەرۆژ): شەهید بووە.
(٨٤) حەجی ئەحمەد ماشۆ (شێلادزێ): کۆچی دوایی کردووە.
(٨٥) حەجی ئەبوبەکر شێخ (پالانا - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.

(٨٦) حەجی حەیدەر سلێمان (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دواییی کردووە.
(٨٧) حەجی عەزیز میرزا (گوێزێ - مزووری): لەگوندێ درێ لە ڕێی چوون بۆ سۆڤیەت شەهید بووە.
(٨٨) حەجی عەمەر عەبدوڵڵا (کەلێتێ - گەردی): شەهید بووە.
(٨٩) حەجی مەلا عەلی سلێمان (ئاڤەدوور - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٩٠) حەجی ئەحمەد حەجی لڤرۆک (بانی): شەهید بووە.
(٩١) حەدۆ ئەحمەد حەدۆ (سەردەرێ - شێروانێ): ماوە.
(٩٢) حەدۆ حەسەن ئەحمەد (لێڕا - شێروانی): لە سۆڤیەت لە ١٩٥٤ کۆچی دواییی کردووە.
(٩٣) حەدۆ فەتاح میرحەمەد (گۆڕەتوو - شێروانی):سەرەتای شۆڕەشی ئەیلوول لە هاوینی ١٩٦١ شەهید بووە.
(٩٤) حەدۆ قادر قادر (باوێ): ماوە.
(٩٥) حەدۆ حەمەد پەریا (ڕێزان - شێروانی): لە ١٩٨٣/٧/٢٣وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٩٦) حەسکۆ ئیبراهیم عەبدوڵڵا ١٩٣٢ (خوشکان - شێروانی): ماوە.
(٩٧) حەسکۆ چیچۆ عەبدوڵڵا (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٥١ لە سۆڤیەت کۆچی دواییی کردووە.
(٩٨) حەسکۆ میرۆ (زرارا - شێروانی): لە هاوینی ١٩٦١ شەهید بووە.
(٩٩) حەسەن ئەحمەد خانەمیر (ژاژووک - شێروانی): کۆچی دواییی کردووە.
(١٠٠) حەسەن ئەحمەد ناز (شێتنێ - دۆڵەمەری): لە ١٩٧٣ کۆچی دواییی کردووە.
(١٠١) حەسەن خال هەمزە مەلا (مێرگەسۆر): لە ١٩٩٨/٧/١١ کۆچی دواییی کردووە.
(١٠٢) حەسەن سلێمان مەلا (ژاژووک - شێروانی): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٠٣) حەسەن سمایل (شانەدەر - شێروانی): لە سۆڤیەت مایەوە.
(١٠٤) حەسەن سوار عەمەر (لێڕا - شێروانی): کۆچی دواییی کردووە.
(١٠٥) حەسەن شەمدین حاتەم ١٩٢٠ (شنگێل - مزووری): لە سۆڤیەت ساڵی ١٩٥٦ کۆچی دواییی کرد.
(١٠٦) حەسەن عەبدوڵڵا ئەحمەد (سێلکێ - مزووری): لە ئێران کۆچی دواییی کردووە.
(١٠٧) حەسەن عەلی حەسەن (سپیندارێ - شێروانی): ماوە.
(١٠٨) حەسەن محەمەد (گران ـ گەردی): لە ١٩٧٣ کۆچی دواییی کردووە.
(١٠٩) حەسەن مەلا محەمەد تاجەدین (مێرگەسۆر): ماوە.
(١١٠) حەسەن مستەفا وەسمان (بنێ بیا - شێروان): کۆچی دواییی کردووە.
(١١١) حەسەن مەلا حەسەن (ڕێزان - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(١١٢) حەسەن مەلا یەحیا حەسەن (دێزۆ - مزووری): ماوە.
(١١٣) حەسۆ ساڵح نادر (سیدان - مزووری): شەهید بووە.
(١١٤) حەسۆ فەق ئەحمەد (بابکێ - شێروانی): دوای هاتنەوە لەرووسیا جارێکی تر گەڕایەوە و لەوێ مایەوە.
(١١٥) حەسۆ محەمەد کەکشار ١٩١٦ (مێرگەسۆر): ماوە.

(١١٦) حەمید خەسرەوی (کوردستانی ئێران): ماوە لە باشووری عێراق دەژی.
(١١٧) حەسۆ مەلا تەمیز (ڤاژێ - شێروانی): کۆچ دوایی کردووە.
(١١٨) حەسۆ میرخان ئەحمەد (خەردەن - دۆڵەمەری): لە ١٩٩٧/١١/٢٣ . کۆچی دوایی کردووە.
(١١٩) حەسۆ میرخان غەزالی ١٩٣٢ (ژاژووک - شێروانی): لە ١٩٨٣وە لە قەندیل شەهید بوو.
(١٢٠) حوسێن مەلکۆ محەمەد (کانیالنجی). کۆچی دوایی کردووە.
(١٢١) حەمۆ سلێمان رەشید (هیران - مزووری) شەهید بووە.
(١٢٢) حوسێن ئەحمەد تاهیر (ئیشۆکۆر- شێروانی) شەهید بووە.
(١٢٣) حوسێن بەکر بەگ حاڵی (باپشتێ): کۆچی دوایی کردووە.
(١٢٤) حوسێن جەرگیس سەعید ١٩٢٥ (پێندرۆ - مزووری): ساڵی ١٩٦٧ لە بەرواری باڵا کۆچی دوایی کردووە.
(١٢٥)حوسێن خال مەلا ئیبراهیم (بابکێ - شێروانی): لە ١٩٨١ کۆچی دوایی کردووە.
(١٢٦)حوسێن رەشید شەمدین (ئەرگووش - مزووری): ماوە.
(١٢٧) حوسێن سلێمان مەلا (بازێ - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن رژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٢٨) حوسێن ئیبراهیم ساڵح (داویتکە): شەهید بووە.
(١٢٩) حوسێن محەمەد چیچۆ (کانیالنج - شێروانی) لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن رژێمی بەعس گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٣٠) حوسێن مەلا تاها (بێداروون): کۆچی دوایی کردووە.
(١٣١) حوسێن عەلی هۆرەماری (هوستان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣ لەئێران کۆچی دوایی کردووە.
(١٣٢) حوسێن فەق خانۆ (بەردەرێ - شێروانی): لە ١٩٨٣وە شەهید بووە.
(١٣٣) حوسێن محەمەد حوسێن ١٩١٠ (هوپە - گەردی): کۆچی دوایی کردووە.
(١٣٤) حوسێن محەمەد سەلیم (ئەرگووش - مزووری): لەلایەن رژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٣٥) حوسێن میر شەکر (بێرۆخ - مزووری): لە ١٩٦٩ کۆچی دوایی کردووە.
(١٣٦) حەکیم عەمەر مەلا شنی (هوستان - بەرۆژ): لە ئێران کۆچی دوایی کردووە.
(١٣٧) حەکیم یاسین تەها ١٨٨٩ (پێندرۆ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(١٣٨) حەم ئەحمەد حەم « حەمێ سینەمێ » (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(١٣٩) حەمەدین عەبدوڵڵا (شێتنێ - دۆڵەمەری): لە ١٩٦١ کۆچی دوایی کردووە.
(١٤٠) حەمۆ ئەحمەد رەش (سەفتێ - نزاری): لە ئێران کۆچی دوایی کردووە.
(١٤١) خانۆ جوج خان (ژاژووک - شێروانی): ماوە.
(١٤٢) خالد محەمەد زوبەیر (هەسنێ - بەرۆژ): لە ١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووە.
(١٤٣) خالد مەلا عەلی (رێزان - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(١٤٤) خدر خانۆ شێخومەر (بێدوود - شێروانی): ماوە.
(١٤٥) خدر حەسەن عەباس (خەلەکان - باڵەک): شەهید بووە.
(١٤٦) خدر رەمەزان رەمۆ (سلێڤانا): کۆچی دوایی کردووە.
(١٤٧) خدر عیسا عەمەر(گوسکێ - دۆڵەمەری): ماوە.

(١٤٨) خدر مەلا وەسمان سلێمان ١٩٢٣ (بنێ بیا - شێروانی): ماوە.
(١٤٩) خەلیل ئیبراهیم عوسمان (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە .
(١٥٠) خەلیل شێخۆ مح (سپیندارێ - مزووری): لە ١٩٦٣ کۆچی دوایی کردووە.
(١٥١) خەلیل عەلی سلێمان (ئاڤەدوور - مزووری): لەلایەن ڕێژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٥٢) خەمۆ شەمدین بابزدین (مووکا - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٥٣) خواجە حاجی مەولوود (هوپە - گەردی): کۆچی دوایی کردووە.
(١٥٤) خودێدە حەسەن خان بەگزادە ١٩٢٥ (سێلکێ): لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.
(١٥٥) خواستی سنجو خواستی (ئەرگووش - مزووری): «لە ڕێگە گەڕاوەتەوە و نەچووەتە سۆڤیەت.»
(١٥٦) خورشید تێلی (تێلێ - مزووری): شەهید بووە.
(١٥٧) خورشید نەبۆ (هورەماری - دۆسکی): لە ١٩٤٩ لە یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(١٥٨) خورشید یوسف سلێمان ١٩٢٩-١٩٨٧ (ئەرگووش - مزووری): شەهید بووە.
(١٥٩) خۆشەڤی سۆفی محەمەد (زرارا - شێروانی): لەلایەن ڕێژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٦٠) خۆشەڤی محەمەد حەسەن (بێخشاش - شێروانی): لە ١٩٦٣ شەهید بووە.
(١٦١) خۆشەڤی مەلا محەمەد (کانیالنج - شێروانی): ماوە.
(١٦٢) داوید عەلی جەمیل (ئەرگووش - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٦٣) داود یۆحەنا لاوکۆ (ورمێ - ئاشووری): لە کەرەج کۆچی دوایی کردووە.
(١٦٤) دەروێش عەمەر عەزیز (ئەرگووش - مزووری): لە ئێران کۆچی دوایی کردووە.
(١٦٥) دەروێش کەکۆ قورتاس (لێرەبیر - شێروانی): ماوە.
(١٦٦) دەروێش میرۆ محەمەد ئەمین (بێرسیاڤ - شێروانی): ماوە.
(١٦٧) ڕەحمان مەحموود سوور (دەرگەلە):
(١٦٨) ڕەشید کەریم سلێمان (ماوەت - مزووری): لە ١٩٧٦/١٠/١ کۆچی دوایی کردووە.
(١٦٩) ڕەشید باقی محەمەد (کورکێ - شێروانی): ماوە.
(١٧٠) ڕەشید حەمۆ حاجی (شنگێل - مزووری): ماوە.
(١٧١) ڕەشید ڕەسویل قورتاس ١٩٣٥ (لێرەبیر - شێروانی): ماوە.
(١٧٢) ڕەشید عەزیز ڕەشید (بیرەکەپرە - زێباری): شەهید بووە.
(١٧٣) ڕەشید عەزیز (ئەرگووش - مزووری): لە ڕێگە گەڕاوەتەوە.
(١٧٤) ڕەشید نەبی عەبدولڕەحمان (ئەرگووش - مزووری): کۆچ دوایی کردووە.
(١٧٥) ڕەشید میر ئیبراهیم (سەروکانی) کۆچی دوایی کردووە.
(١٧٦) ڕەزا ورمەیی (ورمێ): کۆچی دوایی کردووە.
(١٧٧) ڕەمەزان حاجی عەمەر (کوڕان - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(١٧٨) ڕەیحانە شلێمۆن خنانۆ (ئاشووری): لە دیانە لە ١٩٩٣ کۆچی دوایی کردووە.
(١٧٩) زوبەیر فەقۆ حەسەن (نزاری): لە ١٩٦٣ لە شەڕی مرێبا شەهید بووە.

(١٨٠) زرار سلێمان بەگ سلێمان (دەرگەڵە - باڵەک): ماوە.
(١٨١) زیاب دەر (بارزان - بەرۆژ): لە باشوری عێراق لە ١٩٧٦ کۆچی دوایی کردووە.
(١٨٢) زیاب زیاب عەلی (هەسنێ - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(١٨٣) زێرۆ عەزیز (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە «لە ڕێگەی سۆڤیەت گەراوەتەوە.»
(١٨٤) ساکۆ عەلی محەمەد (کانیالنج - شێروانی): ماوە.
(١٨٥) سەدۆ قادر (کەلێتێ - گەردی): لە ٢٠٠٠/٧/٦ کۆچی دوایی کردووە.
(١٨٦) سەعدی قاسم شین (پالانا - مزووری): لە ١٩٩٣ کۆچی دوایی کردووە.
(١٨٧) سەعید ئەحمەد نادر ١٩٣٠ (بێدوود - شێروانی): لە ١٩٩٩/٢/٥ کۆچی دوایی کردووە.
(١٨٨) سەعید بیبەکر شێخ (پالانا - مزووری): شەهید بووە.
(١٨٩) سەعید عەبدولکەریم (کەلێتێ - گەردی): لە ١٩٩٨/٦/١ کۆچی دوایی کردووە.
(١٩٠) سەعید مەلا عەبدوڵلا قاسم (شنگێل - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٩١) سەعید عەبدولوەهاب شێخ ئۆمەر (ئەرگووش - مزووری): لە ٢٠٠١/٦/١٨ کۆچی دوایی کردووە.
(١٩٢) سەعید عەمەر جەمیل (ئەرگووش - مزووری): لە ١٩٨٣/٣/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(١٩٣) سەعید مەلا عەمەر سەعید (بیێ - شێروانی): لە١٩٨١ کۆچی دوایی کردووە.
(١٩٤) سەعید وەلی بەگ سەعید (ڕێزان - شێروانی): ماوە.
(١٩٥) سەلیم حوسێن مراد ١٩٢١ (گوێزێ - مزووری): لە ١٩٨٨/٣/٢٨ کۆچی دوایی کردووە.
(١٩٦) سەلیم خان مەرعان ئۆمەر (بێدوود - شێروانی): شەهید بووە.
(١٩٧) سەلیم ڕەشید شەمدین (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(١٩٨) سەلیم ڕەشید سەلام ١٩٢٢ (بابسێڤ - مزووری): ماوە.
(١٩٩) سەلیم زوبەیر مەلا (بارزان - بەرۆژ): لە پیلانەکەی ٢٩ ئەیلوول ١٩٧١ کە بۆ لێدانی بارزانیی نەمر کرابوو، شەهید بووە.
(٢٠٠) سەلیم شێخومەر (بێدوود - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٠١) سەلیم سەعید فەق عەبدولڕەحمان (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٠٢) سەلیم عەزیز (کورکێ - شێروانی): ماوە.
(٢٠٣) سەلیم عیسا یاسین (پێندرۆ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٠٤) سلێمان بەگ بەکر بەگ (دەرگەڵە - باڵەک): لە ١٩٧٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٠٥) سلێمان حەدۆ شینۆ (زرارا - شێروانی): ماوە.
(٢٠٦) سلێمان حەکیم یاسین (پێندرۆ - مزووری): ماوە.
(٢٠٧) سلێمان خال ئال (بەردەرێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە .
(٢٠٨) سلێمان شەریف مەلاحەسەن (بارزان - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٠٩) سلێمان شەوالی (شانەدەر - شێروانی): لە هاوینی ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٢١٠) سلێمان یاسین عەلی (شیڤێ - مزووری): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.

(٢١١) شێخ سلێمان شێخ عەبدولسەلام (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٧٩ لە باشووری عێراق کۆچی دوایی کردووە.
(٢١٢) سلێمان عەلی یاسین (سەفتێ - نزاری): لە ١٩٨٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٢١٣) سلێمان عەمەر عەبدوڵڵا (خەلان - دۆڵەمەری): لە شەڕی لۆلان لە ١٩٥٩ شەهید بووە.
(٢١٤) سلێمان فەقۆ حەسەن (ئیسۆمەر- نزاری): لە ١٩٩٩/٩/٣٠ کۆچی دوایی کردووە.
(٢١٥) سلێمان لاج حوسێن (سپیندارێ - مزووری): لە ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٢١٦) سلێمان میرخان عارەب (کانیادێرێ - شێروانی): ماوە.
(٢١٧) سلێمان میرخان ئەحمەد (خەردەن - دۆڵەمەری) لە ١٩٦٣ لە شەڕی باعەدرێ شەهید بووە.
(٢١٨) سیامەند عەزیز عارس (مێرگەسۆر): لە ١٩٦٦ شەهید بووە.
(٢١٩) سەید سالم سەید حەمید (هەولێر): لە ١٩٧٥ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٢٠) سەید فەقێ عومەر (سەکۆیی - شێروانی): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٢١) سەید عەزیز عەبدوڵڵا (ورمێ):
(٢٢٢) سەید محەمەد ئەمین سەید (بازێ - بەرۆژ): لە ١٩٨٢ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٢٣) سین عەلی (سەفتێ - نزاری): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٢٢٤) سین حەسەن تاجەدین (لێرەبیر - شێروانی): لە ١٩٨١ لە ئێران کۆچی دوایی کردووە.
(٢٢٥) شاکر بەگ ئوغز بەگ (بیروس - نزاری) ماوە.
(٢٢٦) شاهین ئیبراهیم شاهین ١٩٢٩ (مامیسکی - شێروانی) لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٢٧) شاهین عەلی (زەرنی - گەردی):
(٢٢٨) شەرەف مەلا سەلام (بیرێ -دۆسکی ژووری): لە ١٩٧١ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٢٩) شەریف قورتاس مەلا (زرارا - شێروانی): ماوە.
(٢٣٠) شەریف لەشکەری حوسێن (بێسترێ - شێروانی): لە ١٩٦٧ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٣١) شەفیق مەلا عەبدوڵڵا قاسم ١٩٢٠ (شنگێل - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٣٢) شەکر داوید عەبدی (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٣٣) شەکر محەمەد ئەحمەد (سێلکێ - مزووری): لە ١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٣٤) شێخ یەزدین محەمەد نەبی (داویتکا - مزووری): لە٢٤-٢٥ /١٩٩٩/٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٣٥) شێخ بابوک قورتاس (مێرگەسۆر): ماوە.
(٢٣٦) شێخۆ عەمەر ئاغا (بولێ - باڵەک): ماوە.
(٢٣٧) شێخۆ زوبەیر عەبدوڵڵا (رازبان - بەرۆژ):
(٢٣٨) شێخۆ عەمەر عەزیز (کانیادێرێ - شێروانی): ماوە.
(٢٣٩) شێخۆمەر مەرعان حەسەن ١٩١١ (دیزۆ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٤٠) شێخۆمەر ئەحمەد حاد (سەردەرێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٤١) شێخۆمەر شینک مەلا ئۆمەر (دێریشکێ - شێروانی): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕژێمی

بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٤٢) شێخۆمەر مرادخان (ڤاژێ - شێروانی): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٤٣) شێخۆمەر محەمەد ئەحمەد ١٩٢٠ (زێت - گەردی): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٤٤) شێخومەر مەلا یونس (شانەدەر - شێروانی): لە ١٩٦١ لە شەڕی زێبارەکان شەهید بووە.
(٢٤٥) سادق سلێمان (بارزان - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٤٦) سالح ئەحمەد حوسێن (ڤاژێ - شێروانی): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٤٧) سالح محەمەد کورەماری (کورەمارکێ - دۆسکی):
(٢٤٨) سالح حوسێن مراد ١٩١٩ (گویزێ - مزووری): لە ڕێگەی چوونە رووسیا بەلێدانی باڵەفڕە شەهید بووە.
(٢٤٩) سالح خانۆ عثمان (زێوێ - نزاری): ماوە.
(٢٥٠) سالح تاهیر خزیران (سێلکێ - مزووری): لە ١٩٨٣٧٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٥١) سالح عەبدوڵلا فەقێ (بەبان - بەرۆژ): لە مانگی ٤ی ١٩٩٩ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٥٢) سالح حەسەن تەمر (شیڤی - مزووری) ماوە.
(٢٥٣) سالح عەلی ئاغا مەحموود (خێرزووکا - شێروانی): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٥٤) سالح عەلی زیاب (هەڤنکا - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٥٥) سالح عەمەر حاجی (پالانا - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٥٦) سالح محەمەد مح (سپیندارێ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٥٧) سالح محەمەد عەبدوڵلا (لێرا - شێروانی): شەهید بووە.
(٢٥٨) سالح محەمەد قورتاس (لێرەبیر - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٥٩) سەدیق بەخشی (دەشتازێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٦٠) سەدیق خەلیل یەحیا (کانیاتا - شێروانی): ماوە.
(٢٦١) سورکان مەلا باس (مێرگەسۆر - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٦٢) سلێمان عەبدوڵلا سلێمان (تێلی - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعس گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٦٣) شا حوسێن عەلی محەمەد (تێلی - مزووری) لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعس گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٦٤) تاهیر شەریف عەلی (هەمدلا - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٦٥) تاهیر عەزۆ (بێرسیال - شێروانی): لە ١٩٦٧شەهید بووە.
(٢٦٦) تەها ئەسکەندەر حەسەن (ریشە - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٦٧) تەها حاجی تەها (مێرووز - مزووری): لە گۆرەتوو کۆچی دوایی کردووە.

(٢٦٨) تەها حەدۆ چیچۆ «تەها ڕەشک» (بێرۆخ - گەردی): لە زێوە لە ١٩٨١ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٦٩) تەها یاسین شەکر (مێرووز - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٧٠) زاهیر قادر زاهیر (هۆستان - بەرۆژ): چارەنووسی بزرە.
(٢٧١) عارس خانۆ (بێداروون - شێروانی): لە نەغەدە کۆچی دوایی کردووە.
(٢٧٢) عارس محەمەد خەن (هوستان - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٧٣) عەبدولڕەحمان مستەفا چەلەبی (گۆمەشین): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٧٤) عەبدولڕەحمان عەلی مەلا یونس (زێوە - نزاری): لە ١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٧٥) عەبدولڕەحمان موفتی (ئامێدی): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٧٦) عەبدولڕەحمان یەحیا عەبدولڕەحمان (بیێ - شێروانی): ماوە.
(٢٧٧) عەبدولکەریم ڕەسوول محەمەد (بازێ): شەهید بووە.
(٢٧٨) عەبدولڕەحیم عەبدوڵڵا عومەر (بابکێ - شێروانی): ماوە.
(٢٧٩) عەبدولڕەحیم جەسیم ئەحمەد ١٩٣٠ (پێندرۆ - مزووری): لە ١٩٨٣ لە قەندیل شەهید بووە.
(٢٨٠) عەبدولکەریم ئیبراهیم (کەلێتێ - گەردی): شەهید بووە.
(٢٨١) عەبدوڵڵا ئەحمەد عارس (مێرگەسۆر): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٨٢) عەبدوڵڵا حەسەن عەبدوڵڵا (ئاڤەدوور - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٨٣) عەبدوڵڵا جاسم بەگ تاهیر (خێرەزووکا - شێروانی): ١٩٦١ لە کەکلێ شەهید بووە.
(٢٨٤) عەبدوڵڵا حوسێن جەرگیس (پێندرۆ - مزووری): ماوە.
(٢٨٥) عەبدوڵڵا حەمۆ عوسمان (گویزێ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٨٦) عەبدوڵڵا داوید (بارزان - بەرۆژ): ماوە.
(٢٨٧) عەبدوڵڵا سەعید ئەحمەد (خەلان - دۆڵەمەری) : لەئێران کۆچی دوایی کردووە.
(٢٨٨) عەبدوڵڵا سلێمان فەق عەبدولڕەحمان (بارزان - بەرۆژ) لە١٩٧٦ لە باشووری عێراق کۆچی دوایی کردووە.
(٢٨٩) عەبدوڵڵا سالح عەبدوڵڵا (بێکولێ - شیفکێ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٩٠) عەبدوڵڵا عیسا عیسا (شێتنێ - دولەمەری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩١) عەبدوڵڵا مەحمود فەق ئیسماعیل (هەسنێ - بەرۆژ): لە ١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩٢) عەبدوڵڵا مەلا حەسەن (بارزان - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩٣) عەبدیش ئۆمەر عەبدیش (سپیندارێ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩٤) عوسمان بابزدین (بارزان - بەرۆژ): لە سۆڤیەت لە ١٩٥٠ کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩٥) عوسمان حەسەن مەحموود (بەبان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٢٩٦) عوسمان میرۆ (دوور - شێروان): لەسەر سنوور ئێران لەناو بەفر کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩٧) عەریفی عەبدولڕەحمان تەها (ئاشگەیی): کۆچی دوایی کردووە.
(٢٩٨) عەزو حوسێن (بێداروون - شێروانی): ماوە.
(٢٩٩) عەزۆ شێخۆمەر (شانەدەر - شێروانی): لە ١٩٨٨ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٠٠) عەزۆ قاسم ئیبراهیم ١٩٣٠ (بابکێ - شێروانی): ماوە.

(٣٠١) عەزۆ مەلا حەبیب (بێرسیال - شێروانی): شەهید بووە.
(٣٠٢) عەزیز مستەفا چەلەبی مستەفا (گۆمەشین): شەهید بووە.
(٣٠٣) عەزیز سالح عەزیز (لێڕا - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٠٤) عوزێر عەزیز (کانیالنج - شێروانی): لە ١٩٨٢ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٠٥) عەزیز خۆشناو:
(٣٠٦) عەزیز قادر میران (کەلوکێ - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٠٧) عەزیز قازی حەمەد (هەریر - دۆسکی ژووری): ماوە و لە ئەمەریکا دەژی.
(٣٠٨) عەزیز مامال عەزیز (لێرەبیر - شێروانی): لە ١٩٨٠ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٠٩) عەزیز محەمەد قادر (خەلان - دۆڵەمەری): لە ١٩٨١ لە زێوە شەهید بووە.
(٣١٠) عەزیز محەمەد جوبرائیل (پێندرۆ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣١١) عەڤدال حوسێن میر شەکر ١٩٢٨ (بێرۆخ - گەردی): لە ١٩٥٣ لە یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣١٢) عەلی ئاغا مەحموود (خێرزووکا - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣١٣) عەلی جانگیر (مێرووز - مزووری): لە یەکەتیی سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣١٤) عەلی حەسەن شین (تویێ - گەردی): ماوە.
(٣١٥) عەلی خان ئاڤدەل (کانیاتا - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣١٦) عەلی خەلیل خۆشەوی (سێلکێ - مزووری): ماوە.
(٣١٧) عەلی زێرۆ عەلی (مووکا- مزووری): ماوە.
(٣١٨) عەلی سلێمان فەتاح (سلێمانی): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣١٩) عەلی شەعبان ئیسماعیل ١٩٢٩ (هەسنکا - بەرۆژ): لە هەولێر لە ١٩٩٥ شەهید بووە.
(٣٢٠) عەلی عەمەر محەمەد (ریشە - بەرۆژ): لەلایەن رێژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٢١) عەلی غازی ئیسماعیل (تێلێ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٢٢) عەلی لاجین (کرکەموو - شێروانی): لە ١٩٧٥ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٢٣) عەلی محەمەد قورتاس (لێرەبیر - شێروانی): ماوە.
(٣٢٤) شێخ عەلی شێخ محەمەد سەدیق (بارزان - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٢٥)عەلی محەمەد مەحموود گۆج (مێرگەسۆر): ١٩٨٦ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٢٦) عەلی مستەفا عەمەر (لێلووک - دۆڵەمەری): ماوە.
(٣٢٧) عەلی یونس (پێندرۆ - مزووری): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣٢٨) عەمەر مەلا شین (هوستان - بەرۆژ):کۆچی دوایی کردووە.
(٣٢٩) عەمەر ئاغا محەمەد ١٩٣٠ (لێلوک - دۆڵەمەری): لە ١٩٩٥/٥/١١ لە زیارەت شەهید بووە.
(٣٣٠) عەمەر ئۆغز عەمەر (کوران - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٣١) عەمەر باپیر نەبی (ژاژووک - شێروانی): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن رێژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٣٢)عەمەر بازیدی قادر (بەنان - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٣٣) عەمەر عوسمان وەیسی (پێندرۆ - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن رێژێمی بەعسەوە

گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٣٤) عەمەر حەسەن عەلی (هوستان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٣٥) عەمەر حوسێن محەمەد (شکاک): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٣٦)عەمەر شێخ میر (زرارا - شێروانی): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣٣٧) عەمەر شێخۆ عەبدولڕەحمان (سەفتێ - نزاری): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٣٨)عەمەر عەبدوڵڵا عەزیز (هوستان - بەرۆژ): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣٣٩) عەمەر فەقێ ئەحمەد (بێداروون - شێروان): ماوە.
(٣٤٠) عەمەر مستەفا باسو ١٩٢٨ (ئیسۆمەر - نزاری): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٣٤١) عەمەر محەمەد جوبرائیل (پێندرۆ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٤٢) عەمەر محەمەد ئەمین عەمەر ١٩٢٣ (لێرا - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٤٣) عەمەر محەمەد شەریف (شکاک):
(٣٤٤) عیسا حەکیم یاسین ١٩٢٩ (پێندرۆ - مزووری): ماوە.
(٣٤٥) عیسا خالید حوسێن (بازێ - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٤٦) عیسا سوار عیسا (سێلکێ - مزووری): لە ١٩٧٥/٣/١٩ شەهید بووە.
(٣٤٧) عیسا عەلی شێخ (پالانا - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٤٨) عیسا حەمەد مەلکۆ (کانیالنخ - شێروانی): لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٤٩) غەزالی ئیبراهیم ئاغا (چامە - شێروانی): ماوە.
(٣٥٠) غەزالی میرخان غەزالی (ژاژووک - شێروانی): لە ١٩٩٧/٧/٢٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥١) فارس نەعمان شێخۆمەر (ڕەزێ - گەردی): شەهید بووە.
(٣٥٢) فارس مستەفا عەبدوڵڵا (هوستان - بەرۆژ): لە ١٩٦٩ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥٣) فەتاح بەگ ئەحمەد خان (شێتنێ - دۆڵەمەری): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥٤) فەتاح عەمەر جەمیل (ئەرگووش - مزووری): لە شەڕی شێروان لە ١٩٦٣شەهید بووە.
(٣٥٥) فەیزی عوسمان هەمیرە ١٩٢٠(پێندرۆ - مزووری): لە ١٩٩٩/٧/٢٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥٦) فەیزی مەلکۆ عەبدوڵڵا (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٧١ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥٧) فریا مەلۆ خاجە چاوشین ١٩٣٥-١٩٩٤ (لێرەبیر - شێراونی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥٨) فەز حەدۆ کورت (بێداروون - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٣٥٩) فەق حەسەن میر میرزا (ئێدلبێ - مزووری): شەهید بووە.
(٣٦٠) فەق سالح بەخش (دەشتازێ): لە یەکەتیی سۆڤیەت مایەوە.
(٣٦١) فەق محەمەد حوسێن (زێوە - مزووری): لە ١٩٦٢ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٦٢) قادر ئیبراهیم شاهین ١٩٣١ (مامیسکێ - شێروانی): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٦٣) قادر عەبدوڵڵا جوبرائیل (پێندرۆ - مزووری) لە ١٩٨٥ کۆچی دوایی کردووە.

(٣٦٤) قادر دەروێش موسا ١٩٢٤ (ئاكرێ): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٦٥) قادر محەمەد عەمەر (سەفتێ - نزاری): ماوە.
(٣٦٦) قادر شەمدین عەبدوڵڵا (گۆرەتوو - شێروانی): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٦٧) قاسم سەعدی عەبدی (ئەرگووش - مزووری): لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٦٨) قاسم سەلیم یاسین (بێرسیاف): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٦٩) قەپۆ خالد زوبەیر (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕێژیمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٣٧٠) كازم مستەفا ئۆمەر (شانەدەر - شێروانی): ماوە.
(٣٧١) كازم زولەمات (بال - شكاك): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٧٢) كەریم عەبدوڵڵا خدر (شنۆ): لە ١٩٦٥ كۆچی دوایی كردووە.
(٣٧٣) كەریم مەلكۆ عەبدوڵڵا (بارزان - بەرۆژ): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٧٤) كەژۆ عەبدوڵڵا مەلا پیرەمێر (ژاژووك - شێروانی): ماوە.
(٣٧٥) كەكۆ حوسێن (كەلووك - شێروانی): ماوە.
(٣٧٦) كەكشار ئەحمەد عارس ١٩١٦ (مێرگەسۆر): لە ئێران كۆچی دوایی كردووە.
(٣٧٧) گۆران عیسا گۆران ١٩٢١(مێرووز - مزووری): ماوە.
(٣٧٨) گورگۆ مەحموود (بابكێ - شێروانی): لە ١٩٧٥ لە زێوە كۆچی دوایی كردووە.
(٣٧٩) لافكۆ مامەند مەسیح (سەروكانی - شێروانی): ماوە.
(٣٨٠) مالخۆ مەحموود ئۆمەر (شانەدەر - شێروانی): لە ١٩٧٢ كۆچی دوایی كردووە.
(٣٨١) مالخۆ میرالی سەلیم (كوركێ - شێروانی): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٨٢) مام حوسێن عەبدولقادر (كۆیێ): لە ١٩٦١ كۆچی دوایی كردووە.
(٣٨٣) مامس رەشید حەسۆ (مامیسك - شێروانی): ماوە.
(٣٨٤) مام میرزا میرزا ئەلندی (شكاك): لە سۆڤیەت كۆچی دوایی كردووە.
(٣٨٥) مامەند مەسیح حالی ١٩٠٥-١٩٦٨ (سەروكانی - شێروانی): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٨٦) مەجید ئاڤدەل نەبی (بوسێ - مزووری): ماوە.
(٣٨٧) مەجید حاجی تەها (مێرووز - مزووری): ماوە.
(٣٨٨) مەجید میكائیل حاجی (بژیان - مزووری): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٨٩) محەمەد ئەحمەد رەش ئاغا (سەفتێ - نزاری): ؟
(٣٩٠) محەمد ئاغا بابەكر (شێتنێ - دۆڵەمەری): كۆچی دوایی كردووە.
(٣٩١) محەمەد ئاغا رەش شەمدین ١٩٢٥ (ئەرگووش - مزووری): ماوە.
(٣٩٢) محەمەد ئاغا عەبدوڵڵا حوسێن (خەلان - دۆڵەمەری): لە ئێران كۆچی دوایی كردووە.
(٣٩٣) محەمەدئەمین حەسەن عەبدوڵڵا (خەلان - دۆڵەمەری): ماوە.
(٣٩٤) محەمەدئەمین سەعید عوسمان (زێوە - نزاری): ماوە.
(٣٩٥) محەمەدئەمین شەمدین خالد (ئەرگووش - مزووری): ماوە.
(٣٩٦) محەمەدئەمین فەقێ حەسەن (دەرگەلە - زێباری):ماوە.
(٣٩٧) محەمەدئەمین تاهیر مەحموود (بیێ - شێروانی): ماوە.

(٣٩٨) محەمەدئەمین فەق وەسمان (بێستریێ - شێروانی): لە ١٩٩٧/٧/١٧ کۆچی دوایی کردووە.
(٣٩٩) محەمەدئەمین کەریم عەلی (برادۆست) کۆچی دوایی کردووە.
(٤٠٠) محەمەدئەمین میرخان سلێمان ١٩١٧(مێرگەسۆر - شێروان): لە شەڕی مێربیا لە ١٩٦٢ شەهید بووە.
(٤٠١) محەمەد ئەمین میکائیل ساڵح (مێرووز - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٠٢) محەمەد بەکۆ جادر ١٩٣٢ (مێرووز - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٠٣) محەمەد تاژدین (لێرا - شێروانی): لە ١٩٦٧ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٠٤) محەمەد جوڵندی جوبرائیل (شنگێل - مزووری) لە ١٩٩٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٠٥) محەمەد جەمیل عەلی (ئەرگووش - مزووری): لە ١٩٦٧ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٠٦) محەمەد مستەفا چاوڕەش (ئەرگووش - مزووری): شەهید بووە.
(٤٠٧) محەمەد چیچۆ ئەمین (پێندرۆ - مزووری): ماوە.
(٤٠٨) محەمەد حەدۆ «تونیار» (زینان - دۆڵەمەری): کۆچی دوایی کردووە .
(٤٠٩) محەمەد حەسەن خدر (بانێ - شێروانی): ماوە.
(٤١٠) مەلا محەمەد حەسەن (ڤاژێ - شێروانی): لە ١٩٦١ شەهید بووە.
(٤١١) محەمەد حەمۆ عوسمان (گویزێ - مزووری): لە ١٩٩١/٣/١١ لە ئازادکردنی شاری هەولێر لە گرتنی مەنزوومە شەهید بووە.
(٤١٢) محەمەد خال مەلا (بابکێ - شێروانی): لە ١٩٤٩ لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٤١٣) محەمەد رەشید محەمەد ١٩٢٧ (بابسێف - مزووری): ماوە.
(٤١٤) محەمەد سوار محەمەد ١٩٢٦ (مێرووز - مزووری): ماوە.
(٤١٥) محەمەد شەریف بەکر مستەفا ١٩٣٧-١٩٤٦ (بادلا): شەهید بووە.
(٤١٦) محەمەد شەکر (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٧٧ کۆچی دوایی کردووە.
(٤١٧) محەمەد شێرۆ دەرویش (هەڤنکا - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٤١٨) محەمەد تەها حەسەن (سەفتێ - نزاری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤١٩) محەمەد عەبدوڵڵا حوسێن (بازێ - بەرۆژ):لەلایەن رژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٢٠) محەمەد عەبدوڵڵا حەسەن (ئیسۆمەر): ماوە.
(٤٢١) محەمەد عوسمان مستەفا (سپیندارێ - مزووری): شەهید بووە.
(٤٢٢) محەمەد عەزیز محەمەد (سپیندارێ - مزووری): لەلایەن رژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٢٣) محەمەد عەزیز عارس (مێرگەسۆر - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٢٤) محەمەد عیسا محەمەد (مێرگەسۆر - شێروانی): ماوە.
(٤٢٥) محەمەد فەق یەزدین (گویزێ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٢٦) محەمەد نەجیب (مائی - بەرواری): ماوە.
(٤٢٧) محەمەد نوح محەمەد (سپیندارێ - مزووری): ماوە.
(٤٢٨) محەمەد مام رەش شەمدین (شنگێل - مزووری): لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن رژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٢٩) محەمەد عەلی ئال (هەڤنکا - بەرۆژ): لە ئیران کۆچی دوایی کردووە.

(٤٣٠) محەمەد مەحموود زوبەیر ١٩١٨-١٩٨٩ (بارزان - بەرۆژ): لە نەغەدە کۆچی دوایی کردووە.
(٤٣١) محەمەد مستەفا مەلا حەم (کانیالنج - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٣٢) محمەد مەلا محەمەد (بارزان - بەرۆژ) : لە شەڕی ماکۆ لە ئێران ١٩٤٧ شەهید بووە.
(٤٣٣) محەمەد یاسین محەمەد ١٩١٥ (پێندرۆ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٣٤) محەمەد خالی (هەڤدیان - دیانە): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٣٥) مەحموود عەبدولڕەحمان (بابکێ - شێروانی) : لە شەڕی زاویتە لە سەرەتای ١٩٦٢ شەهید بووە.
(٤٣٦) سەید مەحموود عەجەم (ورمێ): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٣٧) مەحموود فەق ئەحمەد (بابکێ - شێروانی): لە ١٩٦٣ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٣٨) مەحموود وەسمان (لێرەبیر - شێروانی): لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٣٩) محۆ حەسەن شەکر (شنگێل - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٤٠) مەمۆ شڤان ئاغا (شانەدەر - شێروانی): ماوە.
(٤٤١) محێدین بابەزادە (بالانش): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٤٤٢) مراد ئاغا شێخۆ ئەحمەد ١٩١٠ (بیرێ - دۆسکی ژووری): لە ١٩٨٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٤٣) مراد میکائیل حاجی (بژیان - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٤٤) مەرعان محەمەد (کەلێتێ - گەردی): لە تورکیا دەژی.
(٤٤٥) مستەفا ئەیوب چیچۆ (شیفکێ - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٤٦) مستەفا جانگیر (سات): لە ١٩٨٦ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٤٧) مستەفا سەعید چیچۆ (داویتکا): لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٤٨) مستەفا رەشۆ فەقێ سۆفی (لێلووک - دۆڵەمەری): ماوە.
(٤٤٩) مستەفا شەریف مستەفا (ئەلقۆش - بەرواری) کۆچی دوایی کردووە.
(٤٥٠) مستەفا جادر عارس (مێرووز - مزووری): لە ١٩٧٦ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٥١) مستەفا مەلاشنێ حەکیم (هوستان - بەرۆژ): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٤٥٢) مستەفا ساڵح مەلا باس (زێوە - نزاری): ماوە.
(٤٥٣) مستەفا عەبدوڵلا فەق نەبی (کرکەمو - شێروانی): ماوە
(٤٥٤) مستەفا عەبدوڵلا هادی (هیزان - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٥٥) مستەفا عومەر یاسین ١٩٢٧- ١٩٩٦ (سەفتێ - نزاری): لە ١٩٨٦ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٥٦) مستەفا محەمەد تەها (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٥٧) مستەفا محەمەد بیبەکر «حەجی محک» (بارزان - بەرۆژ) لە ١٩٨٣/٧/٣١ لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٥٨) مستەفا دەروێش شێخ نێرگز (تێلێ - مزووری): شەهید بووە.
(٤٥٩) مفردی خانۆ حەدۆ (کانیالنج - شێروانی): لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٦٠) مەل سۆفی حەم (هەسنێ - بەرۆژ): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٦١) مەل محەمەد ئەمین (لێرا - شێروانی): لە شەڕی ماکۆ لە ١٩٤٧ بریندار بووە و پاشان شەهید بووە.

(٤٦٢) مەلا رەش ئەحمەد (مەزنێ - دۆڵەمەری): ماوە.
(٤٦٣) مەلاک عەبدوڵڵا سلێمان (ئەرگووش - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٦٤) مەلا ئەحمەد لەشکری حوسێن (بێستریێ - شێروانی) شەهید بووە.
(٤٦٥) مەلا ئەحمەد حەدۆ قورتاس (لێرەبیر - شێروانی) ماوە.
(٤٦٦) مەلا حەسەن بابزدین (بارزان - بەرۆژ): ساڵی ١٩٧٥ لە بەغدا لە سێدارە درا.
(٤٦٧) مەلا رەسوول مەلا محەمەد (مێرگەسۆر): لە یەکەتیی سۆڤیەت لە ١٩٥٠ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٦٨) مەلا سلێمان موسا ١٩٢٨ (ئاکرێ): ماوە.
(٤٦٩) مەلا سەعید عەلی (مەریوان - ئێران): لە ١٩٨١ لە ئێران کۆچی دوایی کردووە.
(٤٧٠) مەلا شنێ قورتاس (بێداروون - شێراونی): لە پێرس لە ١٩٦٣/٦/٢٧ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٧١) مەلا سالح عەلی ١٩٧٢(شانەدەر - شێروانی) ماوە.
(٤٧٢) مەلا عەبدولڕەحمان مەلا حەبیب (بێرسیال - شێروانی) ماوە.
(٤٧٣) مەلا عەبدوڵڵا زیاب عەلی (زێوە - نزاری) ماوە.
(٤٧٤) مەلا عەلی خدر (ژاژووک - شێروانی): لە ١٩٧٨ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٧٥) مەلا ئیبراهیم بابەکر ١٩٧٢(هەسنەک - بەرۆژ) ماوە.
(٤٧٦) مەلا تەها فەقێ (کولەکا - نزاری) لە زێوە لە ئێران کۆچی دوایی کردووە.
(٤٧٧) مەلا یونس مستەفا ئۆمەر (شانەدەر - شێروانی) لە ١٩٩٥ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٧٨) مەلا شەریف تاجەدین (کانیادێرێ - شێروانی) شەهید بووە.
(٤٧٩) مەلا نەبی یاسین ١٩٢٦ (پێندرۆ - مزووری) لە ١٩٧٥ شەهید بووە.
(٤٨٠) مەلا ئەحمەد مەلا یەحیا (کەکلێ - شێروانی) کۆچی دوایی کردووە.
(٤٨١) مەلا گۆج خدر (بەبان - بەرۆژ): لەلایەن رژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٨٢) مەلا میرخان بادین (دوور - شێروانی): لە کەرەج کۆچی دوایی کردووە.
(٤٨٣) مەل حەم ئیبراهیم خان (تێلێ - مزووری): لە ١٩٦٥ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٨٤) مەلکۆ زێرۆ (سەروکانی - شێروانی): لە بەهاری ١٩٦٦ شەهید بووە.
(٤٨٥) مەلکۆ عەباس محەمەد ئەمین (بێرسیاف - شێروانی): ماوە.
(٤٨٦) مەلۆ پیرۆ ئەحمەد (بیستریێ - شێروانی): لە ٢٠٠٠/٥/٣ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٨٧) مەلۆ حەسەن مەلۆ ١٩٢٠ (باوە): ماوە.
(٤٨٨) مەلۆ قورتاس سەعید (بابکێ - شێروانی): لە ١٩٨٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٨٩) موسا بەگ ئۆغز بەگ (رزێ - گەردی): لە سەرەتای ئەیلوولی ١٩٦١ شەهید بووە.
(٤٩٠) موسا نافخۆش محەمەد (بەنان - مزووری): کۆچی دوایی کردووە.
(٤٩١) میران میرخان (سەروکانی - شێروانی): لە یەکەتیی سۆڤیەت مایەوە.
(٤٩٢) میرحاج ئەحمەد تاهیر (ئاکرێ): لە بەغدا کۆچی دوایی کردووە.
(٤٩٣) میرخان مامەند تاجەدین (کانیادێرێ - شێراونی): لە مانگی ئاداری ١٩٦٣ کۆچی دوایی کردووە.
(٤٩٤) میرخان نەبی وەسمان (زرارا - شێروانی): ماوە «لەرێگەی سۆڤیەت گەرایەوە».

(٤٩٥) میرزا ئاغا رەشۆ ١٩٢٠ (مێرگەسۆر - شێروانی): لە ئەیلوولی ١٩٦١ لە نەهلە لە ئاکرێ شەهید بووە.
(٤٩٦) میرزا ئاغا عەبدوڵڵا میرخان (مێرگەسۆر - شێروانی): گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٤٩٧) میرۆ جوج (بێداروون - شێروانی): ماوە.
(٤٩٨) میرۆ حەیدەر کەریم (توبێ - گەردی): کۆچی دوایی کردووە، «لە رووسیا مابووەوە».
(٤٩٩) میرۆ مەحموود شەروینی ١٩٣٠ (شەروین - گەردی): کۆچی دوایی کردووە.
(٥٠٠) میرۆ محەمەد ئیسماعیل (شێروان): ماوە.
(٥٠١) میرۆ میرالی سەلیم (کوورکێ - شێروانی): لە ١٩٧٤ کۆچی دوایی کردووە.
(٥٠٢) میکائیل محەمەد جوبرائیل (پێندرۆ - مزووری):لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٥٠٣) مستەفا لاو (دوور) لە رووسیا ماوەتەوە.
(٥٠٤) مەحموود عەبدوڵڵا حوسێن (هەڤنکی - بەرۆژ) لە ١٩٨٣/٧/٣١وە لەلایەن ڕژێمی بەعس گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٥٠٥) محێ عەزیز محێ (سپیندارێ - مزووری) نەماوە.
(٥٠٦) محەمەد عەلی شێخ محەمەد (ئەرگووش).
(٥٠٧) محەمەد عەلی ئەلیجان (بازێ) شەهید بووە.
(٥٠٨) ناڤخۆش حوسێن (لێرەبیر - شێروانی): لە سۆڤیەت کۆچی دوایی کردووە.
(٥٠٩) ناڤخۆش حەدۆ قورتاس ١٩٣٥ (لێرەبیر - شێروانی): ماوە.
(٥١٠) نەبی حەسەن عەبدوڵڵا (خەلان - دۆڵەمەری): لە ئایاری ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٥١١) نەعمان عەبدولڕەحمان یونس (بارزان - بەرۆژ): لە ١٩٧٥ کۆچی دوایی کردووە.
(٥١٢) هەمیرە قاسم باجۆ (مامیسکێ - شێروانی): لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە گیراوە و چارەنووسی بزرە.
(٥١٣) وەسمان شێخۆ ئەحمەد (ژاژووک - شێروانی): کۆچی دوایی کردووە.
(٥١٤) شێخ وەسمان محەمەد ئەمین (مێرگەسۆر):
(٥١٥) وەیسی عەلی حەدۆ ١٩٣١ (شانەدەر - شێروانی): لە ١٩٩٢/٥/١ کۆچی دوایی کردووە لە ئیران.
(٥١٦) یاسین رەشید مارس ١٩٢٨ (مێرووز - مزووری):لە ١٩٦٣ شەهید بووە.
(٥١٧) یاسین میکائیل عەمەر ١٩٢٥ (سێلکێ - مزووری): ماوە.
(٥١٨) یوسف عەبدولڕەحمان محەمەد (سەفتێ - نزاری): کۆچی دوایی کردووە.

ناوەڕۆک

وشەیەکی کورت 7

کتێبی یەکەم

نەجەف قولی پسیان: لە مەهابادی خوێناوییەوە... هەتا لێوارەکانی ئاراس 9
پێشەکی 11
فەسڵی یەکەم: کوردستان لە بەرەودواهاتنی ساڵی ١٩٤٦دا 23
فەسڵی دووەم: شەڕی بارزانییەکان لەگەڵ دوو فەوجی عێراقیدا 53
فەسڵی سێیەم: مەلا مستەفای بارزان و میرحاج لە تاران 67
فەسڵی چوارەم: پەرتبوونی هێزی سوپا بەناوچەکانی کوردستاندا 87
فەسڵی پێنجەم: پێکدادانی توندی هێزی دەوڵەت و بارزانییەکان 93
فەسڵی شەشەم: کردەوەی کاروانی باکور لە بەرامبەر مەلا مستەفای بارزاندا 113
فەسڵی حەوتەم: دیمانەی سەرکردە ئێرانی و عێراقییەکان لە سنووردا 127
فەسڵی هەشتەم: دەسپێکی ساڵی ١٣٢٦ و شەڕی گەرمی نێوان هێزی هەردوو لا 139
فەسڵی نۆیەم: بارزانییەکان لە زەویی ئێران چوونەدەر 171
فەسڵی دەیەم: لە سەرکۆمارەتیی کوردستانەوە هەتا لەداردان 189
فەسڵی یازدەیەم: گەڕانەوەی مەلا مستەفا بۆ ئێران و چوونی بۆ سۆڤیەت 213
فەسڵی دوازدەیەم: بۆچوونی نووسەر لەبارەی ڕووداوەکانی دوایی 217
ڕۆژژمێری ڕووداوە گرینگەکان 223

کتێبی دووەم

ئەبولحەسەن تەفرشیان: بارزانی خۆی بەدەستی کەسەوە نادات «بیرەوەری» 225
پێشەکی 227
وشەیەک 235
بەشی یەکەم: ڕاپەڕینی ئەفسەرانی خۆراسان 237
بەشی دووەم: فیرقەی دێموکراتی ئازربایجان 261
بەشی سێیەم: بارزانییەکان 279
بەشی چوارەم: کورەم خەیری 317
بەشی پێنجەم: عێراق 327

کتێبی سێیەم

مورتەزا زەربەخت: لە کوردستانی عێراقەوە... هەتا ئەوبەری چۆمی ئاراس 343
پێشەکی 345
بەشی یەکەم: بیرەوەری 349
ڕۆژئەژمێری ڕێڕۆیشتن 400
بەشی دووەم: دەستهاوێژ 403

پاشکۆکان

خەبات لە پێناوی ئازادیدا. نووسینی: د.عەبدولڕەحمان قاسملو 457
بارزانی. نووسینی: هەژار موکریانی 461
هەندێ لە رواڵەتە سیاسییەکانی بارزانی. عەزیز محەمەد 493
لە بیرەوەریی بارزانیدا. مارتن ڤان براونێسن 502
فەرهەنگۆک 513
هەڤالانی رێبازی رێڕۆیشتنە مێژووییەکەی بارزانیی نەمر بۆ یەکەتیی سۆڤیەت 525